

Jiddu Krishnamurti
Nincs más forradalom
(The Only Revolution)

Fordította: Erős László Antal
Szaklektor: Simon Nóra

Terebess Kiadó, Budapest, 2001

TARTALOM

India

Kalifornia

Európa

India

I.

A meditáció nem menekülés a világ elől; nem elszigetelő, bezárkózó tevékenység, hanem sokkal inkább a világnak és lehetséges útjainak a megértése. A világ olyan keveset kínál, ételt, ruhát, menedéket és gyönyört, ami nagy szomorúsággal jár.

A meditáció elvonul ettől a világtól; tökéletesen kívülállónak kell lennünk. Akkor a világnak jelentése van, és a menny meg a föld szépsége állandó. Akkor a szeretet nem gyönyör. Ebből a forrásból olyan cselekedet fakad, amely nem a feszültségnek, ellentmondásnak, az önbeteljesítés keresésének vagy a hatalom gögjének a következménye.

A szoba a kertre nézett, és harminc-negyven lábnyira lent szélesen elterülő folyó volt, egyeseknek szent folyó, másoknak azonban gyönyörű víztükör, amely kitárult az égre és a reggel ragyogására. Mindig látható volt a túlsó part a faluval és a szétterülő fákkal meg a nemrég elvetett őszi búzával. A szobából látszott a hajnalcsillag, a lágyan a fák fölé emelkedő nap; és a folyó a nap aranyló ösvényévé változott.

Éjszakánként a szoba nagyon sötét volt, a tágas ablakon benézett az egész déli égbolt, és egy éjszaka - nagy szárnycsattogtatással - berepült a szobába egy madár. Villanyt gyújtva és az ágyból kibújva megpillantotta a madarat az ágy alatt. Bagoly volt. Úgy másfél láb magas, rendkívül nagy, tágrányított szeme és ijesztő csőre volt. Egészen közelről, pár lábnyi távolságról bámulták egymást az állat és az ember. A bagolyt megrémítette a fény és az ember közelsége. Sokáig nézték egymást rezzenéstelen szemmel, és a madár mit sem veszített nagyszerűségéből és ádáz méltóságából. Látni lehetett kegyetlen karmait, csillogó tollait, és szorosan a testéhez simuló szárnyát. Az embernek kedve támadt megérinteni, megsimogatni, de a madár ezt nem tűrte volna el. Így hát kisvártatva kialudt a fény, és egy ideig csend volt a szobában. Hamarosan szárnycsattogás hallatszott - az ember az arcán érezte a légmozgást -, és a bagoly kiröpült az ablakon. Soha nem jött vissza.

Nagyon öreg templom volt; azt mondták, háromezer évnél is régibb lehet, de hát tudjuk, hogy az emberek szeretnek túlozni. Régi volt, az biztos; eredetileg buddhista templomnak épült, aztán úgy hét évszázaddal ezelőtt hindu templom lett belőle, és Buddha helyére hindu szobrot tettek. Nagyon sötét volt, és különös atmoszféra uralkodott odabent. Gyönyörűen kifaragott oszlopcsarnokok, hosszú folyosók, denevér- és tömjénszag.

Az istentisztelet résztvevői szállingóztak befelé, frissen fürödve, összekulcsolt kézzel, körbesétáltak a folyosókon, és mindannyiszor leborultak a földre, amikor elhaladtak a szobor előtt, amelyet élénk színű selymekbe öltöztettek. A pap a legbelső szentélyben kántált, és jó volt hallgatni szép szanszkrit kiejtését. Nem sietett, és a szavak könnyedén és tetszetősen terjedtek szét a templom mélyéről. Gyerekek voltak ott, idős asszonyok, fiatal férfiak. A hivatalos emberek félretették európai nadrágjukat, kabátjukat, ágyékkendőt vettek fel, és összekulcsolt kézzel, csupasz vállal, nagy áhítatban ültek vagy álltak ott.

És volt egy vízzel teli medence - szent tó -, sok lépcsőfok vezetett le hozzá, és sziklából kifáragott oszlopok övezték. Bejöttél a templomba a poros útról, a zajból, az éles, tűző napfényről, és odabent árnyék volt, sötét és békeesség. Nem égtek gyertyák, nem voltak térdelő emberek, csak azok, akik ott zárandokoltak a szentély körül, ajkuk némán mormolt valamilyen imát.

Egy férfi látogatott meg minket aznap délután. Azt mondta, hogy hisz a Védantában. Nagyon jól beszélt angolul, mert egyetemet végzett, és ragyogó, éles elméjű ember volt. Jogászként rengeteg pénzt keresett, és átható tekintetével tűnődve és kissé gondterhelten méregette a másikat. Olyan benyomást tett, mint aki sokat olvasott, többek között nyugati teológiai műveket is. Középkorú férfi volt, elég sovány és magas, a sok pert nyert jogász méltósága áradt belőle.

Azt mondta: - Hallottam, hogy mit beszél, és amit mond, az szintiszta Védanta, korszerűsítve van ugyan, de az ősi tradícióból származik. - Megkérdeztük, mit ért Védantán. Azt felelte: - Uram, mi abból indulunk ki, hogy egyedül Brahman az, aki a világot és annak illúzióját teremti, és az Átman - amely megvan minden emberben - ettől a Brahmantól származik. Az embernek fel kell eszmélnie a pluralitásból és a látható világhoz kötődő mindennapi tudatából, pontosan úgy, ahogyan az álomból ébred fel. Ahogyan ez az álmodó megteremti álma teljességét, ugyanúgy az egyéni tudat megteremti a szemmel látható világ és a többi ember teljességét. Ön, uram, nem mondja ki mindezt, de bizonyosan így gondolja, mert ebben az országban született és nevelkedett, és bár élete legnagyobb részét külföldön töltötte, részese ennek az ősi tradíciónak. Önt India formálta, akár tetszik, akár nem; ön India szülötte, indiai az elméje. A taglejtései, szoborszerű nyugalma, amikor beszél, maga a külseje is része ennek az ősi örökségnek. A tanítása kétségkívül folytatása annak, amit ősei időtlen idők óta tanítanak.

Tegyük most félre azt a kérdést, hogy a beszélő indiai-e, aki ebben a tradícióban nevelkedett, ebben a kultúrában formálódott, és hogy vajon ő maga-e az ősi tanítás összegzése. Először is nem indiai, vagyis nem tartozik ehhez a nemzethez, sem a brahminok közösségéhez, bár abba született bele. Elutasítja azt a tradíciót, amelyet neki tulajdonítanak. Tagadja, hogy a tanítása az ősi tanítások folytatása volna. Nem olvasta sem India, sem a Nyugat egyetlen szent könyvét sem, mert nincsen rájuk szüksége annak, aki tudván tudja, hogy mi az, ami a világban van - tudja, hogyan viselkednek az emberek a maguk örökösén új elméleteivel, amelyek két- vagy ötezer éve folyó propagálásuk nyomán, tradícióvá válás, igazsággá, kinyilatkoztatássá.

Az ilyen ember számára, aki egyáltalán nem hajlandó elfogadni a szót, a szimbólumot és azt, amit feltételez, az igazság nem lehet hallomásból tudott dolog. Ha hallgatta őt, uram, a kezdet kezdetétől fogva azt mondta, hogy a tekintélyek elfogadása maga az igazság tagadása, és azt állította, hogy kívül kell állnunk mindenféle kultúrán, tradíción és a társadalom erkölcsén. Ha odafigyelt, nem mondhatja azt, hogy ez az ember az indiai, vagy hogy az ősi tradíciót fordítja modern nyelvre. Ez az ember mindenestül tagadja a múltat, annak tanítóit, értelmezőit, elméleteit és szabályait.

Az igazság soha nem a múltban van. A múlt igazsága az emlékezet hamuja; az emlékezet időhöz kötött, és a tegnap holt hamvában nincs igazság. Az igazság élő dolog, nem az idő tartományában található.

Mindezt félretéve immár szemügyre vehetjük a Brahmant mint központi kérdést, amelyet ön kiindulópontként értelmez. Nyilvánvaló, uram, hogy már ez a kijelentés is elmélet, amelyet nagy képzelőerejű elme hozott létre - akár Shankara, akár egy modern tudós teológus. Bárki megismerhet egy elméletet, és mondhatja, hogy igen, helytálló, de ez olyan, mint az az ember,

aki katolikus világban nevelkedett, formálódott, és Krisztus-látomásai vannak. Az ilyen látomások nyilvánvalóan a saját neveltetéséből vetülnek ki; azoknak pedig, akik Krisna tradíciójában nevelkedtek, a maguk kultúrájából fakadó élményeik és látomásaik vannak. Az élmény tehát nem lehet valaminek a bizonyítéka. A látomás Krisnaként vagy Krisztusként való felismerése a neveltetésből fakadó tudás következménye; egyáltalán nem valódi tehát, hanem csupán élmény által megerősített képzelgés, kitalálás, a való világban nem létezik. Miért van szüksége tehát önnek egyáltalán elméletre, miért tekint adottnak valamilyen hitet? A hitnek ez az állandó bizonygatása a félelem jele - a félelemé a mindennapi élettől, a bánattól, a haláltól és az élet teljes céltalanságától. Mindezt látva ön elméletet gyárt, és minél kifinomultabb és tudományosabb az elmélet, annál nagyobb a súlya. És kétezer vagy tízezer évnyi propaganda után az elmélet óhatatlanul nevetséges módon „az igazság” lesz.

De ha nem fogad el adottnak semmiféle dogmát, akkor azzal szembesül, ami valójában van. Ez a „van”, ez gondolat, öröm, bánat és a félelem a haláltól. Ha megérti mindennapi életének a struktúráját - benne a versengést, kapzsiságot, nagyratörést és hatalomvágyat -, akkor nemcsak az elméletek, megváltók és guruk abszurditását fogja látni, hanem megtanulja, hogyan vessen véget a bánatnak, az egész rendszernek, amelyet a gondolkodás rakott össze.

A behatolás ebbe a rendszerbe és a rendszer megértése a meditáció. És akkor ráébred, hogy a világ nem illúzió, hanem rettenetes valóság, amelyet az ember hozott létre embertársával való kapcsolata révén. Ezt kell megérteni, nem az ön elméleteit a Védantáról a szertartásokkal és a szervezett vallás minden kellékével együtt.

Ha az ember szabad, ha semmi oka nincs a félelemre, irigységre vagy a bánatra, csakis akkor lehet az elmész természetes módon békés és nyugodt. Akkor nemcsak hogy percről percre meglátja az igazságot a mindennapi életben, de túl is jut mindenféle észlelésen; és ennek folytán megszűnik észlelő és észlelt, megszűnik a kettősség.

De mindezen túl, és függetlenül ettől a küzdelemtől, ettől a hiúságtól és kétségbeeséstől létezik - és ez nem elmélet - egy áramlat, amelynek nincs kezdete, sem vége; mérték nélküli mozgás, amelyet az értelem soha nem tud hatalmába keríteni.

Abból, amit hallott, uram, ön bizonyára elméletet fog gyártani, és ha megszereti ezt az új elméletet, terjeszteni fogja. De amit ön terjeszt, az nem az igazság. Az igazság csak akkor van a kezében, ha megszabadul a fájdalomtól, aggodalomtól és agressziótól, amely most eltölti a szívét és az elméjét. Ha mindezt felfogja, és rálel a szeretet adományára, akkor meg fogja érteni annak az igazságát, amiről beszéltem.

II

Ami a meditációban fontos, az az elme és a szív minősége. Nem az a lényeg, amit elérünk, vagy amiről azt mondjuk, hogy megvalósítottuk, hanem sokkal inkább az elme ártatlansága és sebezhetősége. A tagadás által áll elő a pozitív állapot. Ha csupán tapasztalatot gyűjtünk és abban élünk, ezzel tagadjuk a meditáció tisztaságát. A meditáció nem valamilyen célra használható eszköz. Eszköz is, és cél is. Az elme a tapasztalás által sohasem válik ártatlanná. A tapasztalás tagadása teremti meg az ártatlanságnak azt a pozitív állapotát, amely gondolkodás révén nem jöhet létre. A gondolat sohasem ártatlan. A meditáció véget vet a gondolatnak, nem a meditáló által, mert a meditáló maga a meditáció. Meditáció nélkül olyanok vagyunk, mint a vak ember a szépségben, fényben és színekben bővelkedő világban.

Sétáljunk a tengerparton, és hagyjuk, hogy ez a meditatív minőség a hatalmába kerítsen. Ha nem következik be, ne hajszoljuk. Amit hajszolunk, az az emléke lesz annak, ami volt - és ami volt, az a halála annak, ami van. Vagy ha a hegyek között járunk, engedjük, hogy minden az élet szépségét és kínját hirdesse nekünk, és ily módon ráébredjünk saját szomorúságunkra és annak végére. A meditáció a gyökér, a növény, a virág és a gyümölcs. A szavak azok, amelyek elválasztják egymástól a gyümölcsöt, a virágot, a növényt és a gyökeret. Ebben az elkülönültségben a cselekvés nem teremt jóságot: a valódi erény a totális érzékelés.

Hosszú, árnyas út volt, mindkét oldalon fák övezték - keskeny út, amely csillogó, érésben lévő zöld búzatáblák között kanyargott. A nap éles árnyékot vetett, és a falvak az út mellett kétoldalt porosak, gondozatlanok voltak, szegénység áradt belőlük. Az idősebbek betegnek és szomorúnak látszottak, de a gyerekek kiáltoztak, játszottak a porban, és kövel hajigálták meg a magasban, a fákon ülő madarakat. Nagyon kellemes, hűvös reggel volt, friss szellő fújdogált a hegyek fölött.

A papagájok és a mejnók nagy zajt csaptak ezen a reggelen. A papagájokat alig lehetett észrevenni a fák zöld levelei között; a tamarinduszfák törzsében számos odú volt, ezekben laktak. Cikázó röptüket mindig nagy, rekedt hangú rikácsolás kísérte. A teljesen szelíd mejnók lent voltak a földön. Egészen közel engedték magukhoz az embert, mielőtt felrepültek. Az arany légykapók pedig, ezek a zöld és arany színű madarak az út fölött húzódó dróton ültek. Gyönyörű reggel volt, a nap még nem süttött túl melegen. Áldás terjengett a levegőben és az ember felébredése előtti béke.

Az úton lóhúzza, kétkerekű kordé haladt el, négy oszlop tartotta ponyvával a tetején. És a kordén, a tengelyre merőlegesen, fehér és piros vászonba burkolt holttest feküdt. A folyóhoz vitték, hogy elégessék a parton. Egy férfi ült a kocsis mellett, talán rokon, és a holttesten nagyokat dobott a nem éppen sima út. Messzebről jöhettek, mert a ló izzadt, és a halott egész úton rázkódott, és egészen merevnek tűnt.

A férfi, aki aznap később meglátogatott minket, tengerészeti tűzészeti oktatónak mondta magát. Feleségével és két gyerekével érkezett, és nagyon komoly embernek látszott. Az üdvözlések után azt mondta, hogy szeretné megtalálni Istent. Nem volt nagyon határozott beszédű, talán inkább szemérmes. A keze és az arca tehetséges emberre vallott, de a hangjában és a tekintetében volt valami keménység - hiszen végtére is azt oktatta, hogyan kell ölni. Isten oly távolinak tűnt mindennapi tevékenységétől. Hátborzongatónak tetszett az egész, hiszen ott volt egy ember, aki azt mondta, hogy a legkomolyabban keresi Istent, kenyérkereső foglalkozása viszont arra kényszerítette, hogy másokat a gyilkolás mesterségére tanítson.

Azt mondta, hogy vallásos ember, és különféle úgynevezett szent emberek iskoláiban megfordult már. Mindegyikkel elégedetlen volt, és most hosszú utat tett meg vonattal és busszal, hogy velünk találkozhassek, mert meg akarta tudni, hogyan lehet rátalálni arra a különös világra, amelyet az emberek és a szentek mindig is kerestek. Felesége és két gyereke csöndesen és nagyon tisztelettudóan üldögélt, kint pedig az ablak előtt egy ágon világosbarna galamb burukkolt lágyan magában. A férfi egyszer sem pillantott oda, a gyerekek pedig anyjukkal együtt mereven, idegesen és mosolytalanul ültek a helyükön.

Istent nem lehet megtalálni; nincs rá mód. Az ember számos utat, számos vallást, számos hitet, megváltót és tanítót agyalt ki, és azt hiszi, hogy ezek segíteni fogják megtalálni azt az üdvösséget, amely nem múlik el. A kereséssel az a baj, hogy az elme bizonyos képzelődéseihez vezet, bizonyos látomásokhoz, amelyeket az elme vetít ki és mér hozzá ismert dolgokhoz.

A szeretetet, amelyek után kutat, saját életmódja teszi tönkre. Nem tarthatunk az egyik kezünkben fegyvert, a másikon Istent. Isten csupán szimbólum, szó, amely valójában elvesztette jelentését, mert az egyházak és a templomok lerombolták. Természetesen, aki nem hisz Istenben, ugyanúgy jár, mint a hívő; ez is, az is szenved és a rövid és hiábavaló élet szomorúságában lesz része; és a mindennapok szomorúsága az életet értelmetlen dologgá teszi. A valóság nem a gondolatfolyam végén található, és az üres szív a gondolkodás szavaival van tele. Nagyon okosakká leszünk, új filozófiákat találunk ki, és aztán eredménytelen-ségük keserősége lesz az osztályrészünk. Elméleteket találtunk ki arról, hogyan lehet elérni a legvégsőt, a buzgó ember pedig elmegy a templomba, és saját elméje képzelődéseiben veszíti el önmagát. A szerzetes és a szent nem találja meg azt a valóságot, mert mindketten annak a tradíciónak, annak a kultúrának a részei, amely őket szentnek és szerzetesnek fogadja el.

A galamb elrepült, és a felhőtorony szépsége ráterül a tájra - és az igazság ott van, ahová sohasem pillantunk.

III

Régi mogul-kert volt, sok hatalmas fával. Nagy síremlékek álltak a kertben, sötét belsejükben márvány szarkofágok, és az esőtől meg az időjárástól a kő megsötétedett, a kupolák még inkább. Százával ültek a galambok ezeken a kupolákon. A galambok varjakkal harcoltak a helyért, a kupola alsóbb részét pedig a minden irányból csapatostul érkező papagájok foglalták el. Szépen gondozott, nyírott és öntözött pázsitos térségek is akadtak. Nyugodt hely volt, és meglepő módon nem látogatták túl sokan. Valamelyik este a szolgálok a szomszédból kerékpárjaikon összegyűltek a pázsiton kártyázni. A játékon, amelyet ők jól ismertek, egy kívülálló szemlélő aligha tudott volna kiokosodni. Gyerekcsapatok játszottak más-más síremlékek pázsitjain.

Volt egy különösen impozáns, boltíves, szépen tagolt síremlék, mögötte aszimmetrikus fal emelkedett. Téglából épült, és a naptól meg az esőtől megsötétedett, csaknem fekete lett. Felirat figyelmeztetett, hogy ne szedjék le a virágokat, de úgy látszik, senki nem vetett ügyet rá, mert bizony letépkedték őket.

Volt egy eukaliptusz-fasor is, mögötte pedig dűledező falakkal körülvett rózsakert. Szépen rendben tartották ezt a pompás rózsákkal ékes kertet, a fű mindig zöldellt, és rendszeresen nyírták. Úgy látszott, kevesen járnak ebbe a kertbe, magányosan lehetett körbesétálgatni benne, figyelni, hogyan megy le a nap a fák és a síremlék kupolája fölött. Különösen este, amikor hosszú, sötét árnyékok nyúltak el a földön, volt nagyon békés hely ez, távol a város zajától, a szegénységtől és a gazdagok rútságától. Cigányok tépkedték ki a gázt a fűből. Szép hely volt mindenestül -, de az ember apránként kezdte tönkretenni.

Egy férfi ült maga alá húzott lábbal a pázsit egyik távoli sarkában, mellette a kerékpárja. Lehunyta a szemét, és mozgott az ajka. Több mint fél órán át maradt ebben a testhelyzetben, teljesen kirekesztve magát a világból, az arrajárók közül és a papagájok rikácsolásából. A teste teljesen mozdulatlan volt. A kezében kendővel letakart rózsafüzért tartott. Az ujjainak a járása volt az egyetlen mozgás, amit látni lehetett rajta az ajka mellett. Naponta idejárt estefelé, bizonyára a napi munka után. Eléggé szegény ember volt, egész jöltáplált, mindig abba a sarokba ment, és kirekesztette magát a világból. Ha kérdezték volna, az lett volna a felelet, hogy medítál, valamilyen imát vagy mantrát ismételget - és ez így volt jó neki. Vigaszt talált benne élete mindennapos egyhangúságára. Egyedül ült a pázsiton. Virágzó jázminbokor volt mögötte; rengeteg virág hullott le a földre, és körülölelte a pillanat szépsége. De ő soha nem látta ezt a szépséget, mert elmerült az önmaga teremtette szépségben.

A meditáció nem a szó ismételtetése, nem egy látomás megtapasztalása, sem a csend gyakorlása. A rózsafüzér szeme és a szó lecsillapítja a fecsegő elmét, de ez az önhipnózis egyik formája. Ezzel az erővel valamilyen tablettát is bevehetnénk.

A meditáció nem önmagunk becsomagolása valamilyen gondolkodási mintába, az öröm bővületébe. A meditációnak nincs kezdete, és emiatt vége sincs.

Ha valaki azt mondja: - Ma elkezdem rendbe szedni a gondolataimat, elkezdek nyugodtan ülni meditációs pozícióban, szabályosan lélegezni -, akkor az illető bedől azoknak a trükköknek, amelyekkel áltatni szoktuk magunkat. A meditáció nem azzal valósul meg, hogy átadjuk magunkat valamilyen grandiózus gondolatnak vagy elképzelésnek: ez csupán lecsillapít minket egy pillanatra, ahogyan a játékaival elfoglalt gyerek is csöndben van átmenetileg. De mihelyst a játék elveszti érdekességét, újra kezdődik a nyugtalanság és a rosszkodás. A meditáció nem egy láthatatlan út követését jelenti, amely valamilyen elképzelt üdvösséghez vezet. A meditatív elme látó - figyel, hall, szó nélkül, megjegyzés nélkül, vélemény nélkül - a nap folyamán végig ügyel az élet mozgására annak minden vonatkozásában. Éjszaka pedig, amikor az egész szervezet pihen, a meditatív elmének nincsenek álmai, mert egész nap ébren volt. Álmai csak a tétlennek vannak; csak a félálomban lévőnek, akinek ily módon szükséges értesülnie önmaga állapotáról. De ahhoz az elméhez, amely nézi és hallgatja az élet mozgásait, a külsőket és a belsőket, az ilyen elméhez eljön az a csend, amelyet nem a gondolkodás rakosgat össze.

Nem csend az, amit a megfigyelő észlelni képes. Ha észleli és felismeri, akkor nem csend többé. A meditatív elme csendje nem a felismerés mezsgyéjén belül helyezkedik el, mert ennek a csendnek nincsenek határai. Csak csend van - amelyben megszűnik a megosztottság tere.

Felhők szállták meg a hegyeket, és eső fényesítette a sziklákat, a hegyen szétszórt nagy kőtömböket. Volt egy fekete sáv a szürke gránitban, és ezen a reggelen ezt a sötét bazaltkőzetet mosta az eső, és még jobban megfeketítette.

Megteltek a kis tavacskák, és a békák mély, torokhangú zajt csaptak. Egész csapat papagáj érkezett a mezőről menedéket keresve, a majmok felmászta a fákra, és a vörös talaj sötétebbé vált.

Különös csend van, amikor esik az eső, és aznap reggel a völgyben mintha minden zaj megszűnt volna - a majorság, a traktor, a favágás zaja. Csak az eső kopogása hallatszott a tetőn és az ereszcsonna csobogása.

Rendkívüli élmény volt érezni, hogyan hull rád az eső, bőrig ázni és látni, mekkora élvezettel fogadja be az esőt a föld, a fa; mert jó ideje nem esett már, és a földön keletkezett apró repedések kezdtek összeforrni. Az eső elnémította a sok madár lármáját; a sötét, súlyos terhű fellegek keletről jöttek, és nyugat felé sodródtak; megszállták a hegyeket, és a föld szaga behatolt minden zugba. Egész nap esett.

És az éjszaka csendjében a baglyok huhogva felelgettek egymásnak szerte a völgyben.

Iskolai tanító volt, tiszta ágyékkendőt viselő brahmin. Mezítláb járt, és nyugati inget hordott. Tiszta volt, éles szemű, láthatólag jó modorú, és alázat nyilvánult meg abban, ahogyan köszönt. Nem volt túl magas, elég jól beszélt angolul, mert angoltanár volt a városban. Azt mondta, hogy nem keres sokat, és a világ összes tanárához hasonlóan ő is épp csak kijön a

fizetéséből. Természetesen nős volt, gyerekei voltak, de ezt láthatólag mellékesnek tartotta, mintha egyáltalán nem is számítana. Büszke férfi volt, különös büszkeség lakozott benne, nem a teljesítmény emberének, nem az előkelő származásúaknak, nem a gazdagoknak a büszkesége, hanem egy ősi faj, egy ősi gondolkodási és erkölcsi hagyomány és rendszer képviselőjének a büszkesége, aminek semmi köze nincs ahhoz, hogy ő valójában micsoda. Büszkesége a múltban gyökerezett, amelyet képviselt, és az, hogy nem törődött az élet aktuális bonyodalmaival, annak a férfinak a gesztusa volt, aki az egészséget kikerülhetetlen, de teljesen szükségtelen dolognak tekinti. Déliesen beszélt, keményen és hangosan. Azt mondta, hogy sok éve hallgatja már a beszélgetéseket itt, a fák alatt. Tulajdonképpen az apja hozta el, amikor még fiatal ember volt, egyetemista. Később, amikor megkapta jelenlegi nyomorúságos állását, minden évben eljött.

- Évek óta hallgatom önt. Intellektuálisan talán értem, amit mond, de úgy látszik, ez nem hatol bennem igazán mélyre. Tetszik nekem a fák alakzata, amelyek alatt beszél, és megnézem a naplementét, ha felhívja rá a figyelmet - és beszéd közben gyakran szokta ezt tenni -, de nem érzem, nem tudom megérinteni a leveleket, és nem érzem a földön táncoló árnyékok vidámságát. Tulajdonképpen egyáltalán nincsenek érzéseim. Természetesen sokat olvastam, angol irodalmat, meg ennek az országnak az irodalmát is. Kívülről tudok verseket, de a szavak mögött megbújó szépség elillant előlem. Megkeményedtem, és nemcsak a feleségemmel és a gyerekeimmel, hanem mindenkiel szemben. Egyre többet kiabálok az iskolában. Nem tudom, mi fosztott meg a naplemente örömétől -, ha ugyan valaha is részem volt benne! Nem tudom, miért nem vagyok többé olyan határozott a világban jelenlévő gonosszal szemben. Úgy tűnik, mindent intellektuálisan látok, és nagyon jól tudok - legalábbis azt hiszem - vitatkozni majdnem mindenkiel. Miért van hát ez a szakadék az ész és a szív között? Miért vesztettem el a szeretet és az őszinte szánalom, a törődés érzését?

Nézze meg azt a bougainvilleát az ablak előtt. Látja egyáltalán? Látja a ráeső fényt, áttetsző voltát, színét, alakját, lényét?

- Nézem, de egyáltalán semmit nem jelent számomra. És milliószám vannak hozzám hasonlók. Ezért visszatérek a kérdéshez: miért van ez a szakadék az intellektus és az érzések között?

Azért-e, mert hibás nevelést kaptunk, csak az emlékezőtehetségünket műveltük, és kora gyerekkorunktól kezdve soha nem mutattak meg nekünk egy fát, egy virágot, egy madarat vagy egy folyóvizet? Azért, mert gépiessé változtattuk az életet? A túlnépesedés miatt? Mert minden állásra ezer jelentkező van? Vagy a büszkeség miatt, a teljesítményünkre, a fajunkra, a szakértelmünkre való büszkeség miatt? Gondolja, hogy erről van szó?

- Ha azt kérdezi, hogy én büszke vagyok-e - igen, az vagyok.

De ez csak az egyik oka annak, hogy az úgynevezett intellektus dominál bennünk. Azért van ez, mert a szavak váltak olyan rendkívül fontossá, és nem az, ami a szón túl, a szó mögött van? Vagy azért, mert oly módon gáncsolnak el, állják utunkat, hogy egyáltalán észre sem vesszük? A modern világban az intellektust bálványozzák, és minél okosabb, minél ravaszabb valaki, annál jobban boldogul.

- Talán valóban mindezekről szó van, de tényleg olyan fontos dolgok ezek? Természetesen a végtelenségig elemezgethetjük, írhatjuk le az okot, de áthidalja-e ez az értelem és a szív közötti szakadékot? Ez az, amit tudni akarok. Elolvastam néhány pszichológiai könyvet meg sok mindent a mi ősi irodalmunkból, de nem lettem tőle okosabb, ezért jöttem el önhöz, bár lehet, hogy már későn.

Valóban fontosnak tartja, hogy az ész és a szív összetalálkozzék? Nincs igazából megelégedve az intellektuális képességeivel is? Nem lehet, hogy csupán akadémikus a kérdés: mi módon egyesíthető az ész a szívvel? Miért vesződik a kettő összeegyeztetésével? Ez továbbra is csupán az intellektus ügye, ami nem az ön részét képező érzelmek elsorvadása miatti valóságos aggodalomból fakad, ugye? Felosztotta az életet észre és szívre, intellektuálisan figyelni, hogyan hervad el a szív, és verbálisan aggódik miatta. Hagyja elhervadni! Éljen csupán az intellektusában. Lehetséges ez?

- Azért vannak érzelmeim.

De ezek az érzelmek valójában nem érzélgősséget, önmagával szembeni elnézést jelentenek-e? Persze nem így szoktuk mondani. Azt mondjuk: ne törődj a szeretettel; az nem számít. Élj teljesen az intellektusodban, verbális mesterkedéseid, fondorlatos érveid világában. És amikor valaki valóban ott él - mi történik? Amit ön kifogásol, az annak az intellektusnak a rombolási hajlama, amelyet annyira bálványoz. A rombolási hajlam a problémák sokaságát hozza magával. Talán látja is az intellektuális ténykedések hatását a világban - a háborúkat, a versengést, a hatalom dölyfét -, és talán meg is rémült attól, ami készülében van, meg is rémült az ember reménytelenségétől és kétségbeesésétől. Mindaddig, amíg megosztottság van az érzelmek és az intellektus között, és az egyik uralkodik a másik fölött, addig az egyiknek el kell pusztítania a másikat; nem létezik híd a kettő között. Hiába hallgatta sok éven keresztül a beszélgetéseket, és tett talán nagy erőfeszítéseket az ész és a szív egybekapcsolására - ez az erőfeszítés az észé, és ezért uralkodik a szíven. A szeretet egyikhez sem tartozik, mert abban nincs semmiféle uralkodási hajlam. Nem olyasmi, amit a gondolkodás vagy az érzés rakosgat össze. A szeretet nem az intellektus szava vagy érzelmi visszahatás. Ön azt mondja: kell, hogy szeretet legyen bennem, ezért a szívemet kell kiművelnem. De ez a kiművelés az elme ténykedése, ezért ön örökké szétválasztja a kettőt; nem lehet hidat verni közöttük vagy összehozni őket valamilyen hasznossági cél érdekében. A szeretet az igyekezetnek a kezdeténél, nem pedig a végénél található.

- Akkor hát mitévő legyek?

A szeme most kezdett felfényleni; megmozdult a teste. Kinézett az ablakon, és lassan tűzbe jött.

Nincs mit tennie. Tartsa távol magát! És halljon; és nézze annak a virágnak a szépségét.

IV.

A meditáció az új feltárulása. Az új az ismétlődő múlt fölött és azon túl van - és a meditáció ennek az ismételtetésnek a vége. Az a halál, amelyet a meditáció előidéz, az új halhatatlansága. Az új nem a gondolat körén belül van, és a meditáció a gondolkodás csöndje.

A meditáció nem teljesítmény, nem valamilyen látomás megszerzése, nem egy érzet izgalma. Olyan, mint a folyó, megszelídíthetetlen, sebesen rohan, és elönti a partjait. Hang nélküli zene; nem lehet megszelídíteni, sem hasznosítani. Az a csönd, amelyben a megfigyelő a kezdet kezdetétől fogva megszűnik.

A nap még nem kelt fel; a fák között látszott a hajnalsillag. A csend tényleg rendkívüli volt. Nem a két zaj, nem a két zenei hang közötti csend volt, hanem az a csend, amelynek semmiféle oka nincs - ilyennek kellett lennie a csendnek a világ kezdetén. Elárasztotta az egész völgyet és a hegyeket.

Az egymásnak felelgető két nagy bagoly csöppet sem zavarta ezt a csöndet, és a kutya is, amely a távolban ugatta a kései holdat, része volt ennek a roppant végtelenségnek. Különösen bőséges harmat hullott, és ahogyan a nap felemelkedett a hegyek fölé, sokféle színben ragyogott olyan izzással, amelyet csak a nap első sugarai idéznek elő.

A dzsakarandafa finom levelein vastagon ült a harmat, és madarak jöttek reggeli fürdőzésre, addig csapkodva a szárnyukkal, míg a finom leveleken ülő harmat elborította tollukat. A varjak különösen kitartóak voltak; egyik ágról a másikra ugráltak, bedugták fejüket a levelek közé, összeverdesték a szárnyukat, tollászkodtak. Úgy féltucatnyian voltak azon a vastag ágon, a fán szerteszét sok más madár is élvezte a reggeli fürdést.

És ez a csend szétterjedt, és úgy tűnt, elhatol a hegyeken túlra. Felhangzottak a szokásos zajok, gyerekek kiáltoztak és nevettek; ébredezett a gazdaság.

Hűvös napra volt kilátás, és a hegyek immár kezdték befogadni a nap fényét. Nagyon régi hegyek voltak - talán a legrégebbiek a világon -, különös alakú sziklakkal, amelyeket mintha nagy műgonddal, egyiket a másik tetején kiegyensúlyozva faragtak volna ki; de sem a szél, sem semmilyen lökés ereje nem tudta volna kibillenteni őket az egyensúlyukból.

A völgy távol feküdt a városoktól, és az alján húzódó út egy másik faluba vezetett. Hepehupás út volt, és sem autók, sem buszok nem zavarták meg a völgy ősi nyugalomát. Ökörfogatok jártak rajta, de ezeknek a mozgása a hegyek részét képezte. Száraz folyómeder húzódott a völgyben, amely csak nagy esőzések után telt meg vízzel, a színe a vörös, a sárga és a barna keveréke; és ez is a hegyekkel látszott együttmozogni. A nesztelenül tovalépdelő falusiak pedig olyannak tüntek, mint a sziklák.

Eltelt a nap, és az este előrehaladtával, amikor a nap kezdett lenyugodni a nyugati hegyek mögött, messziről, a hegyeken túlról, a fák között, a kis bokrokat és az ősrégi fügefákat beborítva, megérkezett a csönd. És amikor felragyogtak a csillagok, a csönd roppant mértékben megsűrűsödött; alig lehetett elviselni.

Meggyújtották a kis lámpásokat a faluban, és az éjszakai nyugalommal a sűrű csönd tovább mélyült, szélesedett és valószínűtlenül erőssé vált. Még a hegyek is elhalkultak, még ők is felhagytak a suttogással, a mozgással, és mintha megszabadultak volna irdatlan súlyuktól.

Azt mondta, negyvenöt éves; gondosan magára tekert szárit viselt, a csuklóján néhány karperecet. Az idősebb férfi, aki vele tartott, a nagybátyjának mondta magát. A padlón ültünk, ahonnan kiláttunk a nagy kertre, benne a fügefára, a pár mangófára, az élénk színű bougainvilleára és a növendék pálmafákra. A nő rettenetesen szomorú volt. Örökké járt a keze, és alig tudta megállni, hogy szóaratban és talán könnyekben ne törjön ki. A nagybácsi azt mondta: - Azért jöttünk, hogy az unokahúgomról beszéljünk önnel. Pár éve meghalt a férje, aztán a fia, és most nem tudja abbahagyni a sírást, és rettenetesen megöregedett. Nem tudjuk, mitévők legyünk. A szokásos orvosi tanácsok, úgy látszik, nem segítenek, és ő lassan kezdi elveszíteni a kapcsolatát a többi gyerekekkel. Egyre csak fogy. Nem tudjuk, hova vezet ez az egész, és ő ragaszkodott hozzá, hogy felkeressük önt.

- Négy évvel ezelőtt veszítettem el a férjemet. Orvos volt, rákban halt meg. Bizonyára titkolta előttem, és csak nagyjából az utolsó évben tudtam meg. Sokat szenvedett, pedig az orvosok morfiumot és más fájdalomcsillapítókat adtak neki. A szemem láttára sorvadt és ment el.

Szünetet tartott, a sírás fojtogatta. Galamb ült az ágon, és halkán turbékolt. Barnásszürke tolla volt és kis feje, nagy teste - nem túl nagy, hiszen galamb volt. Kisvártatva elrepült, és az ág az elrugaszkodás nyomán fel-le himbálózott.

- Sehogyan sem tudom elviselni ezt a magányt, ezt az értelmetlen létet nélküle. Szerettem a gyerekeimet; három volt, egy fiú és két lány. Tavaly egy nap a kisfiú azt írta az iskolából, hogy nem érzi jól magát, és pár nap múlva az iskolaigazgató azzal hívott fel, hogy meghalt.

Ezen a ponton fékezhetetlen zokogás fogta el. Kis idő múlva elővette a fiú levelét, amelyben az azt írta, hogy haza akar menni, mert nem érzi jól magát, és reméli, hogy az édesanyja jól van. Az asszony elmagyarázta, hogy a fia aggódott miatta; nem akart iskolába járni, vele akart maradni. Ő viszont többé-kevésbé kényszerítette, mert attól félt, hogy a fiú megsínyli az ő fájdalmát. Most már késő. A két kislány, mondta az asszony, nem fogta fel egészen, mi történt, mert még nagyon kicsi volt. Hirtelen kifakadt: - Nem tudom, mit csináljak. Ez a haláleset az életem alapját ingatta meg. A mi házasságunk olyan volt, mint egy ház, nagy gonddal építettük fel arra, amit szilárd alapnak hittünk. Ez a szörnyű esemény mindent rombadöntött.

A nagybácsi nyilván hívó, a hagyományokhoz hű ember volt, mert hozzátette: - Isten büntette meg ezzel. Végigcsinálta az összes szükséges szertartást, de nem segített rajta. Én hiszek a reinkarnációban, de őt ez nem vigasztalja. Beszélni sem akar róla. Számára értelmetlen ez az egész, és semmi módon nem tudjuk megvigasztalni.

Csendesen ültünk egy ideig. Az asszony zsebkendője teljesen átnedvesedett; a fiókból elővett tiszta zsebkendővel kellett a segítségére sietni, hogy letörölhesse a könnyeket az arcáról. A vörös bougainvillea bekukucsált az ablakon, az éles déli fény ott csillogott minden levelén.

Komolyan akar beszélni erről - leásni egészen a gyökerekig? Vagy valamilyen magyarázattól, okos érveléstől vár vigaszt, és azt akarja, hogy megnyugtató szavak terejék el a figyelmét a bánatáról?

Azt felelte: - Szeretnék a mélyére hatolni, de nem tudom, megvan-e bennem a képesség vagy az erő, hogy szembenézzek azzal, amit mondani fog. Amikor a férjem még élt, eljárogattunk ide némelyik beszélgetésre; de most lehet, hogy nehezen tudnám mindenben követni.

Miért szomorkodik? Ne adjon rá magyarázatot, mert ez az érzésének csupán szóbeli értelmezése lesz, ami nem a tényleges igazság. Ezért arra kérjük, hogy ha kérdést teszünk fel, ne válaszoljon. Csak figyeljen, és magától jöjjön rá. Mitől van ez a bánat a halál miatt - minden házban, akár gazdag, akár szegény, az ország leghatalmasabbjától a koldusig. A férjének szól - vagy saját magának? Ha miatta sír, segíthetnek-e rajta a könnyek? Ő visszavonhatatlanul elment. Akármit csinál, nem kapja vissza többé. Sem a könny, sem a hit, sem semmilyen szertartás vagy isten nem hozhatja vissza. Ez olyan tény, amelyet el kell fogadnia; nem változtathat rajta. De ha önmaga miatt sír, a magányossága, az üres élete, az odalett érzéki öröme és a társaság miatt, akkor, ugye, saját üressége és az önsajnálattal sír önből. Talán most először ébredt rá saját belső szegénységére. Őn belebújt a férje bőrébe, ugye, ha szabad rámutatnom erre, és ez jó érzéssel, meglepedettséggel és örömmel töltötte el. Mindaz, amit most érez - a veszteség tudata, a magány fájdalma és a szorongás - az önsajnálattal egy-egy formája, nem igaz? Nézze meg jól. Ne szoktassa hozzá a szívét, és mondja azt, hogy „szerettem a férjemet, és egy percre sem saját magam körül forogtak a gondolataim. Meg akartam oltalmazni őt, bár gyakran próbáltam uralkodni rajta; de mindez az ő érdekében történt, és sohasem magamra gondoltam.” Most, hogy ő nincs többé, kezdi megérteni saját valóságos helyzetét, ugye? A halála megrázta, és megmutatta önnek elméje és szíve valóságos állapotát. Lehet, hogy nem szívesen szemléli; lehet, hogy félelmében elhárítja magától, de ha kicsit közelebbről megnézi, látni fogja, hogy saját magányossága, belső szegénysége - vagyis az önsajnálattal sír önből.

- Ön igencsak kegyetlen ember, uram - mondta. - Valódi vigaszért jöttem önhöz, és mit adott nekem?

Ez egyike azoknak az illúzióknak, amelyek a legtöbb emberben megvannak -, hogy létezik olyasmi, amit belső vigasznak nevezünk; hogy valaki mástól kaphatjuk meg, vagy mi magunk lelhetünk rá. Attól tartok, ilyesmi nem létezik. Ha vigaszt keres, óhatatlanul illúzióban kell élnie, és amikor ez az illúzió szertefoszlik, ön szomorú lesz, mert elesett a vigasztól. Ezért, hogy megértsük a szomorúságot, és mögé nézzünk, igazából látnunk kell, nem pedig elfednünk, hogy mi történik velünk belül. Ha erre rámutatok, az csak nem kegyetlenség, vagy igen? Nem valami csúnya dolog ez, amitől vissza kellene riadnunk. Ha mindezt látja, nagyon tisztán látja, akkor azon nyomban kikerül belőle, egyetlen karcolás nélkül, makulátlanul, frissen, kikezddhetetlenül az élet eseményei iránt. A halál mindannyiunk számára elkerülhetetlen; nem lehet elmenekülni előle. Mindenféle magyarázatokat igyekszünk kitalálni, mindenféle hiteken csüngünk abban a reményben, hogy túltehetjük magunkat rajta, de akármit teszünk is, mindig itt van; holnap, a sarkon túl vagy sok év múlva - mindig itt van. Hozzá kell szoknunk az életnek ehhez a borzalmas tényéhez.

- De - mondta a nagybácsi, és előhozakodott a hagyományos hittel az Átmanban, a lélekben, a folytatódó örök teljességben. Ismerős terepen járt, jól bejártatott, ügyes érveket és idézeteket sorolt. Látszott, hogy hirtelen felegyenesedik ültében, és a szemében harci tűz, a szavak harcának tüze lobog. Rokonszenvnek, szeretetnek és megértésnek nyoma sem volt többé. A hit, a hagyomány megszentelt talaján járt, amelyet a neveltetés taposott simára számára a maga ólomsúlyával: - Dehát az Átman mindannyiunkban ott van! Újra meg újra megszületik, és ez addig folytatódik, míg fel nem ismeri, hogy Brahman. Bánaton át vezet az út eddig a valóságig. Illúzióban élünk; a világ illúzió. Egyetlen valóság létezik csupán.

Azzal otthagytott minket. Az asszony rámnézett, nemigen vetett ügyet a nagybácsira, és finom mosoly kezdett kiülni az arcára; és mindketten a galamb felé pillantottunk, amely közben visszajött, meg az élénkpiros bougainvilleára.

Semmi sem maradandó sem a földön, sem bennünk. A gondolat folyamatosságot kölcsönözhet valaminek, ha alkalmasnak véli; örökléttel ruházhat fel egy szót, egy eszmét, egy hagyományt. A gondolat öröknek hiszi önmagát, dehát az-e? A gondolat az emlék visszfénye, de vajon ez az emlék maradandó-e? A gondolat létrehozhatja a képzetet, és folyamatosságot, maradandóságot kölcsönözhet neki, elnevezve Átmannak vagy bármi másnak, és emlékezhet a férj vagy a feleség arcára, és megkapaszkodhat benne. Mindez a gondolat műve, amely félelmet teremt, és ebből a félelemből fakad a maradandóság iránti igény - abból a félelemből, hogy nem lesz mit ennünk holnap, nem lesz fedél a fejünk felett, a félelemből, hogy meghalunk. Ez a félelem a gondolat eredménye, és Brahman is a gondolat terméke.

A nagybácsi azt mondta: Az emlékezet és a gondolat olyan, mint a gyertya. Elolthatjuk és újra meggyújthatjuk; elfelejtjük és később megint eszünkbe jut. Meghalunk, és ismét újraszületünk egy új életre. A gyertya lángja ugyanaz - és nem ugyanaz. Így a lángban benne van a folyamatosság bizonyos fajtája.

De a láng, amely kialudt, nem ugyanaz, mint az új. A réginek vége szakad, hogy az új létrejöhessen. Ha állandóan módosuló folyamatosságról van szó, akkor semmi újnak nincs semmilyen lehetősége. Ezernyi tegnapot nem lehet újjá varázsolni; még a gyertya is elég magától. Mindennek véget kell érnie, hogy az új létrejöhessen.

A nagybácsi most nem tud idézetekre, hitekre vagy mások mondásaira támaszkodni, ezért visszavonul önmagába, és elhallgat, tanácstalanul és elég dühösen, mert meztelenné vált önmaga előtt, és az unokahúgához hasonlóan ő sem akar szembenézni a tényekkel.

- Én mindezzel nem törődöm - mondta az asszony. - Rettenetesen nyomorultul érzem magam. Elvesztettem a férjemet és a fiamat, és itt maradt ez a két gyerek. Mit csináljak?

Ha törődik a két gyerekkel, nem törődhet önmagával és a boldogtalanságával. Gondjukat kell viselnie, rendesen iskoláztatni, felnevelni kell őket, mégpedig nem a szokásos langymeleg módon. De ha felörlődik az önsajnálatban, amit „férje iránti szeretetnek” nevez, és ha saját magányába vonul vissza, akkor a másik két gyereket is tönkreteszi. Tudatosan vagy öntudatlanul mindannyian rendkívül önzők vagyunk, és mindaddig, amíg megkapjuk, amit akarunk, az a véleményünk, hogy minden rendben van. Ám abban a pillanatban, amikor olyan esemény történik, amely egyensúlyukat felborítja, kétségbeesetten kiabálni kezdünk abban a reményben, hogy másféleképpen ismét kényelmes helyzetbe kerülünk, amely természetesen megint csak megszűnik. A folyamat mindegyre folytatódik, és ha azt akarja, hogy ez határozza meg a tetteit, miközben tökéletesen tisztában van ennek minden következményével, hát csak tessék. De ha belátja az egésznek az abszurd voltát, akkor természetesen abba fogja hagyni a sírást, felhagy az önmagába zárkózással, akkor új fénnel és mosollyal az arcán fog együtt élni a gyerekekkel.

V.

A csendnek sokféle fajtája van. Létezik a két zaj, két zenei hang közötti csend, és a két gondolat közötti szünetben kibontakozó csend. Van olyan különleges, nyugodt, átható csend, amelyik egy-egy este áll be vidéken; vagy amelybe behallatszik a távoli kutyaugatás, a meredek emelkedőn kaptató vonat füttye; ismerjük a ház csendjét, amikor mindenki aludni tért, és ennek különösen nyomatékos formáját, amikor felébredünk az éjszaka közepén, és bagolyhuhogást hallunk a völgyben; és érzékeljük azt a csendet is, amely megelőzi a bagoly párjának válaszát. Csendje van valamely régi, elhagyott háznak, és csendje van a hegynek; létezik a két ember közötti csend, akik ugyanazt látták, ugyanazt érezték, és cselekedtek.

Azon az éjszakán abban a bizonyos távoli völgyben, amelyet a különleges alakú sziklatömbökkel ékes legrégebb hegyek öveznek, a csend olyan valóságos volt, mint a tapintható fal. És az ablakon ki lehetett látni a ragyogó csillagokra. Nem önmagától beállt csend volt; nem arról volt szó, hogy elnémult a föld, és a falusiak mind aludtak, áradt mindenhol - a távoli csillagokból, a sötét hegyekből, az ember saját elméjéből és szívéből. Úgy tűnt, a csend elborít mindent a folyóágy legkisebb homokszemcséjétől kezdve - amely csak akkor lát folyóvizet, ha esik az eső - egészen a magas, szétterülő fügefáig és az enyhe szellőig, amely most kezdett lengedezni. Létezik az elmének az a csendje, amelyet soha nem érint meg semmilyen zaj, semmilyen gondolat vagy a tapasztalás tovalengő szele. Ez az a csend, amely ártatlan és így végtelen. Ha az elmének ez a csendje áll be, tett származik belőle, és ez a tett nem okoz zavart vagy szenvedést.

A tökéletesen elcsendesült elme meditációja az a kegyelemteljes állapot, amelyet az emberség örökösen keres. Ebben a csendben benne van a csend minden fajtája.

Van olyan furcsa csend, amely egy-egy templomban vagy üres kápolnában lelhető fel az ország belsejében, távol a turisták vagy a szertartást végzők zajától; és olyan súlyos csend, amely a vízre telepszik rá, része annak, kívül van az elme csendjén.

A meditatív elme tartalmazza a csendnek mindeme változatait, változásait és mozgásait. Az elmének ez a csendje az igazi vallásos elme állapota, és az istenek csendje a föld csendje. A meditatív elme ebben a csöndben válik közvetítővé, és a szeretet ennek az elmének a megnyilvánulása. Ebben a csendben boldogság és nevetés van.

A nagybácsi újra eljött, ezúttal özvegy unokahúga nélkül. Kicsit gondosabban öltözködött fel, zavartabb és nyugtalanabb is volt, az arca sötétebb lett a komolyságtól és a nyugtalanságtól. A padló, ahol ültünk, kemény volt, és a vörös bougainvillea benézett ránk az ablakon. A galamb talán kicsit késett. Minden reggel nagyjából ezidőtájt jött. Mindig ugyanazon az ágon ült, ugyanazon a helyen, az ablaknak háttal és fejével délnek fordulva, és turbékolása lágyan áradt be az ablakon át.

- Szeretnék beszélgetni a halhatatlanságról és az életnek a végső valóság felé haladó fokozatos tökéletesedéséről. Annak alapján, amit a minap mondott, úgy látom, hogy közvetlen rálátása van arra, hogy mi az igaz, mi pedig, tudatlanok, csak hiszünk. Valójában semmit sem tudunk az égvilágon az Átmanról; csak a szót ismerjük. Számunkra a jelkép vált valósággá, és amikor ön értelmezi a jelképet - ahogyan a minap tette -, megijedünk. De a félelem ellenére ragaszkodunk hozzá, mert igazából semmit sem tudunk azon kívül, amit tanítottak nekünk, amit a régebbi tanítók mondtak, és a hagyomány súlya állandóan ránk nehezedik. Tehát először is a magam részéről szeretném tudni, hogy létezik-e ez a Valóság, amely maradandó, ez a Valóság, nevezzük, aminek akarjuk - Átmannak vagy léleknek -, amely folytatódik a halál után. Engem nem riaszt a halál. Szembenéztem a feleségem és számos gyerekem halálával, ami viszont aggaszt, az az Átman mint valóság. Megvan bennem ez a maradandó teljesség?

Ha maradandóságról beszélünk, akkor olyasmire gondolunk, ami az ezt körülvevő állandó változás, az összes tapasztalat, szorongás, bánat és brutalitás ellenére folytatódik, ugye? Valami nem romlandóra. De először is, hogyan lehet rátalálni? Gondolkodás vagy szavak révén bukkanhatunk a nyomára? Megtalálhatjuk-e a maradandót a múlandó által? Rálelhetünk-e a változatlanra annak segítségével, ami állandóan változik - a gondolkodás révén? A gondolkodás maradandóságot kölcsönözhet egy eszmének, az Átmannak vagy a léleknek, és azt mondhatja: „ez az egyedül valóságos”, mert a gondolkodás félelmet ébreszt ez iránt az állandó változás iránt, és e félelem következtében valami maradandót keres - maradandó viszonyt az emberek között, maradandóságot a szeretetben. A gondolkodás maga nem maradandó, hanem változó, ezért az, amit maradandónak állít be, önmagához hasonlóan ugyancsak híján van a maradandóságnak. Egy életen át ragaszkodik valamilyen emlékehez, és maradandónak mondja ezt az emléket, majd azt akarja tudni, hogy folytatódni fog-e a halál után. A gondolkodás teremtette ezt a valamit, az ruházta fel folyamatossággal, dajkálta nap mint nap, ragaszkodott hozzá. Ez a legnagyobb illúzió, mert a gondolkodás az időben működik, és amit tegnap tapasztalt, arra emlékezni fog ma és holnap is; ebből születik meg az idő. Tehát létezik az idő maradandósága és az a maradandóság, amellyel a gondolkodás ruházta fel a végső valósághoz való eljutás eszméjét. Mindez a gondolkodás terméke - a félelem, az idő és a megvalósulás, az örökös mássá válás.

- De ki maga a gondolkodó - az, akinek a fejében ott vannak mindezek a gondolatok?

Van-e egyáltalán gondolkodó, vagy csupán a gondolkodás létezik, amely ezt a gondolkodót összerakosgatja? És miután megteremtette, kitalálja a maradandót, a lelket, az Átmant.

- Azt akarja mondani, hogy én megszűnök létezni, ha nem gondolkodom?

Nyilván önnel is megtörtént már, hogy azon kapta magát, teljesen megszűnt gondolkodni. Ebben az állapotban tudomása van-e önmagáról mint gondolkodóról, megfigyelőről, tapasztalóról? A gondolat az emlék visszfénye, és a nagy halom emlék maga a gondolkodó. Ha nincs gondolat, létezik-e egyáltalán az „én”, amely körül akkora a hűhó és a lárma? Nem amnéziában szenvedő emberről beszélünk, nem is olyan valakiről, aki ábrándozik, vagy azért

regulázza meg a gondolkodást, hogy elnémítsa, hanem a teljesen éber, teljesen élénk elméről. Ha nincs gondolat, és nincs szó, nincs-e mindenestül más dimenzióban az elme?

- Nyilvánvalóan valami egészen más áll elő, ha az én nem cselekszik, nem veszi számba önmagát, de ez nem jelenti szükségképpen azt, hogy az én nem is létezik - csak mert nem cselekszik.

Persze hogy létezik! Az „én”, az ego, az emlékhalmaz létezik. Csak olyankor észleljük a létét, amikor valamilyen kihívásra válaszol, de megvan, lehet, hogy szunyókáló vagy üzemen kívüli állapotban, és várja a következő alkalmat, hogy válaszolhasson. A kapzsi embert legnagyobb-részt a kapzsiság köti le; lehetnek pillanatok, amikor ez a tulajdonság nem munkál benne, de mindig ott van.

- Mi az az eleven összegeződés, amely a kapzsiságban fejeződik ki?

- Csak maga a kapzsiság. A kettő nem válik szét.

- Tökéletesen értem, amit ön egónak, „én”-nek nevez, az emlékezetét, a kapzsiságát, önbizonygatását, mindenfajta igényét, de nincs semmi más ezen az egón kívül? Ennek az egónak a hiányában, azt mondja, hogy csak a feledés van?

Ha abbamarad azoknak a varjaknak a zajongása ott, valami akkor is van: ez a valami az elme károga - a problémák, bajok, konfliktusok, még ez a kutakodás is, hogy mi marad meg a halál után. Ezt a kérdést csak akkor lehet megválaszolni, ha az elme nem kapzsi vagy irigy többé. Nem az foglalkoztat minket, hogy mi lesz, miután az ego megszűnik, hanem az ego valamennyi tulajdonságának a vége. Ez valójában a probléma - nem az, hogy mi a valóság, vagy hogy létezik-e valami maradandó, örök, hanem, hogy vajon az elme, amelyet ilyenné nevelt a kultúra, amelyben él, és amelyért felelősséggel tartozik - fel tudja-e szabadítani és fedezni önmagát.

- Hogyan kezdjem el akkor felszabadítani magam?

Saját magát nem tudja felszabadítani. Ön ennek a boldogtalanságnak a szülötte, és amikor azt kérdezi: „hogyan”, akkor egy olyan módszert tudakol, amely le fogja rombolni az önegóját, ám a lerombolás folyamatában ön újra megteremti önmagát.

- Ha megenged még egy kérdést: mi akkor a halhatatlanság? A halandóság halál, a halandóság az élet rendje annak bánatával és kínjával együtt. Az ember öröktől fogva a halhatatlanságot, a halál nélküli állapotot keresi.

Uram, már megint valami időtlennek, gondolaton túlinak a kérdéséhez tért vissza. Ami a gondolkodáson túl van, az az ártatlanság, és a gondolkodás, akármit csinál is, nem tud elérni hozzá, mert a gondolat mindig régi. Az ártatlanság az, ami a szeretethez hasonlóan múlhatatlan, de hogy ez létezhesék, az elmének szabadnak kell lennie az ezernyi tegnaptól és emléktől. És a szabadság az az állapot, amelyben nincs gyűlölet, nincs erőszak, nincs brutalitás. Ha mindezeket nem tesszük félre, hogyan kérdezhetjük, hogy mi a halhatatlanság, mi a szeretet, mi az igazság?

VI.

Ha elhatározzuk, hogy meditálni fogunk, az nem meditáció lesz. Ha elhatározzuk, hogy jók leszünk, abból soha nem fog a jóság kivirulni. Ha gyakoroljuk az alázatot, az megszűnik létezni. A meditáció olyan, mint a szellő, amely befúj a szobába, ha nyitva hagyjuk az ablakot; de ha ezzel a szándékkal tartjuk nyitva, szánt szándékkal invitáljuk be, soha nem fog megjelenni.

A meditáció nem a gondolkodás útja-módja, mert a gondolat ravasz, az önbecsapás számtalan lehetőségét ismeri, ezért nem találhat rá a meditáció útjára. A szeretethez hasonlóan a meditációt sem lehet hajszolni.

A folyó aznap reggel nagyon nyugodt volt. Látni lehetett, hogyan tükröződik benne a felhő, az őszi búza és mögötte az erdő. Még a halászok csónakjai sem látszottak háborgatni. A reggel nyugalma ráterült a tájra. A nap éppen felkelt a fák koronája fölött, távoli kiáltás hallatszott, a közelben pedig szanszkrit nyelvű kántálás áradt szét a levegőben.

A papagájok és a mejnók még nem kezdtek el táplálékot keresni; a kopasz nyakú, testes keselyűk a fa tetején ültek, és várták, hogy a folyó valamilyen tetemet hozzon lefelé. Gyakran lehetett tovasodródó döglött állatot látni, egy-két keselyű ült rajta, a varjak pedig körülötte szállkostak egy-egy falat reményében. Néha kutya úszott oda, majd hogy nem sikerült felkapaszkodnia a tetemre, visszatért a partra, és elballagott. Vonat gördült tova fémes kattogással a hídon, amely elég hosszú volt. Azon túl, a folyó mentén feljebb terült el a város.

Nyugalmas gyönyörűséggel teli reggel volt. A szegénység, betegség és szenvedés még nem járt az úton. Ingatag híd vezetett át egy kis patakon; és ahol ez a kis „piszkosbarna” patak beömlött a nagy folyóba, állítólag ezen a helyen volt a vízfolyás a legszentebb, és ünnepnapokon sokan jöttek ide fürdeni, férfiak, nők és gyerekek. Hideg volt, de láthatólag nem törődtek vele. És a templom papja az út túloldalán egy csomó pénzt keresett; itt vette kezdetét a fürtelem.

Szakállas férfi volt, turbánt viselt. Valamilyen üzleti úton vett részt, és ránézésre sikeres, jól táplált embernek látszott. Lassúnak tűnt a mozgása és az észjárása. A reagálása még lassúbbnak. Percekbe telt, mire egy egyszerű kijelentést felfogott. Azt mondta, saját guruja van, és erre jártában belső kényszere támadt, hogy idejőjön és elbeszélgeszen azokról a dolgokról, amelyek fontosnak tűnnek a számára.

- Mi az oka - kérdezte -, hogy ön a guruk ellen van? Ez annyira abszurd dolog. Ők tudják, amit kell, én nem tudom. Ők irányítani, segíteni, tudnak, képesek megmondani, hogy mit tegyek, és megkímélnék egy csomó bajtól és szenvedéstől. Olyanok, mint a fény a sötétben, és kell, hogy a magamfajta őt vezessék, mert különben az ember elveszetté válik, összezavarodik, és nagy bajba kerül. Azt mondták, hogy ne jöjjelek el önhöz, és kioktattak, milyen veszélyesek azok, akik nem fogadják el a hagyományos tudást. Azt mondták, ha másokra hallgatok, le fogom rombolni a házat, amelyet ők oly nagy gonddal építettek fel. De nagyon nagy volt a kísértés, hogy felkeressem, úgyszólván íme, itt vagyok!

Nagyon elégedettnek látszott, amiért engedett a kísértésnek.

- Mi szükség van gurura? Többet tud, mint ön? És mit tud? Ha azt mondja, hogy tud valamit, valójában nem tudja, ezenkívül pedig a szó nem a valódi állapotot tükrözi. Kioktathatja-e bárki is erre az előre nem látott elmeállapotra? Leírhatják az ön számára, felkelthetik az érdeklődését, a vágyát, hogy birtokolja, hogy megtapasztalja -, de nem adhatják oda. A saját lábán kell járnia, egyedül kell utaznia, és az út során önmaga tanítójának és tanítványának kell lennie.

- Dehát ez nagyon nehéz, nem? És lépteinket megkönnyíthetik azok, akik megtapasztalták ezt a valóságot.

- Tekintélyé válnak, és önnek szerintük nincs más dolga, mint hogy kövesse, utánozza, engedelmesen elfogadja azt a bálványt, azt a rendszert, amelyet ők kínálnak. Ilyeténképpen ön elveszti minden kezdeményező képességét, minden közvetlen intuícióját. Csupán követi azt, amiről ők úgy vélik, hogy az igazsághoz vezető út. De sajnos az igazságnak ehhez semmi köze.

- Ezt hogy érti? - kiáltotta teljesen megütközve.

- Az embereket a propaganda formálja, az a társadalom, amelyben nevelkednek - és mindegyik vallás azt állítja, hogy az általa kínált ösvény a legjobb. Ezrével vannak guruk, akik azt bizonygatják, hogy az ő módszerük, az ő rendszerük, az ő meditációs eljárásuk az igazsághoz vezető egyedüli ösvény. És ha megfigyeli, mindegyik tanítvány leereszkedéssel túri más guruk tanítványait. A tolerancia civilizált elfogadása az emberek megosztásának - politikai, vallási és szociális téren. Az ember sokféle utat talált ki, megnyugvást adva ezzel minden hívőnek, a világ pedig szépen feldarabolódott.

- Azt akarja mondani, hogy hagyjam ott a gurumat? Hogy felejtsem el mindazt, amire tanított? Elveszett ember leszek!

- Dehát nem kell-e elvesztenünk magunkat, hogy felfedezhessük? Megriadunk attól, hogy elveszíthetjük magunkat, hogy elbizonytalanodunk, ezért azok után futunk, akik a mennyországot ígérik vallási, politikai és szociális tekintetben. Valójában ők keltenek félelmet, és tartanak sakkban másokat ezzel a félelemmel.

- Dehát tudok én egyedül járni? - kérdezte hitetlenkedve.

- Oly sok megváltó, mester, guru, politikai vezető és filozófus élt már, és egyik sem volt képes megóvni önt a saját szenvedésétől és konfliktusától. Miért követné hát őket? Háttha létezik egy egészen másfajta megoldás a problémáinkra.

- De eléggé komoly ember vagyok-e én ahhoz, hogy mindezzel egymagam birkózzam meg?

- Akkor lesz csak igazán komoly ember, ha elkezd megérteni - mégpedig nem valaki másnak a révén - azokat az örömeket, amelyeket most hajszol. Ön most az örömök szintjén él. Nem arról van szó, hogy ne legyen gyönyör, de ha a gyönyör hajszolása a kezdet és a vég az életében, akkor nem lehet komoly ember.

- Kétségbeesés és reménytelenség fog el attól, amit mond.

- Azért érzi reménytelennek a helyzetét, mert mindkettőt akarja. Komoly ember is akar lenni, de azokat a gyönyöröket is akarja, amelyeket a világ nyújthat. A gyönyörök azonban oly csekélyek és jelentéktelenek, hogy ön ezenkívül még arra a gyönyörre is vágyik, amelyet „Istennek” nevez. Ha mindezt belátja, mégpedig magától, és nem valaki másnak a hatására, akkor e belátás nyomán ön lesz a tanítvány és a mester. Ez a legfontosabb. Amikor ön a tanító, a tanított és a tanítás.

- De - erősködött -, ön is guru. Megtanított valamire ma délelőtt, és én elfogadom önt gurumként.

- Nem folyt semmilyen tanítás, ön viszont látott. A látás lényege tárult fel ön előtt. A látás az ön guruja, ha ezt a szót akarja használni. De önön múlik, hogy lát-e vagy sem. Senki sem kényszerítheti rá. De ha azért akar látni, mert jutalmat remél érte, vagy mert fél valamilyen büntetéstől, a szándék gátja lesz a látásnak. Ahhoz, hogy lásson, meg kell szabadulnia minden tekintélytől, hagyománytól, félelemtől és gondolattól, annak minden fortélyos szavával együtt. Az igazság nem valami távoli helyen lakozik; annak látásában található, ami van. Annak látni magunkat, amik vagyunk - olyan fajta tudatossággal, amelyben nincs helye választásnak -, ez minden keresésnek a kezdete és a vége.

VII.

A gondolkodás nem tudja felfogni vagy önmaga számára szavakba önteni a tér mibenlétét. Akármilyen megfogalmazást használ is, abban benne vannak önnön korlátozott voltának határai. Nem ez az a tér, amelyre a meditáció rábukkan. A gondolatnak mindig határa van. A meditáló elmének nincs határa. Az értelem nem tud eljutni a korlátozottól a mérhetetlenhez, és át sem tudja változtatni a korlátozottat korlátlaná. Az egyiknek meg kell szünnie ahhoz, hogy a másik létezhesse. A meditáció olyan térre nyit ajtót, amelyet nem lehet elképzelni vagy kigondolni. A gondolat az a középpont, amely körül az eszme tere helyezkedik el, és ez a tér további eszmékkel terjeszthető ki. De ez a bármilyen fajta ösztönzésre történő terjeszkedés nem hoz létre olyan teret, amelynek nincs középpontja. A meditáció ennek a középpontnak a megértése, és meghaladása. A csend és a tér összetartozik. A csend roppant végtelenje annak az elmének a roppant végtelenje, amelynek nincs középpontja. Ennek a térnek és csendnek az észlelése nem gondolati. A gondolkodás csupán saját kivetülését képes észlelni, és ennek felismerése jelenti önmaga határát.

A kis patakon sárral betapasztott rozoga bambusz hídon lehetett átjutni. A patak beleömlött a nagy folyóba, és eltűnt az erős sodrú víztömegben. A kis hídon lyukak voltak, és igen óvatosan kellett lépkedni rajta. A homokos emelkedőn feljutva a kis templom mellett vitt az út, kicsivel odébb pedig egy kút mellett, amely olyan régi volt, mint a föld gyógyforrásai. A faluvégén volt, amelyben sok kecske élt, meg a hideg miatt piszkos ruhákba burkolódzott éhes férfiak és nők. Halásztak a nagy folyóban, de valahogyan mégis nagyon soványak, véznák voltak, máris öregek, némelyikük egészen elnyomorodott. A falubeli takácsok a legszebb brokát és selyem szarikat készítették apró ablakú, sötét, nyomorúságos kis szobákban. Apáról fiúra szállt a mesterség, a pénz pedig a viszonteladók, az üzlettulajdonosok zsebelték be.

Nem a falun mentél végig, hanem balra fordultál, és azt az ösvényt követted, amely szentté vált, mert állítólag ezen az ösvényen járt a Buddha úgy 2500 évvel ezelőtt, és zarándokok érkeztek az ország minden részéből, hogy ők is végigmenjenek rajta. Az ösvény zöld mezők, mangoligetek, guajávafák és szétszórtan álló templomok között vezetett. Volt egy ősrégi falu, talán a Buddhánál is öregebb, sok síremléssel és olyan hellyel, ahol a zarándokok eltölthették az éjszakát. Mindennek nagyon leromlott az állapota; úgy látszott, senkinek nincs gondja semmire; kecskék kószáltak mindenfelé. Nagy fák álltak itt; egy nagy tamarindusz, a tetején keselyűk meg egy sereg papagáj. Látni lehetett, amint megérkeznek, és eltűnnek a fa zöldjében; ugyanolyan színűek lettek, mint a fa levelei; hallatszott a rikácsolásuk, de látszani nem látszottak.

Az ösvény mellett kétoldalt őszibúzával bevetett földek terültek el; és a távolban látszott falusi meg a főzéshez gyújtott tüzeik füstje. Csendes volt az idő, a füst egyenesen szállt felfelé. Egy bika, nagy testű, vad külsejű, de teljesen ártalmatlan állat ballagott végig a földeken, és legelte a gabonát, miközben a paraszt hajtotta a táblában. Éjszaka esett az eső, és elverte a nagy port. Forró napsütés ígérkezett későbbre, de most erősen borult volt az ég, és jólesett sétálgatni még nappal is, érezni a tiszta földszagot és látni a táj szépségét. Nagyon régi táj volt, tele varázslattal és emberi bánattal, szegénységgel és a hiábavaló templomokkal.

- Ön sokat beszélt szépségről és szeretetről, és ahogy hallgattam, rájöttem, hogy nem tudom sem azt, hogy mi a szépség, sem azt, hogy mi a szeretet. Átlagos ember vagyok, de sokat olvastam, filozófiát meg irodalmat is. A magyarázatok, amelyekkel ezek a művek szolgálnak, eltérni látszanak attól, amit ön mond. Idézhetném, hogy mit állítottak ennek az országnak a

régi bölcsei a szeretetről és a szépségről, meg azt is, hogyan fogalmazták ezt meg nyugaton, de tudom, hogy nem szereti az idézeteket, mert tekintélyizűek. Viszont, ha volna hozzá kedve, uram, részletesebben megvizsgálhatnánk ezt a kérdést, és akkor talán én is megérteném, mit jelent valójában a szépség és a szeretet.

- Miért van az, hogy oly kevés szépség van az életünkben? Miért van szükség múzeumokra, és bennük a képekre meg a szobrokra? Miért kell zenét hallgatnunk? Vagy tájleírásokat olvasnunk? A jó ízlés tanítható, vagy egyesek természettől fogva rendelkeznek vele, de a jó ízlés nem szépség. Ott van-e vajon a szépség az emberkéz alkotásaiban - a csillogó, korszerű repülőgépekben, a kézreálló kis magnókban, a modern szállodákban vagy a görög templomokban -, van-e szépség egy-egy sokszorososan összetett gépezet vonalvezetésében vagy egy kecses híd ívében, amely mély úr fölött húzódik?

- Úgy érti, hogy nincs semmiféle szépség azokban a dolgokban, amelyek szép kivitelűek és tökéletesen működnek? Nincs szépség a tökélyre fejlesztett műremekekben?

- Természetesen van. Ha megnézi egy óra belsejét, igazán bámulatosan finom szerkezet, és bizonyos fajta szépség lelhető fel benne, ugyanígy az ősrégi márványoszlopokon és a költők szavaiban. De ha a szépség csak ennyi, akkor az csupán az érzékek felületes reagálása. Ha egy pálmafát néz, amely magányosan áll a lemenő nap fényében, akkor vajon a szín, a pálma nyugalma, az este csöndje-e az, amely a szépség érzetét kelti, vagy olyasmi-e a szépség, amely a szeretethez hasonlóan a megérinthezősége, a látványon túl van? Vajon az iskolázottság, a neveltetés-e az, amely azt mondja: ez szép, az meg nem? Vajon a szokás, a beidegződés és a stílusérzék mondatja-e velünk: ez hitvány valami, az viszont rend és a jó virulása? Ha mindez neveltetés kérdése, akkor a kultúra és a hagyomány termékéről, nem pedig a szépségről van szó. Ha a szépség a tapasztalat esszenciájából fakad, akkor a nyugati és a keleti ember számára a szépség az iskolázottság és a hagyomány függvénye. Vajon megmondható-e, hogy a szeretet, a szépséghez hasonlóan a keleté vagy a nyugaté-e, a kereszténységé vagy a hinduizmusé, az állam vagy valamilyen ideológia monopóliuma-e? Nyilvánvalóan egyikről sincs szó.

- Hát akkor micsoda?

- Uram, a szépség az én feladásából fakadó egyszerűség. Egyszerűség nélkül nincs szeretet, és önfeladás nélkül a szépségnek nincs valósága. Egyszerűsége nem az önmegtartóztatására büszke szent, a szerzetes vagy a komisszár kemény fegyelmét értjük, vagy azt a fegyelmet, amellyel hatalmat és elismerést nyernek - ez nem egyszerűség. Az egyszerűség nem könnyörtelen, nem saját fontosságunknak a fegyelmezettség általi bizonygatása. Nem a kényelemről való lemondás, nem szegénységi- vagy nőtlenségi fogadalom. Az egyszerűség az intelligencia összegződése. Az egyszerűség csak akkor lehetséges, ha önfeladással párosul, és nem hívható életre akarat, választás, célzatos szándék által. A szépség az, amely lemond, és a szeretet az, amely az egyszerűség mély, belső tisztaságát hozza magával. A szépség ez a szeretet, amelyben minden mércének meg kell szünnie. S ha ez bekövetkezett, akkor ez a szeretet, bármit tesz is, maga a szépség.

- Hogy érti azt, hogy bármit tesz is? Az önfeladás teljessége esetén mi tennivalója lehet még valakinek?

A tett nem különül el a létező világtól. A kettő szétválasztása az, amely konfliktust és rútságot eredményez. Ha ez a szétválasztás nem történik meg, akkor az élet maga a szeretet. Az egyszerűség keresetlensége a kettősség nélküli élet felé tart. Ez az az utazás, amelyet az elmének meg kell tennie, hogy rátaláljon erre a szavak nélküli szépségre. Ez az utazás a meditáció.

VIII.

A meditáció nehéz munka. A legnagyobb fokú fegyelmet követeli meg - nem az alávetést, nem a követést, nem az engedelmséget, hanem olyan fegyelmet, amely abból fakad, hogy folyamatosan tudatában vagyunk a dolgoknak nemcsak kívül, a környezetünkben, hanem belül is. Ezért a meditáció nem jelent elszigetelődést, hanem a mindennapi életben való cselekvést, amely együttműködési készséget, érzékenységet és intelligenciát kíván meg. Az igaz élet alapjainak lerakása nélkül a meditáció meneküléssé válik, és semmiféle értéke nincs. Az igaz élet nem a társadalom erkölcséhez való igazodást jelenti, hanem megszabadulást az irigységtől, kapzsiságtól és a hatalomvágytól -, ami mind ellenségeskedést szül. Megszabadulni ezektől a tulajdonságoktól nem az akarattal aktussal, hanem úgy, ha az önismeret révén tudatosítjuk őket. Az én cselekedeteinek ismerete nélkül a meditáció csupán az érzékek izgalma, és ezért igen csekély jelentőséggel bír.

Ezen a szélességi fokon alig van pirkadati fény, és aznap reggel a széles és mély folyó olyan volt, mint az olvasztott ólom. A nap még nem emelkedett a táj fölé, de keleten már világosodott. A madarak szokásos reggeli kórusa még nem szólalt meg, és a falusiak sem kiáltoztak egymásnak. A hajnalsillag egészen magasan állt az égen, és megfigyelhető volt, hogyan halványodik el fokozatosan, míg a nap egyszer csak feltűnt a fák fölött, és a folyó ezüstbe és aranyba öltözött.

Aztán rákezdtek éneküket a madarak, és felébredt a falu. És pont ebben a pillanatban hirtelen megjelent az ablakpárkányon egy nagyobbacska majom, szürke bundában, fekete arccal, a homlokát bozontos szőr borította. A keze fekete volt, és hosszú farka az ablakpárkányról belógott a szobába. Teljesen nyugodtan, szinte mozdulatlanul ült ott, és rezzenéstelenül nézett minket. Egészen közel voltunk egymáshoz, mindössze pár lábnyira. És hirtelen kinyújtotta a karját, és egy ideig fogva tartottuk egymás kezét. Durva, fekete és poros volt a keze, mert jöttében végigmászott a tetőn, az ablak fölötti kis faldarabon, úgy ereszkedett alá és ült le. Teljesen fesztelenül viselkedett, és a meglepő az volt, hogy hallatlan derű áradt belőle. Nyoma sem látszott rajta félelemnek vagy szorongásnak; mintha otthon lett volna. Csak ült ott, az immár aranylóan csillogó folyóval, azon túl a zöld parttal és a távoli fákkal a háttérben. Egész hosszú ideig foghattuk egymás kezét; aztán szinte csak úgy mellékesen visszahúzta a magáét, de maradt továbbra is, ahol volt. Néztük egymást, láttam hogyan csillog apró és különös kíváncsisággal teli fekete szeme. Be akart jönni a szobába, de nem tudta rászánni magát, aztán kinyújtotta karját és lábát, megkapaszkodott az ablak fölötti falban, átmászott a tetőn, és eltűnt. Este újra ott volt az egyik fán, fenn a magasban, és evett valamit. Intgettünk neki, de nem válaszolt.

A férfi szannjászi volt, szerzetes, kedves, finom arcú, érzékeny kezű. Áradt belőle a tisztaság, a ruháját nemrég moshatták, de nem vasalták ki. Azt mondta, hogy Risikesből jön, ahol sok évet élt egy guru irányítása alatt, aki most visszavonult a magasabb hegyek közé, és egyedül akar maradni. Több asramban élt már. Sok évvel ezelőtt jött el hazulról, talán húsz éves lehetett. Nem emlékezett pontosan, milyen idős volt, amikor eljött. Azt mondta, élnek a szülei, és számos fiú- meg lánytestvére van, de minden kapcsolata megszakadt velük. Azért tette meg ezt az utat, mert számos guru bízta, hogy látogasson meg, és olvasott is ezt-azt. Nemrég beszélgetett egy szannjászi-társával, és most itt van. Nehéz lett volna megmondani a korát; középkorúnál idősebbnek látszott, de a hangja és a szeme még mindig fiatal volt.

- Az a sorsom, hogy bejárjam Indiát, és végiglátogassam a különféle szent helyeket a gurujaikkal, akik közül némelyik tudományosan felkészült, mások tudatlanok ugyan, de olyan sugárzással árad belőlük, amely jelzi, hogy van bennük valami; megint mások egyszerűen haszonlesők, akik csak mantrákat hirdetnek; ezek gyakran járnak külföldre, és ott népszerűségre tesznek szert. Nagyon kevesen léteznek olyanok, akik fölötté állnak mindennek, de eme kevesek közé tartozott az én utolsó gurum is. De hát most visszavonult a Himalája egy távoli és elszigetelt részébe. Csoportosan évente egyszer meg szoktuk látogatni, hogy megáldjon minket.

- Szükség van a világtól való elszigetelődésre?

- Nyilvánvaló, hogy el kell vonulni a világtól, mert a világ nem valóságos, és szükségünk van gurura, hogy tanítson, mert a guru megtapasztalta a valóságot, és segít azoknak, akik követik, hogy maguk is megismerjék azt. Ő tudással bír, mi nem. Meglepődtünk, hogy ön azt mondja, nincs szükség gurura, mert ön a hagyomány ellen van. Sokak számára ön is guruvá vált, mert az igazságot nem lehet egyedül megtalálni. Segítségre van szükségünk - a szertartásokra, azoknak az irányítására, akiknek van tudása. Lehet, hogy a legvégén meg fogunk tudni állni a magunk lábán, de most még nem. Gyerekek vagyunk, és szükségünk van azokra, akik előbbre tartanak az ösvényen. Elég valakinek a lábánál ülni, aki a tudás birtokában van, és máris tanulunk. Ön viszont tagadni látszik mindezt, és azért jöttem, hogy komolyan a végére járjak, miért.

- Nézze meg jól azt a folyót - a rajta táncoló reggeli fényt meg azokat a ragyogó, zöld, buja búzaföldeket és mögöttük a fákat. Temérdek szépség; és a szemnek, amelyik nézi, tele kell lennie szeretettel, hogy felfoghassa. És meghallani annak a vonatnak a csattogását az acélhídon ugyanolyan fontos, mint a madarak hangját hallani. Lásson tehát - és hallgassa, hogyan turbékolnak a galambok. És nézze meg azt a tamarinduszfát és rajta a két zöld papagájt. A szemnek, hogy ezeket lássa, egynek kell lennie velük - a folyóval, azzal a tovasikló csónakkal, amelyikben falusiak ülnek, és evezés közben énekelnek. Ez része a világnak. Ha hátat fordít neki, hátat fordít a szépségnek és a szeretetnek - magának a földnek. Aminek hátat fordít, az csupán az emberek közössége, nem pedig azok a dolgok, amelyeket az ember a világból teremtett. Nem a kultúrának, a hagyománynak, a tudásnak fordít hátat - mindezt viszi magával, amikor elvonul a világtól. A szépségnek és a szeretetnek fordít hátat, mert megriad ettől a két szótól és attól, ami a szavak mögött van. A szépség az érzéki valósághoz kapcsolódik, annak szexuális vonatkozásaihoz és a szeretethez, amellyel ez együtt jár. Ez az elvonulás teszi az úgynevezett vallásos embereket énközpontúvá - talán magasabb szinten, mint a világiakat, de ez is énközpontúság. Ha hiányzik az életéből a szépség és a szeretet, képtelenség rátalálnia erre a mérhetetlen valamire. Ha megfigyeli, éppen a szannjászik és a szentek világa mutatja meg, mennyire távol van tőlük ez a szépség és ez a szeretet. Beszélni beszélnek róla, de a szigorú fegyelmezés hívei, irányítási gyakorlatukban és követelményeikben pedig erőszakosak. Lényegében tehát hiába veszik fel sáfrányszínű ruhájukat, vagy a feketét vagy a bíborosok skarlátszín ruháját, valamennyien nagyon is világiak. A hivatásuk olyan, mint bármely más hivatás; semmiképpen nem nevezhető lelkinak. Némelyikük jobban tenné, ha üzletembernek állna, és nem öltené magára a lelki atya külsejét.

- Ön, uram, igencsak kegyetlen szavakat használ.

- Nem, mi csupán egy tényt szögezzük le, és a tény sem nem kegyetlen, sem kellemes, sem pedig kellemetlen; olyan, amilyen. A legtöbben vonakodunk szembenézni a dolgokkal úgy, ahogy vannak. De mindez igencsak kézenfekvő, és teljesen nyilvánvaló. Az elszigetelődés az élet módszere, a világ módszere. Énközpontú ténykedései által minden egyes ember elszigeteli magát, akár házasságban él, akár nem, akár beszél az együttműködésről vagy a nemzeti

hovatartozásról, eredményeiről és sikereiről, akár nem. Csak amikor ez az elszigetelődés végletes formát ölt, akkor áll elő az a neurózis, amely néha - amikor tehetséggel párosul - művészi teljesítményt, például jó irodalmat hoz létre. Ez az elvonulás a világtól, minden zajától, brutalitásától, gyűlöletétől és gyönyörűségétől, nemde, része az elszigetelődési folyamatnak. A vallás vagy Isten nevében csak a szannjászi teszi ezt, ezért a versengő ember a társadalmi struktúra részeként fogadja el.

Ebben az elszigetelődésben ön bizonyos képességekre tehet szert, az egyszerűség és a mértékletesség bizonyos fajtájára, amely a hatalom érzetét kelti. És a hatalom, akár az olimpiai bajnoké, akár a miniszterelnöké, akár az egyházak és a templomok fejeé, mindig ugyanaz. A hatalom, bármilyen formájú is, gonosz - ha szabad ezt a kifejezést használnom -, és a hatalommal bíró ember nem képes kinyitni a valóságra nyíló ajtót. Ezért az elszigetelődés nem az igazi út.

Az együttműködésre azért van szükség, hogy egyáltalán élni tudjunk; és semmiféle együttműködésről nem lehet szó a guru vagy a követője esetében. A guru elpusztítja a tanítványt, és a tanítvány elpusztítja a gurut. A tanítónak és a tanítottnak ebben a viszonyában hogyan lehetne együttműködés, együttes munka, együttes vizsgálódás, az út együttes megtétele? Ez a hierarchikus megosztottság, amely része a társadalmi struktúrának, akár a vallás területén nézzük, akár a hadseregben, akár az üzleti életben, lényegében világi dolog. És aki hátat fordít a világnak, az a világiasság foglyává válik.

A világiasság elvetése nem ágyékkötőt vagy napi egyszeri étkezést jelent, sem valamilyen értelmetlen, bár ösztönző mantra vagy mondás ismételtetését. Igenis világiasság az, ha elfordulunk a világtól, de belsőleg részei maradunk annak a világnak, amelynek jellemzője az irigység, kapzsiság, félelem, a tekintélyek elfogadása és a különbségtétel azok között, akik tudással bírnak, és akik nem. Világiasság még az is, ha valaki eredményre vágyik, akár hírnév az, akár az ideálisnak vagy Istennek vagy bármi másnak az elérése. Az alapvetően világi kultúra elfogadott hagyománya ez, és az elvonulás a hegyek közé, távol az emberektől nem vált meg ettől a világiasságtól. A valóság semmilyen körülmények között nem ebben az irányban keresendő.

Egyedül kell lennünk, de ez az egyedüllét nem elszigetelődés. Ez az egyedüllét együtt jár azzal, hogy kiszabadulunk a kapzsiság, gyűlölet és erőszak világából, annak minden kifinomult módszerével egyetemben, meg a fájdalmas magányból és kétségbeesésből.

Egyedül lenni nem annyit tesz, mint kívülállónak lenni, olyannak, aki nem tartozik egyetlen valláshoz vagy nemzethez sem, aki nem vall semmilyen hitet vagy hitelvet. Ez az az egyedüllét, amely képes rátalálni az emberi gonoszság által meg nem érintett ártatlanságra. Az ártatlanság az, amely úgy képes élni a zűrzavaros világban, hogy nem válik részévé. Nem ölt magára semmilyen különleges ruhát. A jóság nem virágzik minden ösvény mentén, mert az igazsághoz nem vezet semmilyen ösvény.

IX.

Ne higgyük, hogy a meditáció a tapasztalás folytatása és kiterjesztése. A tapasztalásnál mindig ott van a tanú, aki örökre a múlthoz kötődik. A meditáció ezzel szemben az a teljes tétlenség, amely véget vet minden tapasztalásnak. A tapasztalás gyökerei a múltba nyúlnak vissza, és ezért a tapasztalás időhöz kötött; olyan tethez vezet, amely valójában tétlenség, és zavart okoz. A meditáció a tökéletes tétlenség, az elméből kel életre, amely látja azt, ami van, anélkül hogy belebonyolódna a múltba. Ez a cselekedet nem válasz valamely kihívásra, hanem

maga a kihívás, amelyben nincs semmiféle kettősség. A meditáció a tapasztalástól való megszabadulás, és tudatosan vagy öntudatlanul, tehát nem a nap egy meghatározott szakaszára korlátozódó cselekedet. Reggeltől estig tartó folyamat - figyelő nélküli figyelés. A mindennapi élet és a meditáció, a vallásos és a világi élet ennél fogva nem válik ketté. A kettéválás csak akkor következik be, amikor a figyelő az időhöz kötődik. Ez a kettéválás kuszaságot, bajt és zavart hoz magával, és ez a társadalom állapota.

A meditáció tehát sem nem individuális, sem nem társadalmi; felülemelkedik mindkettőn, és magában foglalja mindkettőt. Ez a szeretet: a szeretet virágzása a meditáció.

Reggel hűvös volt, de ahogy múlt az idő, kezdett nagyon meleg lenni, és a szűk, túlszűfolt, poros, koszos, zajos utcán végighaladva, keresztül a városban, látni lehetett, hogy minden utca ilyen. Szinte tapintható volt a népezsérogbanás. Az autó csak egészen lassan haladhatott, mert az emberek az utca kellős közepén sétálgattak. Nőttön nőtt a forróság. Apránként, rengeteg dudálással sikerült kijutni a városból, nagy öröm volt. Gyárak mellett vezetett az út, és a kocsit végre kijutott a szabadba.

A vidék száraz volt. Nemrégiben esett, és a fák most várták a következő esőket - de azokra sokáig kell még várniuk. Az út közepéről csak vonakodva lehúzódnak falusiak, marhák, ökrösszekerek és bivalyok mellett húzott el az autó; és egy régi templom mellett, amely külsőre elhanyagoltnak látszott, mégis lerítt róla ősrégi szent hely volt. Páva sétált ki az erdőből; ragyogó kék nyaka szikrázott a napfényben. Ügyet sem látszott vetni az autóra, mert méltóságtelesen ballagott át az úton, majd eltűnt a földeken.

Aztán az út meredeken kapaszkodott fel a dombokra, időnként mindkét oldalon mély vízmosások szegélyezték. Itt már hűvösebb lett, a fák üdébbek voltak. Egy ideig kanyargott az út a dombok között, aztán ott volt a ház. Addigra már teljesen besötétedett. A csillagok egészen tisztán látszottak. Azt az érzést keltették, hogy kinyúlva meg lehetne érinteni őket. Az éjszaka csendje szétterült a tájon. Itt egyedül lehetett lenni, zavartalanul, időtlen időnkig szemlélve a csillagokat és önmagát.

A férfi azt mondta, hogy a tigris előző nap megölt egy bivalyt, és biztosan vissza fog jönni hozzá. Nem volna-e kedvünk késő este együtt megnézni a tigrist? Azt mondtuk, hogy örömmel. Azt felelte: - Akkor előremegyek, és leshelyet készítek az egyik fán a tetem közelében, aztán kikötök egy élő kecskét a fához. A tigris előbb oda fog jönni az élő kecskéhez, és csak aztán a régi zsákmányhoz. - Azt válaszoltuk, hogy inkább nem nézzük meg a tigrist a kecske élete árán. Kicsit még beszélgettünk, majd a férfi kisvártatva elment. Este a barátunk azt mondta: - Szálljunk be a kocsiba, és menjünk ki az erdőbe, hátha összetalálkozunk a tigrissel. Ezért aztán naplemente táján úgy öt-hat mérföldnyire beutaztunk az erdőbe, és természetesen nyoma sem volt semmilyen tigrisnek. Akkor visszaindultunk, fényszóróval világítottuk meg az utat. Minden reményünket elvesztettük, hogy látjuk a tigrist, és közben haladtunk visszafelé, nem is gondoltunk rá. Éleset kanyarodtunk - és egyszer csak ott volt, az út közepén, hatalmasan, ragyogott a szeme, és mereven bámult. A kocsit megállt, és a nagy és fenyegető állat morogva elindult felénk. Egészen közel volt már, pont a hűtő előtt állt. Aztán félrefordult, és végigment a kocsit mellett. Kidugtuk a kezünket, hogy elhaladtában megérinthessük, de a barátunk megragadta és hevesen visszarántotta a karunkat, mert ismerte a tigriseket. Igen hosszú volt a teste, és mivel az ablakok le voltak eresztve, érezni lehetett a szagát, és nem volt undorító a szaga. Vad erő vette körül, roppant hatalom és szépség. Továbbra is morgott, közben bevette magát az erdőbe, mi pedig folytattuk utunkat vissza a házhoz.

A családjával jött - feleségével és számos gyerekével -, és nem látszottak különösebben tehetősnek, bár egészen jó ruhákat viseltek, és jóltápláltak voltak. A gyerekek egy darabig csendben üldögéltek, aztán arra a javaslatra, hogy menjenek ki játszani, türelmetlenül felugrottak, és kirohantak az ajtón. Az apa valami tisztviselőféle volt; dolgoznia kellett, és kész. Azt kérdezte: - Mi a boldogság, és miért van az, hogy nem tart egy életen át? Én megéltem már nagyon boldog pillanatokot és természetesen nagy szomorúságokat is. Küzdöttem, hogy boldogan élhessek, de mindig ott kísért a bánat. Lehetséges-e boldognak maradni?

Mi az a boldogság? Tudatában vagyunk-e, amikor boldogok vagyunk, vagy csak egy kicsit később, amikor már elmúlt? Vajon gyönyör-e a boldogság, és a gyönyör tartós lehet-e?

- Úgy gondolom, uram, legalábbis, ami engem illet, hogy a boldogságnak, amelyet én ismerek, része a gyönyör. Nem tudok elképzelni gyönyör nélküli boldogságot. A gyönyör vágya alapvető ösztöne az embernek, ha elveszik tőle, miféle boldogságról lehet szó?

Mi, nemde, a boldogság kérdését vizsgáljuk. És ha eleve feltételez valamit, vagy véleménye, kész ítélete van a vizsgált dologgal kapcsolatban, nem fog messzire jutni. A bonyolult emberi problémák vizsgálatához kezdettől fogva szabadnak kell lennie. Ha nem az, úgy jár, mint a cölöphöz kipányvázott állat, csak akkora mozgástere van, amennyit a kötél megenged. Mindig ez történik. Béklyóba verő fogalmaink, kész megfogalmazásaink, hiteink és tapasztalataink vannak, és ezekből kiindulva próbálunk szemügyre venni dolgokat, körbetekinteni, és ez természetesen akadály a mélyebb vizsgálódásnak. Ezért, ha javasolhatjuk, ne tétélezzon fel vagy higgyen semmit, hanem legyen szeme, és lásson vele nagyon tisztán. Ha a boldogság gyönyör, akkor kín is. A gyönyör nem választható el a szenvedéstől. Hát nem jár együtt örökké a kettő?

Mi tehát a gyönyör, és mi a boldogság? Ön is tudja, uram, hogy ha, miközben vizsgálja, egyenként letépdési egy virág szirmait, a végén semmiféle virág nem marad. A virág darabjai lesznek a kezében, és a darabokból nem áll össze a virág szépsége. Ezért a kérdés vizsgálatakor nem intellektuális elemzésbe fogunk, mert ezzel az egészet szárazzá, semmitmondóvá, üressé tennénk. Törődve, értőn közelítsünk a kérdéshez, megérintő, de nem tépdeső szándékkal. Szóval legyen szíves, ne szakítson le semmit, mert üres kézzel fog távozni. Hagyjon békét elemző elméjének.

A gyönyört a gondolkodás ösztökéli, ugye? A gondolkodás kölcsönzi neki a folyamatosságot, a tartósság érzetét, ezt nevezzük boldogságnak; a gondolkodás ugyanígy tartós jelleget kölcsönözhet a bánatnak is. A gondolkodás azt mondja: - Ezt szeretem, azt nem. Szeretném ezt megtartani, azt pedig elvetni. - De a gondolkodás alkotta mindkettőt, és a boldogság immár gondolati eljárássá vált. Amikor ön azt mondja: „meg akarok maradni ebben a boldog állapotban”, akkor ön maga a gondolat, a korábbi élmény emléke, amelyet gyönyörnek és boldogságnak nevez.

Így a múlt, a tegnap vagy a sok-sok tegnappal korábbi idő, ami a gondolat, azt mondja: - Szeretnék a boldogságnak abban az állapotában élni, amelyben valamikor voltam. - Ön a holt múltat a jelen valóságaként éli meg, és attól fél, hogy azt holnap elveszítheti. Ezzel folyamatossági láncot hoz létre. Ennek a folyamatosságnak a gyökerei a tegnap hamvába nyúlnak vissza, ezért semmiképpen nem élő valami. Semmi nem virulhat ki hamuból - és a gondolat hamu. Vagyis ön a boldogságot gondolati dologgá tette, és az is az ön számára.

De van-e valami gyönyörön, kínon, boldogságon és bánaton kívül? Létezik-e olyan üdv, elragadtatás, amelyet nem érintett meg a gondolat? Mert a gondolkodás nagyon hétköznapi dolog, nincs benne semmi eredeti. Amikor feltesszük ezt a kérdést, a gondolkodásnak fel kell függesztenie önmagát. Amikor a gondolkodás felfüggeszti önmagát, az a fegyelem a megtartóztatás kegyelmévé válik. Akkor a megtartóztatás nem kegyetlen és brutális. A kemény megtartóztatás a gondolkodás terméke, gyönyörrel és az engedékenységgel szembeni megtorlás.

Ennek a mélységes lemondásnak a talaján - ami azt jelenti, hogy a gondolkodás felfüggeszti önmagát, mert tisztán látja saját veszélyes voltát - az elme egész rendszere megnyugszik. Ez valóban a tiszta figyelem állapota, amelyből olyan boldogság, elragadtatás támad, amelyet nem lehet szavakba önteni. Amikor szavakba öntik, nem valódi.

X.

A meditáció mozdulás a csendben. Az elme csendje a cselekvés. A gondolatból született tett tétlenség, amely zavart szül. Ez a csend nem a gondolat terméke, és nem is az elme fecsegésének vége.

Az elme csendessége csak akkor lehetséges, ha maga az agy is nyugodt. Az agysejtek - amelyeket oly régtől fogva arra készítettünk, hogy reagáljanak, tervezzenek, védekezzenek, bizonygassanak - csakis a valóság látása által nyugszanak el. Ebből a csendből olyan cselekvés, amely nem teremt felfordulást, csakis akkor fakad, ha nincs többé megfigyelő, középpont és tapasztaló - mert akkor a látás maga a cselekvés. A látás csakis abból a csendből kiindulva lehetséges, amelyben minden méricskélés és erkölcsi értékelés megszűnik.

Ez a templom régebbi időkből származott, mint az istenei. Azok itt maradtak, a templom foglyaiként, de maga a templom sokkal ősbibnek tűnt. Vastag falai voltak, és az oldalfolyosókon ló-, isten- és angyalábrázolásokkal díszített faragott oszlopai. Valamiféle szépség áradt belőlük, és tovahaladtában a szemlélő eltűnődött azon, mi lenne, ha mind életre kelnének, beleértve a legbelső istent is.

Azt mondták, hogy ez a templom, és különösen a legbelső szentélye sokkal régebbi korból való, mint ameddig az ember emlékezete visszanyúlik. A különféle folyosókon végighaladva, amelyekre bevilágított és éles, tiszta árnyékokat vetett a reggeli nap, el kellett tűnődni, hogyan is van ez az egész -, hogy az ember isteneket teremtett a saját elméjéből, kifaragta őket a két kezével, templomokba helyezte és imádta őket.

A régi korok templomai különös szépséget és erőt árasztanak. Mintha maga a föld szülte volna őket. Ez a templom majdnem olyan régi volt, mint maga az ember, a benne lévő isteneket selymekbe öltöztették, virágfüzérrel övezték, és kántálással, tömjénnel meg harangszóval keltették fel álmukból. Az elmúlt sok évszázad során elégetett tömjén betölteni látszott az egész hatalmas templomot, amely több holdnyi területen feküdt.

Úgy tűnt, gazdag és szegény emberek az ország minden részéből érkeznek ide, de csak egy bizonyos osztályhoz tartozókat engedtek be magába a szentélybe. Alacsony kőkapun lehetett bemenni, az idők folyamán lekopott kis védfalon átlépve. A szentélyen kívül kőből faragott örök álltak, odabent pedig papok kántáltak derékig meztelenül, ünnepélyesen, méltóságteljesen. Elég jóltápláltak voltak, gömbölyödött a pocakjuk, finom volt a kezük. A hangjuk rekedten szólt, annyi éve kántáltak már; és az Isten vagy Istenség majdnem alaktalanná vált.

Valaha biztosan volt arca, de a vonások szinte teljesen eltűntek. A drágakövek felbecsülhetetlen értékűek lehettek.

Amikor a kántálás abbamaradt, olyan csend lett, mintha maga a föld szűnt volna meg forogni. Ide nem sütött be a nap, csak az olajban égő kanócok fénye világított. Ezekről a kanóctól feketedett meg a mennyezet, és lett az egész hely titokzatosan sötét.

Minden istent titokzatoság és sötétség vesz körül, másként nem létezhet.

Kijutva a szabadba, az erős napfényre és feltekintve a kék égre meg a lengedező magas pálmafákra, el lehetett tünődni azon, miért imádja az ember önmagát olyan képmásként, amelyet ő maga hozott létre saját kezével és elméjével. Úgy látszott, a félelem és az a pompás kék ég messze van egymástól.

Fiatal férfi volt, tiszta, éles arcvonású, fénylő szemű, gyors mosolyú. A padlón ült egy apró szobában, amelyből kis kertre nyílt kilátás. A kert a fehértől a szinte feketéig mindenféle színű rózsával tele volt. Egy ágon, fejjel lefelé, ragyogó szemű, piros csőrű papagáj csimpaszkodott. Egy másik, sokkal kisebb madarat nézett.

A férfi egészen jól beszélt angolul, de eléggé bizonytalan volt a szavak használatában, és most komolynak tűnt. Azt kérdezte: - Mi az a vallásos élet? Különböfélé guruknak tettem már fel a kérdést, és ők a szokványos választ adták. Ha megengedi, szeretném ugyanezt megkérdezni öntől. Jó állásom volt, de mihelyt megnősültem, otthagytam, mert mélységesen vonzódok a valláshoz, és szeretném megtudni, hogy mit jelent vallásos életet élni ebben az olyannyira vallástalan világban.

Még mielőtt rákérdeznénk a vallásos életre, ha javasolhatom, talán jobb volna feltenni azt a kérdést, hogy mit jelent élni. Akkor talán azt is megértjük majd, hogy mi az igazán vallásos élet. Az úgynevezett vallásos élet égtájanként, szektánként, hitenként más és más; és az ember a vallások szervezett hagyományos érdekeinek propagandájától szenved. Ha félre tudjuk tenni mindezt - nemcsak a hiteket, a dogmákat és a szertartásokat, hanem a hagyományokhoz való ragaszkodást is, ami a vallásos kultúra velejárója -, akkor talán arra is ráébredhetünk, milyen az emberi gondolat által meg nem érintett vallásos élet.

Ám mielőtt erre sort kerítenénk, próbáljuk meg kideríteni, ahogy mondtuk, mit jelent élni. Az élet tényleges valósága a mindennapi robot, a taposómalom a maga küzdelmeivel és konfliktusaival; a magány fájdalma ez, a szegénység és a gazdagság nyomorúsága és mocska, a becsvágy, a kiteljesedés lehetőségének keresése, a siker és a bánat - ezek töltik ki teljes életterünket. Ez az, amit életnek nevezünk - a csaták megnyerését, és elvesztését és a véget nem érő gyönyörhajszolást.

Ezzel szemben vagy ezzel ellentétben létezik az, amit vallásos életnek vagy lelki életnek nevezünk. Ám az ellentét magában foglalja a maga ellenpólusának csíráit is, ezért bár látszólag különbözik tőle, valójában mégsem. Hiába változtatjuk meg a külső öltözéket, attól még a belső lényege annak, ami volt, és annak, aminek lennie kell, valójában ugyanaz. Ez a kettősség a gondolkodás terméke, és így újabb konfliktust szül; és ennek a konfliktusnak a folyója a végtelenbe nyúlik. Mindezt tudjuk - vagy mások mondták el, vagy mi magunk éreztük már, és együttesen az, amit életnek nevezünk.

A vallásos élet nem a folyó túlsó partján van, hanem az innensőn - az ember keserves küzdelmének az oldalán. Ez az, amit meg kell értenünk, és a megértés maga a vallásos tett - nem pedig az, hogy hamut szórunk a fejünkre, ágyékkötőt vagy püspöksüveget viselünk, beülünk a hatalmasok székébe, vagy elefántháton vitetjük magunkat.

Az ember egész léthelyzetének, örömeinek és nyomorúságának meglátása a legeslegfontosabb - nem pedig a töprengés azon, hogy milyennek kellene lennie a vallásos életnek. Aminek lennie kellene, az mítosz; az az erkölcs, amelyet a gondolkodás és a képzelet teremtett, és el kell utasítanunk ezt az erkölcsöt - a társadalmi, a vallásos és az ipari morált. Ez az elutasítás nem elméleti, hanem valóságos kibújás ennek az erkölcstelen erkölcsnek a rendszeréből.

Ezért az igazi kérdés az: ki lehet-e lépni ebből a rendszerből? A gondolat az, amely ezt az ijesztő kuszaságot és nyomorúságot létrehozta, és amely gátja mind a vallásnak, mind a vallásos életnek. A gondolat azt hiszi, hogy ki tud lépni ebből a mintából, de ha ez bekövetkezik, az is csak gondolati lesz, hiszen a gondolatnak nincs valósága, következésképpen csak újabb illúziót terem.

Ezt a mintát meghaladni gondolattal nem lehet. Ezt világosan meg kell értenie, máskülönben ön ismét a gondolat rabjává válik. Végére is ez az „ön” egy nagy halom emlék, hagyomány és ezer tegnap ismerete. Ezért csupán - mert a bánat a gondolat terméke -, a bánatnak véget vetve fog tudni kilépni a háború, gyűlölet, irigység és erőszak világából. Ez a kilépés a vallásos élet. A vallásos életnek semmiféle hithez nincs köze, mert nincs holnapja.

- Nem lehetetlenség az, amit kér, uram? Nem csoda az, amit kér? Hogyan léphetek ki mind-ebből a gondolat nélkül? A lényem maga a gondolat!

Éppen erről van szó! Ennek a lényének, amely gondolat, kell véget érnie. Éppen ennek az énközpontúságnak és minden ténykedésének kell természetes módon és könnyedén meghalnia. Egyedül ebben a halálban lelhető fel az új vallásos élet kezdete.

XI.

Ha szándékosan veszünk fel egy testtartást, pózt, hogy meditáljunk, akkor abból szórakozás lesz, az elme játszadozása. Ha elszánjuk magunkat, hogy kiszabadulunk az élet zűrzavarából és nyomorúságából, akkor az képzeletbeli élmény lesz - és nem meditáció. A tudatos elmének és a tudattalan elmének ebben nem lehet szerepe; még csak tudniuk sem szabad a meditáció mértékéről és szépségéről -, ha mégis, akkor ezzel az erővel vehetünk magunknak egy romantikus regényt is.

A meditáció teljes figyelmében nincs tudás, nincs felismerés, sem visszaemlékezés arra, ami megtörtént. Az időnek és a gondolkodásnak teljesen meg kell szünnie, mert ezek olyan középpontok, amelyek korlátozzák saját látását.

A fény pillanatában elsorvad a gondolat, a tudatos törekvés a tapasztalásra; és ennek emlékezete a szó, ami már elmúlt. És a szó sohasem a valóság. Abban a pillanatban - amely nem időbeli - a legvégső válik jelenidejűvé, de ennek a legvégsőnek nincs szimbóluma, nem kötődik semmilyen személyhez, semmilyen istenhez.

Aznap reggel, különösen a korai órákban a völgy nagyon csendes volt. A bagoly abbahagyta a huhogást, és a párja sem felelt neki a távoli hegyek felől. Nem hallatszott kutyaugatás, a falu még nem ébredezett. Keleten ragyogás látszott, ígéret, és a dél keresztje még nem halványult el. Susogás sem hallatszott a lombok közül, és mintha maga a föld is megszűnt volna forogni. Érezni, tapintani, szimatolni lehetett a csendet, amelynek átható ereje volt. Nem a hegyekben, a fák között terjengő kinti csend vált mozdulatlanná; a szemlélő vált csenddé. Az ember és a csend immár nem két külön dolog volt. A zaj és a csend megkülönböztetésének nem volt értelme. És azok a sötét, mozdulatlan hegyek ugyanúgy a csend részévé váltak, mint az ember.

Nagyon aktív volt ez a csend. Nem a zaj tagadását jelentette, ezen a reggelen furcsa mód úgy áradt be az ablakon, mint valami illatszert, és vele együtt az abszolút tudata, érzése. Az ablakon kinézve eltűnt minden távolság a dolgok között, a szem kitágult a pirkadattal, és mindent újonnan látott.

- Engem a szexualitás, a társadalmi egyenlőség és Isten érdekel. Csakis ezek a dolgok számítanak az életben, semmi más. A politika, a vallás a maga papjaival és ígéreteivel, szertartásaival és gyónásaival sértő dolog. Igazán nem adnak választ semmire, valójában sohasem oldottak meg egyetlen problémát sem, csak elodázni segítettek. A politikusok és a papok más-más módon, de elítélik a szexualitást, fenntartják a társadalmi egyenlőtlenségeket, istenük egy kő, amelyet szeretetbe és érzélgősségbe bugyoláltak. Én személy szerint az égvilágon semmi hasznukat nem veszem. Csak azért mondom ezt el önnek, hogy mindezeket a kérdéseket félretehessük, és figyelmünket a három dologra - a szexualításra, a társadalmi bajokra és az Istennek nevezett valamire irányíthassuk.

Számomra a szexualitás ugyanolyan létszükséglet, mint az enniivaló. A természet férfit és nőt teremtett, meg az éjszaka gyönyörét. Ez nekem éppen olyan fontos, mint annak az igazságnak a felfedezése, amelyet Istennek nevezhetünk. És a felebaráti szeretet mellett szükséges, hogy legyen szeretet bennünk házunk asszonya iránt is. A szexualitás nem probléma. Én igazán élvezem, de bujkál bennem a félelem valamilyen ismeretlen dologtól, és ez az a félelem és kín, amelyet meg kell értenem - nem megoldásra váró problémaként, hanem inkább olyasmiként, aminek a végére akarok járni, hogy igazán kigyógyuljak belőle. Ezért, ha volna ideje, szeretném önrel együtt megvizsgálni ezeket a dolgokat.

Talán a legutolsóval és nem a legelsővel kellene kezdenünk, ily módon a többi kérdés is érthetőbb lesz; talán az élvezeten túlmutatató másfajta tartalmat nyer.

Arra vágyik-e, hogy a hite megerősítést nyerjen, vagy igazán a valóságot akarja látni - nem megtapasztalni, hanem igazán látni, erősen figyelő, tiszta elmével és szívvel? Más dolog a hit, és más a látás. A hiedelem ugyanúgy a sötétségbe vezet, mint a vallásos hit. Az egyházhoz utasít, a sötét templomokba és a szertartások kellemes, érzéki benyomásaihoz. Ez az út nem a valóságot kínálja, hanem a képzelődést, a fantázia díszeit, amelyekkel az egyház telis-tele van.

Ha elutasítja a félelmet, a hit szükségtelen, de ha ragaszkodik a hithez és a dogmákhoz, akkor teret ad a félelemnek. Hitnek nemcsak az számít, ami összhangban van a vallás rendelkezéseivel; de az is, ami nem tartozik egyetlen valláshoz sem. Hiába van valakinek saját egyéni, kizárólagos hite - ez nem a tisztaság világossága. A gondolat a hit ruhájába öltözik, hogy megvédje magát a félelemmel szemben, amelyet ő hívott életre. És a gondolkodás nem annak a figyelemnek szabadsága, amely látja az igazságot.

A mérhetetlent nem lehet a gondolat révén fellelni, mert a gondolatnak mindig van mértéke. A fennkölt nem a gondolkodás és az ész rendszerén belül helyezkedik el, és nem is az érzés, az érzélem terméke. A gondolat tagadása figyelem; amiként a gondolat tagadása szeretet. Ha keresi a legmagasztosabbat, nem fogja megtalálni; annak kell eljönnie önhöz, ha szerencséje van - és a szerencse a szívnek, nem pedig a gondolatnak a kitárt ablaka.

- Ez, eléggé nehéz ugye? Ön azt kéri, hogy tagadjam meg önmagam egész rendszerét, azt az ént, amelyet oly gondosan tápláltam és őriztettem. Azt hittem idáig, hogy örökké tart örömöm abban, amit Istennek nevezhetünk. Ez ad nekem biztonságot; ez minden reményem és gyönyörúségem forrása; és ön most azt mondja, hogy mindezt tegyem félre. Lehetséges ez? És vajon valóban akarom-e? Ezenkívül: nem ígér semmit cserébe, ha mindezt félreteszem?

Természetesen látom, hogy valójában nem ajánl semmi jutalmat, de képes lehetek-e arra, hogy igazán - és nemcsak szóban -, teljes egészében félretoljam azt, ami idáig éltetett?

Ha megpróbálja szántszándékkal félretenni, abból konfliktus, szenvedés és véget nem érő gyötrelmem lesz. De ha meglátja ennek igazságát - ahogyan látja annak a lámpásnak a valóságát, pislákoló fényét, a kanócat és réz talpát -, akkor egy másik dimenzióba fog átlépni. Ebben a dimenzióban a szeretetnek nincsenek társadalmi gondjai; nem létezik faji, osztályok szerinti vagy egyéni megkülönböztetés. Csak a nem egyenlő érzi az egyenlőség szükségességét. Csak a kiváltságos kívánja fenntartani a megosztottságot, a saját osztályát, a saját életvitelét. Az alávetett pedig arra törekszik, hogy kiváltságossá váljék; hogy elnyomottból elnyomóvá lépjen elő. Ezért pusztán törvényalkotással - bár a törvényalkotásra szükség van - nem lehet véget vetni a megosztottságnak és a vele járó kegyetlenségnek; nem szüntethető meg általa a munka világa és a társadalmi rang kettéválasztása sem. Azért dolgozunk, hogy ezáltal rangot vívjunk ki, és ezzel kezdetét veszi az egyenlőtlenség körforgása. A társadalom problémái nem szüntethetők meg annak az erkölcsnek az alapján, amelyet a társadalom teremtett meg. A szeretetnek nincs erkölce, és a szeretet nem reform. Amikor a szeretet gyönyörre válik, kikerülhetetlenül ott van a kín is. A szeretet nem gondolat, és a gondolat az, ami gyönyört ad - akár szexuális gyönyört, akár az eredmény gyönyörét. A gondolat erősíti meg és teszi folyamatossá a pillanat gyönyörét. A gondolat azzal, hogy a gyönyörre koncentrálna, életre kelti a gyönyör következő pillanatát. A gyönyör iránti eme igény az, amit szexualitásnak nevezünk, nem igaz? Ami sok-sok gyöngédséggel, féltő gondoskodással, lelki közelséggel meg minden mással jár együtt, de mindezekbe bele van szőve a kín és a félelem fonala. És a gondolkodás a maga tevékenységével ezt a fonalat elszakíthatatlanná teszi.

- Dehát a gyönyört nem lehet leválasztani a szexualitásról! Engem ez a gyönyör éltet; ez a mindenem. Sokkal fontosabb, mint az, hogy pénzem, rangom, tekintélyem legyen. Én is tudom, hogy a gyönyör kinnal jár együtt, de a gyönyör túlsúlyban van a kinnal szemben, ezért nem törődöm vele.

- Ha ez a gyönyör, amelyben akkora élvezetet talál, egyszer véget ér - a korrallal, baleset vagy az idő miatt -, akkor lesz csak bajban; akkor a bánat úgy követi majd, mint az árnyék. De a szeretet nem gyönyör, nem is a vágy terméke, és ez az, uram, ami miatt át kell lépnünk egy másik dimenzióba. Abban megoldódik az összes problémánk - és az összes kérdésünk. Enélkül viszont, akármit teszünk is, csak bánat és a zűrzavar van.

XII.

Rengeteg madár szálldosott odafent, némelyek átrepülték a széles folyót, mások meg egészen fenn az égen nagy köröket írtak le alig-alig mozgatva szárnyukat. A magasan fenn lévőek többnyire keselyűk voltak, és a ragyogó napsütésben apró foltoknak látszottak, amint a könnyű szélben vitorlázgattak. Lent a földön egyetlen madarakként topogtak csupasz nyakukkal és súlyos, széles szárnyukkal. Néhányan a tamarindusz-fára telepedtek, és a varjak zaklatták őket. Az egyik végképp nem hagyott békét egy keselyűnek, mindenáron rá akart ülni. A keselyű megunt a dolgot, és felröpült, a varjú pedig, amelyik idáig háborgatta, hátulról beérte, és letelepedett a repülő keselyű hátára. Mondhatom, különös látvány volt - egy keselyű és rajta a fekete varjú. A varjú szemlátomást nagyon élvezte a dolgot, a keselyű pedig igyekezett megszabadulni tőle. Végül aztán a varjú átrepült a folyó fölött, és eltűnt az erdőben.

Papagájok érkeztek a folyón túlról, ide-oda cikáztak, rikácsoltak, az egész világnak hírül adták jövetelüket. Ragyogó zöld tolluk volt, piros csőrük, és rengetegen foglaltak helyet azon a tamarindusz-fán. Rendszerint reggel tűntek fel, lementek a folyóra, majd nagy rikácsolással

visszatértek, de még gyakrabban egész nap távol voltak, és csak késő délután jöttek meg, miután a földekről magvakat loptak, meg ami gyümölcsöt éppen találtak. Pár pillanatig látszottak a tamarindusz-fa lombjában, aztán eltűntek. Képtelenség volt szemmel követni őket a fa apró zöld levelei között. Volt egy odú a fa törzsében, ott laktak, a hím és a tojó, és nagyon boldognak látszottak, kirepüléskor világgá rikácsolták jókedvüket. Este és reggel a nap hidat terített a folyóra - reggel arany- este pedig ezüsthidat. Nem csoda, ha az emberek szentként imádnak folyókat; jobb, mintha bálványokat tisztelnének mindenféle szertartásokkal és hiedelmekkel. A folyó eleven, mély, teljes volt, és állandóan mozgott; a partmenti kis mélyedésekben viszont örökké állt a víz.

Minden emberi lény egy kis mélyedésben szigeteli el magát, és ott sorvadozik; soha nem veti bele magát a folyó fősodrába. Ez a folyó, amelynek a vizét az emberek feljebb alaposan elszennyezték, a közepén mégis tiszta volt, kékeszöld és mély. Pompás folyó volt, különösen kora reggel, mielőtt a nap felkelt; nagyon nyugodt, rezzenéstelen, a színe, mint az olvasztott ezüst. És amikor a nap felemelkedett a fák fölé, aranyba fordult, majd ismét ezüsthiddá változott; és a víz feléledt.

A folyóra néző szobában hűvös volt, majdnem hideg, mert tél elején jártunk. A férfi, aki a feleségével szemben ült, fiatal ember volt, az asszony még fiatalabb. A meglehetősen hideg, kemény padlóra terített szőnyegen ültünk. A házaspár nem sokat törődött a folyó látványával, és hiábavaló volt felhívni a figyelmüket rá, a szélességére, a szépségére és a zöld partra a túlsó oldalon - mindezt udvarias gesztussal nyugtázták. Elég messziről érkeztek, északról, busszal és vonattal, és égtek a vágytól, hogy azokról a dolgokról beszélhessenek, amelyek foglalkoztatták őket; úgy vélték, a folyót megnézhetik később, ha majd lesz rá idejük.

A férfi azt mondta: - Egy férj soha nem lehet szabad; megköti a kezét a család, a gyerek, a munkahely. Haláláig felelősség van a vállán. Hacsak - tette hozzá -, nem áll szannjásznak, szerzetesnek.

Szükségét érezte, hogy szabad legyen, de ezt elérhetetlennek érezte ebben a versengő, brutális világban. Felesége elég meglepett arccal hallgatta, örömmel állapította meg, hogy a férje képes komolyan viselkedni, és egész jól ki tudja fejezni magát angolul. Ez a tulajdonosi büszkeség érzésével töltötte el. A férfi erről mit sem tudott, mivel az asszony valamivel mögötte ült.

- Szabad lehet-e valaha az ember? - kérdezte a férfi. - Egyes politikai szakírók és teoretikusok, például a kommunisták azt mondják, hogy a szabadság burzsoá dolog, elérhetetlen és irreális, a demokratikus világban viszont rengeteget beszélnek a szabadságról. Így tesznek a kapitalisták is, és természetesen minden vallás ezt prédikálja és ígéri, pedig éppen ezek tehetnek arról, hogy az ember az ilyen-olyan hitek és ideológiák rabjává vált - tevékenységükkel éppen ezek tagadják meg ígéreteiket. Azért jöttem, hogy a végére járjak, és nem csupán intellektuálisan, vajon az ember valójában szabad lehet-e, vajon én szabad lehetek-e ezen a világon. Szabadságot vettem ki a munkahelyemen, hogy idejöhessek; két napra megszabadultam a munkámtól - a hivatali taposómalomtól és a szokásos élettől a kisvárosban, ahol lakom. Ha több pénzem volna, szabadabb lennék, és oda mehetnék, ahová kedvem tartja, azt csinálhatnék, amit akarok, például festegethetnék vagy utazhatnék. De ez lehetetlen, mert a fizetésem korlátokat szab, és kötelezettségeim vannak; a kötelezettségeim rabja vagyok.

A felesége mindezt nem tudta követni, de a „kötelezettség” szó hallatán hegyezni kezdte a fülét. Talán azt mérlegelte, hogy akkor a férje most el akar menni otthonról, és be akarja barangolni az egész földet?

- Ezek a kötelezettségek - folytatta a férfi - gátolnak meg abban, hogy szabad legyek mind külsőleg, mind belsőleg. Megértem, hogy az ember nem lehet teljesen szabad a postahivatal, a piac, a hivatal világától, és nem is az ezektől való szabadságot keresem. Azért jöttem, hogy megtudjam, lehetséges-e egyáltalán a belső szabadság.

A galambok a verandán turbékoltak, ide-oda repdestek, a papagájok berikácsoltak az ablakon, és a nap megcsillant élénk zöld szárnyukon.

Mi a szabadság? Eszme-e vagy olyan érzés-e, amelyet a gondolat szül, mert belegabalyodott egy csomó probléma, aggodalom hálójába? Eredmény, jutalom-e a szabadság, olyasmi, ami egy folyamat végén található? Szabadság-e az, amikor megszabadulunk a haragunktól? Vagy annak a lehetősége, hogy azt tegyük, amit akarunk? Szabadság-e, ha valaki a kötelezettségét tehernek érzi, és nem teljesíti? Az-e a szabadság, ha ellenáll, vagy ha megadja magát? Adhat-e szabadságot a gondolat, adhat-e bármilyen cselekedet?

- Attól tartok, kicsit lassúbb iramban kell haladnia.

- A szabadság vajon a rabszolgaság ellentéte-e? Szabadság-e az, ha valaki a börtönben ül, és miközben tudja, hogy rab, és tisztában van mindazokkal a korlátozásokkal, amelyeket a börtön jelent, szabadnak képzei magát? Szabadságot adhat-e egyáltalán a képzelet, vagy ez csupán a gondolat szüleménye? Amit valóságosan tudunk, és ami igazán van, az kötöttség - nemcsak a külső dolgokhoz, a házunkhoz, a családhoz, a munkahelyhez - hanem belsőleg is, kötöttség a hagyományokhoz, szokásokhoz, az uralkodás és a birtoklás öröméhez, a félelemhez, az eredményeinkhez és sok más dologhoz. Ha a siker nagy örömet szerez, az illető sohasem beszél vagy gondolkodik arról, hogy meg akar szabadulni tőle. Csak akkor beszélünk a szabadságról, ha valami bajunk van. Kötődünk mindezekhez a dolgokhoz, belsőleg is, külsőleg is, és ez a kötődés a valóság. Ezzel a valósággal szembeni ellenállást nevezzük szabadságnak. Ellenállunk vagy elszökünk, vagy megpróbáljuk elfojtani azt, ami van, azt remélve, hogy ezzel elnyerjük a szabadság valamilyen formáját. Belsőleg csupán két dolgot ismerünk - a kötöttséget és az ellenállást; és az ellenállás teremti meg a kötöttséget.

- Bocsásson meg, nem értem az egészet.

Mi történik akkor, amikor ellenáll a haragnak vagy a gyűlöletnek? Falat épít a gyűlölet köré, de attól az még ott van; a fal csupán eltakarja a szeme elől. Vagy úgy határoz, hogy többé nem fog haragudni, de ez az elhatározás része a haragnak, és az ellenállás éppen hogy növeli a haragot. Láthatja önmagán, ha megvizsgálja a dolgot. Amikor ellenáll, kordában tart, elfojt vagy megpróbál felülemelkedni - ami mind ugyanaz, mert mind akarati tényező -, ezzel az ellenállás falát vastagítja, és így mindinkább szolgaságra jut, beszűkül, jelentéktelenné válik. És ez a jelentéktelenség, ez a beszűkülés az, ami miatt szabad akar lenni, és pontosan ez az akarási reakció, amely újabb korlátot fog emelni, még jelentéktelenebbé tesz. Vagyis az egyik ellenállástól, egyik korláttól a másikig jutunk - legfeljebb néha az ellenállás fala más-milyen színű lesz, másféle, vagy fennköltebb szóval illethető. De az ellenállás kötöttség, és a kötöttség kín.

- Azt jelenti ez, hogy kifelé ha bárkinek kedve támad megütni minket, hagynunk kell, befelé pedig szabad folyást kell engednünk a haragunknak és így tovább?

Úgy tűnik, nem figyelt az elmondottakra. Ha gyönyörörről van szó, nem bánja annak nyűgét, a gyönyör érzetét; de ha az ütés fájdalmas, akkor ellenáll. Ön meg akar szabadulni a kintől, de ragaszkodik a gyönyörhöz. A gyönyörhöz való ragaszkodás az ellenállás.

A reagálás természetes dolog; ha nem reagál fizikailag a túsúrásra, az azt jelenti, hogy eltompultak az érzékei. Belül is valami baj van, ha nem reagál. De a reagálás módja és a reagálás természete a fontos, nem a reagálás ténye. Ha valaki hízeleg önnek, reagál rá; és reagál arra is, ha valaki megsérti. Mindkettő ellenállás - az egyik az öröme, a másik a kíné. Az egyiket meg szokta tartani, a másikat vagy figyelmen kívül hagyja, vagy szeretné megtorolni. De mindkettő ellenállás. Mind a megtartás, mind az elutasítás az ellenállás egy-egy formája; és a szabadság nem ellenállás.

- Képes lehetek-e reagálni, anélkül hogy ellenállnék akár az öröme, akár a kinnak?

- *Ön* mit gondol, uram? Mi az *ön* érzése? Nekem teszi fel a kérdést, vagy önmagának? Ha egy kívülálló, egy külső közvetítő válaszolja meg a kérdést *ön* helyett, akkor abban megbízik, aztán ez a bizalom válik tekintéllyé, ami ellenállás. És akkor majd ettől a tekintélytől akar megszabadulni! Ezért hát hogyan teheti fel ezt a kérdést önmagán kívül bárkinek?

- *Ön* irányt mutathat nekem, és ha belátom az igazát, akkor nincs szó semmiféle tekintélyről, vagy igen?

Dehát rámutattunk már arra, ami valóban van. Látta azt, ami valóban van, anélkül hogy akár örömmel, akár kinnal reagálna rá. A szabadság látás. Látni csakis a szabadság állapotában lehet.

- Ez a látás lehet, hogy a szabadságból eredeztethető, de milyen hatással van ez az én kötöttségemre, ami a létező, ami a látott dolog?

Amikor azt mondja, hogy a látás lehet, hogy a szabadságból eredeztethető, akkor ez feltevés, ezért a látása is feltevés. Vagyis nem látja valójában azt, ami van.

- Hát nem is tudom, uram. Látom, hogy az anyósom zsarnokoskodik fölöttem; abba fogja hagyni, csak mert látom?

Látta az anyósa cselekedeteit, és látta a saját reakcióit, mégpedig az öröm és a kín további reakciói nélkül. Látta mindezt a szabadság állapotában. A válasza talán az lesz, hogy vagy teljesen figyelmen kívül hagyja, amit az anyósa mond, vagy kísétál az ajtón. De a kísétálás vagy a figyelmen kívül hagyás nem ellenállás. Ez a választás nélküli tudatosság a szabadság. Az ebből a szabadságból fakadó tett nem jósolható meg, nem rendszerezhető, és nem illeszthető be a társadalmi morális kereteibe. Ez a választás nélküli tudatosság nem része semmilyen „izmusnak”; politikának; nem a gondolkodás terméke.

XIII.

Meg akarom ismerni Istent - mondta indulatosan; majdnem kiabált. A keselyűk a szokott fájukon ültek, a vonat dübörgött a hídon, a folyó pedig egyre folyt - ezen a helyen nagyon széles, nagyon nyugodt és nagyon mély volt. Aznap kora reggel messziről érezni lehetett a víz szagát; a folyó fölé emelkedő partoldalról lehetett érezni - frissességét, tisztaságát a reggeli levegőben. A nappal még nem tette tönkre. A papagájok berikácsoltak az ablakon, indultak a földekre, hogy később majd visszatérjenek a tamarindusz-fára. A varjak tucátjával röpültek át a folyó fölött, fenn a magasban, hogy aztán leereszkedjenek a túlparti fákra és a szántó-földekre. Tiszta téli reggel volt, hideg, de napsütötte, egyetlen felhő sem volt az égen. A kora reggeli nap fényét figyelve a folyón egyre áradt a meditáció. Maga a fény is része volt ennek a meditációnak - kitekintve a fénylőn táncoló vízre a nyugodt reggeli órán -, nem olyan elmével, amely jelentéssé formálta volna ezt át, hanem olyan szemmel, amely a fényt látta, és semmi mást.

A fény a hanghoz hasonlóan rendkívüli dolog. Van olyan fény, amelyet a festők próbálnak megjeleníteni a vásznon; olyan fény, amelyet a fényképezőgépek kapnak el; létezik az egy-szem lámpa fénye a sötét éjszakában, vagy a másik arcán ülő fény, a szem mögött megbúvó fény. Az a fény, amit a szem lát, nem a vízen csillogó fény; az a fény annyira más, olyan mérhetetlen, hogy a szem keskeny látómezeje nem képes befogadni. Ez a fény, a hanghoz hasonlóan véget nem érő mozgásban volt - kívül és belül - mint a tenger árapálya. És aki egészen mozdulatlan maradt, vele tartott, nem képzeletben vagy érzékileg; öntudatlanul, az idő mértéke nélkül tartott vele.

Ennek a fénynek a szépségét a szeretethez hasonlóan nem szabad megérinteni, nem szabad szavakba önteni. De ott volt - az árnyékban, a szabadban, a házban, az útra néző ablakban és a gyerekek nevetésében. Enélkül a fény nélkül oly csekély a jelentősége annak, amit látunk, mert a fény minden; és a meditáció fénye ott volt a vízen. Ott volt megint este, egész éjjel, és akkor is, amikor a nap felemelkedett a fák fölé, aranyba borítva a folyót. A meditáció az a fény az elmében, amely megvilágítja a cselekvés útját; és enélkül a fény nélkül nincs szeretet.

Nagydarab férfi volt, simára borotválva, borotvált fejjel. A padlón ültünk a folyóra néző kis szobában. Tél lévén hideg volt a padló. A férfiből annak az embernek a méltósága áradt, akinek nem sok mindene van, és aki nemigen törődik vele, mit mondanak az emberek.

Meg akarom ismerni Istent. Tudom, hogy ez manapság nem túl divatos dolog. Az egyetemisták, a felnövekvő generáció tagjai a lázongásukkal, politikai tevékenységükkel, jogos és jogtalan igényeikkel kigúnyolnak minden vallást. És teljesen igazuk is van, hiszen nézze csak meg, mit műveltek vele a papok! Természetes, hogy a fiatal generáció nem kér ebből. Számukra az, amit a templomok és az egyházak védelmeznek, nem más, mint az ember kizsákmányolása. Teljes egészében elvetik a hierarchikus papi felfogást - a megváltókkal, a szertartásokkal és az összes zagyvasággal egyetemben. Én egyetértek velük. Némelyiküknek segítettem a lázongásban ez ellen az egész ellen. De ennek ellenére meg akarom ismerni Istent. Kommunista voltam, de már régen kiléptem a pártból, mert a kommunistáknak is megvannak a maguk istenei, dogmái és teoretikusai. Én igazán nagyon lelkes kommunista voltam, mert eleinte ígértek valamit - egy igazi, nagy forradalmat. De mostanra már megvan nekik is mindaz, ami a kapitalistáknak; arrafelé tartanak, amerre a világ. Foglalkoztam valamelyest a társadalom megreformálásának kérdésével, és aktívan politizáltam, de mindezzel felhagytam, mert nem tudom, hogy az ember megszabadulhat-e valaha is kétségbeesésétől, szorongásától és félelmétől a tudomány és a technika révén. Lehet, hogy csak egy út van. Egyáltalán nem vagyok babonás, és nem hiszem, hogy bármilyen félelem volna bennem az élettől. Elegem lett mindenből, és amint látja, még mindig sok évem van hátra. Tudni akarom, hogy Isten micsoda. Kérdezgettem néhány vándor szerzetest, meg olyanokat, akik örökké azt hajtogatják, Isten van, csak meg kell látnom, és olyanokat is, akik rejtélyeskedni kezdenek, és valamilyen módszert ajánlanak. Gyanakvó vagyok mindezekkel a kelepcékkel szemben. Azért vagyok tehát itt, mert úgy érzem, fényt kell derítenem erre.

Csendben ültünk egy ideig. A papagájok az ablak előtt repültek el, rikácsoltak, és fény ragyogott élénkzöld szárnyukon, piros csőrükön.

- Úgy gondolja, hogy fényt tud deríteni rá? Úgy gondolja, hogy ha keresi, a nyomára bukkan? Úgy gondolja, hogy meg fogja tudni tapasztalni? Úgy gondolja, hogy az elme mércéje ráakadhat a mérhetetlenre? Hogyan akar fényt deríteni a dologra? Miből fogja tudni, hogy sikerült? Hogyan lesz képes felismerni, amit keres?

- Erről nincs elképzelésem - válaszolta. - De ha az igazi lesz, azt tudni fogom.

- Ezt hogyan érti: az eszével, a szívével, az intelligenciájával fogja tudni?

- Nem. A tudás független mindezeketől. Nagyon is tisztában vagyok az érzékek veszélyével. Tudom, milyen könnyen támadnak illúziói az embernek.

- Tudni annyi, mint megtapasztalni, ugye? Tapasztalni annyi, mint felismerni, és a felismerés nem más, mint emlék és képzettársítás. Amennyiben az, amit „tudáson” ért, egy múltbeli eseménynek, emléknek, egy korábban bekövetkezett dolognak az eredménye, akkor ez annak a tudása, ami megtörtént. Tudja-e azt, ami éppen történik, ami jelenleg van folyamatban? Vagy ezt csak egy pillanattal később tudja, amikor már véget ért? Ami jelenleg történik, az az időn kívül van; a tudás mindig benne van az időben. A történést időbeli szemmel nézi, amely azt megnevezi, értelmezi és feljegyzi. Ez az, amit tudásnak, akár analitikus, akár közvetlen felismerés által létrejött tudásnak nevezünk. A tudásnak ebbe a tartományába akarja ön behozni azt, ami a hegy túloldalán vagy amögött a fa mögött van. És erősködik, hogy tudnia kell, hogy tapasztalnia kell és meg kell tartania. Meg tudja-e tartani azt a gyors folyású vizet az eszével vagy a kezével? Amit megtart, az a szó, meg amit a szeme látott, és amit ez a látás szavakba önt, meg ezeknek a szavaknak az emléke. De az emlék nem a víz - és soha nem is lesz az.

- Rendben van - mondta -, hogyan találhatok akkor rá? Hosszú és tanulással töltött életem során azt állapítottam meg, hogy az embert semmi nem mentheti meg - semmilyen intézmény, semmilyen társadalmi berendezkedés, semmi, tehát abba hagytam az olvasást. De az embert meg kell menteni, valahogyan ki kell keverednie ebből, és Isten sürgős megtalálásának igénye abból fakad, hogy komolyan aggódom az emberiség miatt. Ez a terjedő erőszak elpusztítja az embert. Ismerem az összes mellette és ellene szóló érvet. Valamikor reménykedtem, de mára minden reményem szertefoszlott. Nem tudom, merre tovább. Kétségbeesésemben és egy új reménységben bízva kérdeztem azt, amit kérdeztem. Egyszerűen nem látok semmilyen fényt. Azért jöttem tehát, hogy ezt az egy kérdést feltegyem: Tud-e segíteni, hogy feltáruljon előttem a valóság - ha van valóság?

Megint csendben voltunk egy ideig. És a galambok turbékolása behallatszott a szobába.

- Értem, mire gondol. Soha nem voltam még életemben ennyire végletesen csendes. A kérdés itt van, kívül a csenden, és ha ebből a csendből kinézve tekintek a kérdésre, visszahúzódik. Úgy érti tehát, hogy csakis ebben a csendben, ebben a teljes és előre el nem határozott csendben, van itt a mérhetetlen?

Újabb vonat csattogott át a hídon.

- Ez a miszticizmust idézi meg, annak minden bolondságával és hisztériájával - azt a bizonytalan, formába nem öntött érzést, ami illúziót szül. Nem, uram, nem erről van szó. Kemény munkába kerül félretenni minden illúziókat - a politikaiakat, a vallásiakat, a jövővel kapcsolatosakat. Soha semmit nem fedezünk fel önmagunktól. Azt hisszük, hogy igen, és ez az egyik legnagyobb illúzió, a gondolat. Nagy munkával jár tisztán látnunk ebben a zűrzavarban, ebben az örületben, amelyet az ember szőtt önmaga köré. Nagyon, de nagyon ép elmére van szükség, hogy lássunk, és hogy szabadok legyünk. Erre a két dologra, a látásra és a szabadságra feltétlenül szükség van. Szabadságra, hogy ne hajszolja a látást, és felhagyjon a reménnyel, amelyet a tudomány, a technika és a vallásos felfedezések iránt táplál örökké az ember. Ez a remény illúziót szül, amit belátni maga a szabadság, és aki eljut a szabadságra, felhagy a hívással. Akkor maga az elme válik a mérhetetlenné.

XIV.

Idős szerzetes volt, több ezer ember tisztelte. Ápolta a külsejét, a feje le volt borotválva, és a szokásos sáfrányszínű szannjászi-öltözéket viselte. Bot volt a kezében, amely sok mindent láthatott már, a lábán eléggé viseltes vászoncipő. Egy padon ültünk, ahonnan fentről láttunk rá a folyóra, a vasúti híd jobbkéz felől esett, a folyó pedig, amely nagy kanyart írt le, balkézre. A túlsó partot aznap reggel sűrű köd takarta, a fáknak épp hogy a teteje látszott. Mintha úsztak volna a kiáradt folyón. Szellő sem rezdült, és a fecskék alacsonyan röpködtek a víz partjának a közelében. Nagyon öreg és szent folyó volt ez, az emberek messzi földről jöttek ide, hogy a partján haljanak meg, és itt égessék el őket. Imádták a folyót, énekekben dicsérték és a legszentebbnek tartották. Mindenféle szemetet dobáltak bele; embereket lehetett látni, akik a partján meditáltak, behunyt szemmel, egyenes derékkal és csendben ültek a földön. A folyó bőkezűen kínálta adományait, az ember pedig elszennyezte. Az esős évszakban húsz lábról harminclábnyira duzzadt, elvitte az összes mocskot, és iszappal terítette be a földeket, ezzel biztosítva a földek termékenységét a partmenti parasztok számára. Nagy kanyarokat leírva folyt tova, és néha egész fákat vitt, amelyeket tövestül mosott ki az erős sodrás. Döglött állatok is felbukkantak, keselyűk és varjak ültek rajtuk, civakodtak egymással, olykor pedig egy-egy kart vagy lábat, vagy akár teljes emberi testet sodort az ár.

Aznap reggel a folyó barátságos volt, fodrot sem vetett. A túlsó part távolinak látszott. A nap már jónéhány órája fenn járt, a köd még nem szállt fel, a folyó pedig, mint valami rejtelmes lény, egyre csak folyt. A szerzetes jól ismerte a folyót; éveket töltött a partján tanítványai körében, és szinte magától értetődőnek tekintette, hogy mindig is itt lesz, hogy ameddig ember él a földön, addig a folyó is élni fog. Hozzászokott a folyóhoz, ezért is sajnálta. Szeme, amellyel most nézte, sok ezer alkalommal látta már. Az ember hozzászokik a szépséghez, aztán a rútságához, és egyszerűen odavan a nap frissessége.

- Miért van ön - kérdezte elég kemény hangon - az erkölcs ellen és azon írások ellen, amelyeket mi a legszentebbeknek tartunk? Talán a nyugat rontotta el, ahol a szabadságot szabadoságként értelmezik, és ahol néhány kivételtől eltekintve azt sem tudják, mi az igazi fegyelem. Nyilván egyetlen szent könyvünket sem olvasta. Valamelyik reggel erre jártam, amikor ön beszélt, és eléggé elborzasztott, amit az istenekről, a papokról, a szentekről és a gurukról mondott. Hogyan élhet az ember ezek valamelyike nélkül? Aki így él, materialista lesz, világias gondolkodású, rettenetesen eldurvul. Ön elutasítani látszik mindazt a tudást, amit mi a legszentebbeknek tartunk. De miért? Tudom, hogy komolyan beszél. Bizonyos távolságból éveken át követtük. Úgy figyeltük, mint a testvérünket. Azt hittük, közénk tartozik. De mióta hátat fordított mindezeknek a dolgoknak, idegenek lettünk, és ezerszeresen sajnálatosnak tűnik, hogy más-más úton járunk.

Mi a szent? A szobor a templomban, a jelkép, a szó a szent? Miben rejtőzik a szentség? Abban a fában ott, vagy abban a súlyos terhet cipelő parasztasszonyban? Ön, ugye szentséggel ruház fel olyan dolgokat, amelyeket megszentelnek, arra érdemesnek, jelentéssel bírónak tekint. De milyen értékkel bír az az istenszobor, amelyet egy kéz vagy az elme formált meg? Úgy tűnik, az az asszony, az a madár, - mindkettő élőlény -, csupán múltó jelentőségű az ön számára. Az életet felosztja arra, ami szent, és arra, ami nem, ami erkölcstelen, és ami erkölcsös. Ebből a felosztásból szenvedés és erőszak támad. Vagy minden szent, vagy semmi sem az. Mindaz, amit mond, a szavai, a gondolatai, az imái vagy komolyan veendő, vagy pedig arra valók, hogy beleringassák az elmét valamilyen ígézetbe, ami illúzióvá válik, ennél fogva egyáltalán nem tekinthető komolyan. Igenis van valami, ami szent, de az nem a szóban rejlik, nem a szoborban vagy az istenképmásban, amelyet a gondolkodás hozott létre.

Elég tanácstalannak látszott, és egyáltalán nem lévén biztos benne, hogy mindez hova vezet, félbeszakított: - Igazából nem arról vitatkozunk, hogy mi a szent, és mi nem, én inkább azt szeretném tudni, hogy ön miért veszi semmibe a fegyelmet.

- A fegyelem, ahogyan általában értik, ostoba politikai, társadalmi vagy vallási előírásoknak való behódolás. Ennek a behódolásnak, ugye velejárója az utánczás, az elfojtás, vagy az aktuális állapotban való felülemelkedés valamilyen formában. Ebben a fegyelemben nyilvánvalóan folyamatosan jelen van a küzdelem, a konfliktus, ami eltorzítja az elmét. Ígért vagy remélt jutalom reményében hódolunk be. Azért fegyelmezzük magunkat, hogy kapjunk valamit. Valaminek az elérése érdekében engedelmessé válunk, igazodunk, és a minta - akár a kommunista, akár a vallási, akár a saját magunk által kitalált minta - tekintéllyé válik. Ebben semmiféle szabadság nincs. A fegyelem tanulást jelent; a tanulás pedig tagad mindenféle tekintélyt és engedelmességet. Mindennek az átlátása nem valami analitikus folyamat. Meglátni, hogy a fegyelemnek ez az egész struktúrája milyen következményekkel jár, ez maga a rend, amely mindent megtanít erről a rendszerről. És a tanulás nem információgyűjtés, hanem a rendszernek és természetének azonnali átlátása. Ez az igazi fegyelem, mert ezáltal tanulunk, nem pedig behódolunk. A tanuláshoz szabadság kell.

- Azt is jelenti ez - kérdezte -, hogy ön azt csinál, amit akar? Hogy nem ismeri el az állam fennhatóságát?

Természetesen nem, uram. Persze, hogy el kell fogadnunk az állami vagy a rendőrségi rendeleteket, míg ezek meg nem változnak. Az út egyik felén kell autóznunk, nem keresztülkaszul, mert más autók is vannak, tehát be kell tartanunk a közlekedési szabályokat. Ha teljesen aszerint cselekednénk, amihez kedvünk van - amit lopva azért megteszünk -, az maga volna a káosz; és voltaképpen pontosan ez uralkodik. Az üzletember, a politikus és szinte minden ember a tisztesség álarcá mögött saját titkos vágyait és vonzalmait követi, és ez káoszt teremt a világban. Ezt akarjuk elleplezni mulandó törvényekkel, szankciókkal. Ez nem szabadság. A világon mindenfelé élnek emberek, akiknek szent könyveik vannak, modernek is, ősrégiak is. Újra meg újra elolvassák bizonyos részeit, dalokat írnak belőlük, és vég nélkül idézgetik őket, de a szívük mélyén erőszakos, pénzsóvár, hatalomvágyó emberek. Számítanak bármit is ezek az úgynevezett szent könyvek? Semmilyen valóságos jelentőségük nincs. Ami számít, az az ember végletes önzése, állandó erőszakossága, a gyűlölet és ellenségeskedés - nem pedig a könyvek, a templomok, a mecsetek.

Csuhája alatt a szerzetes rezket. Neki is megvannak a vonzalmai, ég benne a vágy, és a csuha csupán menekvés ez elől a tény elől.

Az ember gyötrelmeiben felülemelkedve mi azzal töltjük az időt, hogy vitatkozunk, melyik könyv szentebb, mint a másik; olyan rettenetesen éretlen dolog ez.

- Akkor nyilván a hagyományt is tagadja... Így van?

A múltnak a jelenbe emelése, a jelenbeli mozgásnak a múlt fogalmai szerinti értelmezése tönkreteszi a jelen szépségét. Erre az országra, és szinte minden országra ránehezedik a hagyomány, amelynek erős védősáncai vannak a legelőkelőbb otthonokban éppúgy, mint a falusi kunyhókban. Nincs a hagyományban semmi szent, bármilyen ősrégi vagy modern is az. Az ész a tegnapi emléket cipeli magával, ez a hagyomány, és fél szélnek eresztetni, mert nem képes szembenézni az újjal. A hagyomány biztonsággá válik, és amikor az elme biztonságban van, akkor hanyatlásnak indul. Teher nélkül, boldogan, minden erőlködés nélkül kell végigmennünk az úton, anélkül hogy megállnánk bármilyen síremléknél, amelyet akár hősöknek, akár társadalmi, vagy vallási hősöknek emeltek - egyedül, csupán a szépség és a szeretet társaságában.

- Dehát mi, szerzetesek mindig egyedül vagyunk, nem? - kérdezte. - Én hátat fordítottam a világnak, szegénységi és nőtlenségi fogadalmat tettem.

- Ön nincs egyedül, uram, mert éppen a fogadalom köti - ugyanúgy, mint azt a férfit, aki házasságkötéskor tesz fogadalmat. Hadd hívjuk fel a figyelmét, hogy azért nincs egyedül, mert ön hindu vallású, mint ahogyan akkor sem volna egyedül, ha buddhista volna, vagy muzulmán vagy keresztény vagy kommunista. Ön elkötelezett ember, és hogyan lehetne egyedül az, aki elkötelezett, aki csatlakozott valamilyen eszmekörhöz, amelynek velejárója egy bizonyos tevékenység? Maga az „egyedül” szó azt jelenti, amit mond - hogy befolyásmentes, ártatlan, szabad és egész, nem széttördelt. Ha egyedül van, élhet ebben a világban, akkor is mindig kívülálló lesz. Csak az egyedüllétben lehetséges a teljes cselekvés és együttműködés; mert a szeretet mindig egész.

XV.

Aznap reggel a folyó homályos ezüstös volt, mert felhős és hideg volt az idő. Por ült a leveleken, és vékony rétegben mindenre rátelepedett - a szobára, a verandára és a székre. Egyre hidegebb lett; nagy havazásnak kellett lennie a Himalájában; érezni lehetett a metsző északi szelet, ennek még a madarak is tudatában voltak. De a folyónak aznap reggel megvolt a maga különös mozgása; úgy látszott, nem fodrozódik a szélben, szinte teljesen rezzenéstelen volt, és áradt belőle az az időtlenség, amely minden víz tulajdonsága. De gyönyörű volt! Nem csoda, hogy az emberek szent folyóvá nevezték ki. El lehetett üldögélni kinn a verandán, és meditációba merülve figyelni a folyót a végtelenségig. Nem ábrándozás volt ez; a gondolatok nem irányultak semmire - egyszerűen eltávoztak.

És a folyón szétterülő fényt figyelve a szemlélő mintha elvesztette volna önmagát, és ahogy lehunyta a szemét, behatolt abba az ürességbe, amely tele van áldással. Maga volt az üdvözültség.

Egy fiatalemberrel együtt újra eljött aznap reggel. Ő volt az a szerzetes, aki a fegyelemről, a szent könyvekről és a hagyomány hatalmáról beszélt. Az arca frissen volt mosva, a ruhája is. A magával hozott fiatalember, aki talán a guruja volt, elég idegesnek látszott, és azt várta, hogy a mester beszéljen először. A folyót nézte, de más dolgok forogtak a fejében. Kisvártatva a szannjászi azt mondta:

- Újra eljöttem, de ezúttal azért, hogy a szeretetről, a szerelemről és az érzékiségről beszél-gessünk. Nekünk, akik nőtlenségi fogadalmat tettünk, problémáink vannak az érzékiséggel. A fogadalom csupán eszköz féktelen vágyaink leküzdésére. Én már öreg ember vagyok, nem gyötörnek ezek a vágyak. A fogadalomtétel előtt nős voltam. Meghalt a feleségem, én meg eljöttem otthonról, és a szenvedés, az elviselhetetlen testi gerjedelem időszakát éltem át; éjjel-nappal küszködtem vele. Nagyon nehéz, magánnyal, csalódottsággal, a megörléstől való félelemmel és idegrohamokkal teli idő volt. Még most sem nagyon merek visszagondolni rá. Ez a fiatalember azért jött velem, mert azt hiszem, ugyanezzel a problémával küzd. Ki akar vonulni a világból, és hozzám hasonlóan szegénységi és nőtlenségi fogadalmat akar tenni. Hetek óta beszélgetek vele, és úgy gondoltam, jó lenne, ha mindketten szót válthatnánk önnel erről a problémáról, a nemiség és a szerelem kérdéséről. Remélem, nem haragszik, ha teljesen nyíltan beszélek.

- Ha valóban foglalkozni akarunk ezzel a kérdéssel, akkor, ha javasolhatjuk, ne valamilyen alapállásból vagy elvből kiindulva kezdjük a vizsgálódást, mert ez akadálya lesz a dolog feltárásának. Ha a nemiség ellen vagyunk, vagy azt állítjuk, hogy ez szükséges az élethez, hogy része az életünknek, minden ilyen előfeltevés gátja lesz a tisztánlátásnak. Tegyük félre minden következtetést, hogy szabadon lássunk, vizsgálódhassunk.

Cseperegni kezdett, és a madarak elnémultak, mert nagy eső ígérkezett, amely után a levelek újra üdék és zöldek lesznek, fényel és színnel telnek meg. Esőszag volt, és ráterült a tájra az a különös csend, amely a vihar előtt jár.

Két problémánk van tehát - a szerelem és a nemiség. Az egyik elvont eszme, a másik valóságos, mindennapos testi gerjedelem - ez létező és letagadhatatlan tény. Nézzük meg először, mi a szerelem, nem mint elvont eszme, hanem valóságosan. Mi a szerelem? Érzéki élvezet csupán, amelyet a gondolkodás finomít gyönyörre, visszaemlékezés valamilyen élményre, amely nagy élvezettel vagy nemi gyönyörrel járt? Vagy a naplemente szépsége, esetleg az a finom levél, amelyet megérintünk, látunk, vagy a virág illata az orrunkban? Gyönyör a szerelem vagy vágy? Egyik sem? Vajon a szerelem felosztható-e a szentre és profánra? Vagy valami oszthatatlan, egész, amit gondolatok nem képesek feldarabolni? Létezik-e a tárgy nélkül? Vagy csak a tárgy hívja életre? Azért van-e, hogy szerelem ébred bennünk, mert megpillantjuk egy nő arcát - a szerelem eszerint tetszés, vágy, gyönyör, amelynek a gondolat kölcsönöz folyamatosságot? Vagy olyan állapot bennünk a szerelem, amely a szépségre gyöngédséggel reagál? A gondolkodás következtében oly módon kifinomult valami-e a szerelem, hogy a tárgy fontossá válik, vagy semmi köze nincs a gondolkodáshoz, és ennek következtében független, szabad? Ha nem értjük meg ezt a szót és a mögötte megbúvó jelentést, gyötrelemben lesz részünk, neurotikusak leszünk a nemiség miatt, vagy a rabjává válunk.

A szeretet gondolatilag nem darabolható fel részekre. Ha a gondolkodás olyan darabokra tördeli szét, mint személytelen, személyes, érzéki, lelki szeretet, az én hazám, a te hazád szeretete, az én istenem meg a te istened szeretete, akkor az valami egészen más - az az emlék, a propaganda, a megfelelés, a kényelem terméke.

És a nemiség, az vajon a gondolat terméke-e? A nemiség - az ezzel járó gyönyör, élvezet, összetartozás, gyöngédség - ez vajon nem a gondolkodás által táplált visszaemlékezés? A nemi aktusban benne van az önfeledtség, az önfeladás, az az érzés, hogy megszűnik számunkra a félelem, a szorongás, az élet minden baja. Visszaemlékezve a gyöngédségnek és önfeledtségnek erre az állapotára és ismétlődését kívánva, azt mondhatnám, egyre ezen rágódunk egészen a következő alkalomig. Gyöngédség-e ez, vagy csupán felidézése annak, ami elmúlt, és amit megismétlése által újra megszerezni remélünk? Nem pusztító folyamat-e valaminek az ismétlődése, ha mégoly örömteli is?

A fiatalembernek hirtelen megeredt a nyelve: - A nemiség testi szükséglet, ahogy ön is mondta, és ha ez pusztító dolog, akkor nem ugyanilyen pusztító-e az evés, hiszen az is testi szükséglet.

- Ha valaki azért eszik, mert éhes - az egy dolog. Ha valaki éhes, és a gondolkodás azt sugallja: ki kell próbálnom, milyen ennek vagy annak az ételnek az íze - akkor ez gondolat, és ez az, ami romboló ismétlődés.

- Honnan lehet tudni, hogy a nemiségben mi az éhséghez hasonló testi szükséglet, és mi a kapzsisághoz hasonló lelki igény? - kérdezte a fiatalember.

Miért választja ketté a testi szükségletet és a lelki igényt? És van itt még egy másik kérdés is, egy teljesen más kérdés - miért választja el a nemiséget egy hegy szépségének vagy egy virág megejtő bájának szemlélésétől? Miért tulajdonít olyan rettenetes fontosságot az egyiknek, és hagyja teljesen figyelmen kívül a másikat?

- Ha a nemiség teljesen más dolog, mint a szerelem, amint azt kivenni vélem a szavaiból, akkor szükséges-e egyáltalán foglalkozni a nemiséggel? - kérdezte a fiatalember.

Nem azt mondtuk, hogy a szerelem és a nemiség két különböző dolog. Azt mondtuk, hogy a szerelem, a szeretet egész, nem tördelhető szét, a gondolat viszont természeténél fogva töredékes. Ha a gondolat uralkodik, nyilvánvalóan nincs szeretet. Az ember általában ismeri a gondolatból fakadó nemiséget - talán csakis ezt ismeri -, ami a visszakérődzött gyönyörön és annak megisméltésén való rágódás. Ezért fel kell tennünk a kérdést: létezik-e másmilyen nemiség, mint a gondolaté vagy a vágyé?

A szannjaszi mindezt csöndes figyelemmel hallgatta. Most megszólalt: - Én ellenálltam neki, fogadalmat tettem ellene, mert a hagyomány, a logika alapján úgy láttam, hogy a vallásnak szentelt élethez energiára van szükség. De most már azt is látom, hogy ez az ellenállás rengeteg energiát emészt fel. Több idő ment rá az ellenállásra, és több energiába került, mint amennyi valaha is kellett magához a nemiséghez. Tehát most már értem, amit korábban mondott, hogy bármiféle konfliktus elfecsérelt energia. A konfliktus és a küzdelem sokkal jobban legyengíti az embert, mint egy nő arcának megpillantása vagy talán maga a nemiség is.

Van-e szerelem vágy és gyönyör nélkül? Van-e nemiség vágy és gyönyör nélkül? Létezik-e olyan szerelem, amely teljes egész, anélkül hogy a gondolat megjelenne benne? Vajon a nemiség a múlthoz tartozik-e, vagy olyasvalami, ami minden alkalommal új? A gondolat nyilvánvalóan régi, ezért állandóan szembeállítjuk a régit és az újat. A réginek teszünk fel kérdéseket, és a régi fogalmai szerinti választ várunk. Ezért ha azt kérdezzük: van-e nemiség működő és munkálkodó gondolkodás nélkül, ezzel nem azt áruljuk-e el, hogy nem léptünk ki a régiből? A régi olyanná formált minket, hogy nem érezzük meg, mi módon léphetünk az újba. Azt mondtuk, a szerelem egész és mindig új - nem a régivel szemben új, mert az megint csak a régi lenne. Az az állítás, hogy létezik vágy nélküli nemiség, teljességgel értéktelen, de ha figyelemmel kísérte, hogy milyen jelentősége van a gondolkodásnak az egészben, talán rátalál a másikra. Ha viszont igényli, hogy mindenáron gyönyörben legyen része, akkor szerelem nem létezhet.

A fiatalember azt mondta: - Az a testi szükséglet, amelyről beszélt, pont ilyen igény, mert bármennyire különbözik is a gondolkodástól, gondolatot ébreszt.

Talán én tudok válaszolni fiatal barátomnak - mondta a szannjaszi -, hiszen mindezen keresztülmentem. Éveken keresztül neveltem magam, hogy rá se nézzek egyetlen nőre se. Irgalmatlanul elfojtottam a testi gerjedelmet. A testi gerjedelem nem ébreszt gondolatot; a gondolat ejti foglyul amazt, használja fel, a gondolat gyűjtja fel a képzeletet, fest mindenféle képeket ebből a gerjedelemből merítve - és aztán a gerjedelem a gondolat rabjává válik. A gondolat az, amely oly gyakorta a gerjedelmet szüli. Ahogy mondtam, kezdem látni, milyen roppant méreteket ölt saját önbecsapásunk és tisztességtelenségünk. Rengeteg bennünk a képmutatás. Soha nem tudjuk úgy látni a dolgokat, ahogy vannak, illúziókkal kell öveznünk őket. Ön azt mondja, uram, hogy mindent tiszta szemmel nézzünk, a tegnapi emléke nélkül; sokszor elismételgette ezt a beszélgetések során. Így az élet nem válik problémává. Öreg fejjel kezdem megérteni az igazát.

A fiatalember nem látszott egészen elégedettnek. A saját elképzelései szerinti életet akart, az önmaga által gondosan felépített minta szerintit.

Ez az, amiért oly fontos ismernünk önmagunkat, nem valamilyen minta vagy valamelyik guru szemszögéből. Ez az állandó, választás nélküli tudatosság vet véget minden illúzióknak és minden képmutatásnak.

Az eső most már szakadt, nagyon csöndes volt a levegő, és csak az eső kopogása hallatszott a tetőn és a leveleken.

Kalifornia

I.

A meditáció nem pusztán a mindennapi gondolkodáson és érzésen túlnak a megtapasztalása, és nem is látomások, gyönyörűségek keresése. Az éretlen és hitvány kis elmének lehetnek és vannak is látomásai a kitáguló tudatról, és eközben azt tapasztalja meg, amit saját kondicionáltsága szerint ismer fel. Ez az éretlen elme nagyon is képes lehet arra, hogy sikeressé tegye önmagát a világban, hírnévre és ismertségre tegyen szert. A guruk, akiket követ, ugyanolyan színvonalúak és állapotúak. A meditáció nem az ilyeneknek való. Nem való a keresőnek sem, mert a kereső azt találja meg, amit ő akar, és a vigasz, amit ebből merít, a saját félelmeiből fakadó erkölcs.

A hit és a dogma embere akármit tesz is, nem léphet be a meditáció birodalmába. A meditációhoz szabadság kell. Nem úgy van, hogy előbb van a meditáció, aztán meg a szabadság; a szabadság - a társadalmi erkölcs és értékek totális tagadása - a meditáció első mozzanata. Nem valami közösségi ügy ez, amelyhez sokan csatlakozhatnak, és felajánlhatják imáikat. A meditáció egyedül áll, és mindig túl van a társadalmi viselkedés korlátain. Mert az igazság nem a gondolkodás tárgyaiban van, vagy abban, amit a gondolkodás rakott össze, és nevez igazságnak. A teljes gondolkodási rendszer teljes tagadása a meditáció igenlése.

A tenger nagyon nyugodt volt aznap reggel; nagyon kék, szinte mint egy tó, az ég pedig tiszta. Sirályok és pelikánok röpdöstek a víz partja fölött - a pelikánok nagy szárnyukkal és lomha röptükkel már-már érintették a vizet. Az ég nagyon kék volt, távolabb a hegyek növényzetét, néhány bokortól eltekintve, kiégette a nap. Vörös sas érkezett a hegyek felől, átrepült a kis vízfolyás fölött, és eltűnt a fák között.

A világnak ezen a felén a fény átható és ragyogó volt, anélkül hogy vakította volna a szemet. Szömörce, narancs és eukaliptusz illata terjengett. Hosszú hónapok óta nem esett, és a föld tikkadtá, szárazzá, repedezetté vált. Olykor szarvast láttál a hegyekben, és egyszer felfelé haladtadban a hegyoldalon koszos, loncsos medve tűnt elő. Gyakran kúsztak az ösvényen csörgőkígyók, és néha feltűnt egy-egy tüskés békagyík. Az úton szinte senkivel nem találkoztl. Poros, köves és fölöttébb csendes út volt.

Pont előtted fűrj kuksolt a kicsinyeivel. Több mint egy tucatnyian voltak, nem moccantak, úgy tettek, mintha nem is léteznének. Minél magasabbra kapaszkodtl fel, annál elvadultabb lett a táj, mert itt már, víz híján nem álltak lakóházak. Madarak sem voltak, fák is alig. A nap nagyon erősen sütött; szabályosan égetett.

Már jól fenn hirtelen egészen közel egy csörgőkígyó tűnt fel, amely éles hangon, figyelmeztetőleg csörgött a farkával. Ugrottál egyet. Ott volt a kígyó a háromszögű fejével, teljesen összetekeredve, középen a csörgői, és a feje feléd nézett. Pár lábnyira voltál tőle, és ekkora távolságból nem tudott odacsapni. Rámertdtél, ő meg rezzenéstelen szemmel bámult vissza. Figyelted egy ideig, kövér hajlékonyságát, veszedelmes lényét; nem volt benned félelem. Aztán, miközben tovább figyelted, feléd fordulva fejétől és farkától széttekeredett, és hátrálni kezdett. Amikor megindultál felé, a farkát középre húzva újra összetekeredett, támadásra készen. Kis ideig eljátszottál ezzel, míg a kígyó rá nem unt, akkor otthagytad és lementél a tengerhez.

Szép ház volt, az ablakai a gyepre néztek. A házat belül fehérre festették, jó volt az elosztása. Hideg éjszakákon égett a tűz. Kellemes dolog bámulni a tüzet ezernyi lángjával és a sok árnyékával. Nem volt zaj, csak a nyughatatlan tenger zúgása.

Ketten-hárman ültek együtt a szobában, általánosságokról beszélgettek - a modern fiatalokról, moziról. Aztán egyikük azt mondta: - Kérdezhetnénk valamit? - És úgy tűnt, kár háborgatni a kék tengert és a hegyeket. - Azt szeretnénk tudni, mit jelent az ön számára az idő. Azt többé-kevésbé tudjuk, hogy mit mondanak róla a tudósok és a sci-fi írók. Úgy tűnik, hogy az ember újra meg újra beleakadt az idő - a végtelen számú tegnapi és holnap - problémájába. A leg-regebbi korszakoktól kezdve egészen napjainkig az idő mindig foglalkoztatta az emberi elmét. Filozófusok töprengtek rajta, és a vallásoknak is megvannak a maguk magyarázatai. Beszélgethetnénk róla?

- Azt szeretnék, ha valóban a probléma mélyére hatolnánk, vagy csupán azt akarják, hogy egy kicsit megbolygassuk a felszínt, és azzal el van intézve? Ha komolyan akarunk beszélgetni róla, el kell felejtenünk, mit mondtak erről a vallások, a filozófusok és mások - mert ennek nem lehet hitelt adni. Nem közönyös szívtelenségből vagy pökhendiségből kell az embernek bizalmatlannak lennie, hanem mert tudja, ha valaminek a végére akar járni, minden tekintélyt félre kell tolnia. Ha valaki hajlandó erre, talán nagyon egyszerű lesz megragadnia a kérdés lényegét.

Létezik-e egyáltalán - az órától eltekintve - idő? Oly sok mindent vagyunk hajlandók elfogadni; annyira belénk nevelték az engedelmességet, hogy az elfogadás természetesnek tűnik. De van-e egyáltalán idő, eltekintve a sok tegnaptól? Olyan folyamatosság-e az idő, mint a tegnapi, ma, holnap, és van-e idő tegnapi nélkül? Mi kölcsönöz folyamatosságot az ezernyi tegnapnak?

Az oknak következménye van, a következmény viszont okká válik; nem választhatók el egymástól, ugyanarról a mozgásról van szó. Ezt a mozgást nevezzük időnek, és ezzel a mozgással a szemünkben és a szívünkben látunk mindent. Az idő szemével látunk, és a jelent a múlt szemszögéből értelmezzük; az értelmezés találkozik a holnappal. Ez az idő láncolata.

A gondolkodás, amely foglya ennek a folyamatnak, azt kérdezi: Mi az idő? Maga a kérdés-feltevés is az idő folyamatának része. Ezért a kérdésfeltevésnek nincs értelme, mert a gondolkodás maga idő. A tegnapi teremtette meg a gondolkodást, és ezért a gondolkodás osztja fel a teret tegnapi, mára és holnapra. Vagy azt mondja: csak a jelen létezik - elfeledkezve arról, hogy maga a jelen is a tegnapi folyománya.

Tudatunk ebből az időbeli láncolatból jön létre, és ennek határain belül kérdezzük meg: Mi az idő? És ha idő nincs, mi lesz a tegnap? Az ilyen kérdések az idő terén belül vannak, és arra a kérdésre, amelyet a gondolkodás tesz fel az idővel kapcsolatban, nincs válasz.

Vagy nincs holnap és tegnapi, csakis jelen? Ezt a kérdést nem a gondolkodás teszi fel. Akkor merül fel, amikor látjuk az idő rendszerét és természetét - ámde a gondolkodás szemével.

Létezik-e valójában holnap? Természetesen igen, ha el kell érnünk a vonatot; de belülről létezik-e a kínok és örömök vagy az eredmények holnapja? Az idő csak akkor áll meg, amikor a gondolkodás megáll. A megállás pillanata a most. Ez a most nem eszme, hanem valóságos tény, de csak akkor, amikor a gondolat egész folyamata véget ér. A most érzése egészen más, mint a szó, ami időbeli. Ne sétáljunk be tehát az olyan szavak csapdájába, mint tegnapi, ma és holnap. A most csakis a szabadságban értelmezhető, és a szabadság nem a gondolkodás gyakorlása.

Akkor felmerül a kérdés: Milyen a most, a jelen cselekvése? Mi csak olyan cselekvést ismerünk, amely időhöz, emlékhez és a tegnap meg a jelen közötti hézaghoz kötött. Ebben a hézagban vagy térben kezdődik minden zavar és konfliktus. Valójában azt kérdezzük: Mi a cselekvés, ha nincs hézag? A tudatos elme azt felelheti: ösztönösen csináltam valamit -, de ez valójában nem így van; semmiféle spontaneitás nem létezik, mert az elme valamire kondicionálva van. Az egyedüli tény az éppen valóságos; a valóság a most, és a gondolkodás, mivel nem képes találkozni vele, képzeteket épít köré. A hézag a képzet és aközött, ami van, nos ez az a gyötrelem, amit a gondolkodás hozott létre.

Ami a tegnap nélkül van, az a most. A most a tegnap csendje.

II.

A meditáció véget nem érő mozdulat. Soha nem mondhatjuk azt, hogy meditálunk, vagy hogy meghatározott időt szánunk a meditálásra. Ez nem elhatározás kérdése. A meditáció áldásában nem azért részesül valaki, mert rendszeres életet él, vagy meghatározott időbeosztást, erkölcsöt követ. Csak akkor van részünk benne, ha a szívünk valóban nyitott. Nem a gondolkodás kulcsa nyitotta ki, nem az intellektus vigyázza a biztonságát, hanem amikor olyan nyitott, mint a felhőtlen égbolt; akkor meglátogat, anélkül hogy tudnánk, anélkül hogy hívtuk volna. De nem lehet megóvni, megtartani, imádni. Ha megpróbáljuk, soha többé nem jön: akármit csinálhatunk, el fog kerülni. A meditációban nem vagyunk fontosak, nincs helyünk benne; szépsége nem mi vagyunk, a szépség benne magában van. És ehhez nincs mit hozzátenni. Nincs értelme kinézni az ablakon azt remélve, hogy véletlenül elkapjuk, vagy egy besötétített szobában ülni és várni rá; csak akkor jön, amikor egyáltalán nem vagyunk ott, és az általa nyújtott boldogságnak nincs folyamatossága.

A mérföldekre elnyúló hegyek a végtelen kék tengerre néztek. Majdnem teljesen kopár, napégette, kis bokrokkal tarkított hegyek voltak, és a bevágásokban fák nőttek, nap- és tűzégette fák, de azért ott álltak, virultak csöndesen meghúzódva. Egy bizonyos fa, egy óriási tölgy látszott uralni az összes környező hegyet. A másik hegy tetején pedig egy halott, tűzégette fa volt; csak meredezett ott csupaszon, szürkén, egyetlen levél nélkül. A hegyeket, szépségüket és a kék égre kirajzolódó körvonalait nézve úgy látszott, mintha ez a fa egyedül tartaná az égboltot. Sok ága volt, mindegyik élettelen, ezek soha többé nem érzik a tavaszt. Mégis kecsességével és szépségével a fa egészében fölöttébb elevennek látszott; úgy érezted, mintha a részévé válnál minden külső hatás nélkül, időtlenül. Úgy tűnt, örökké ott lesz, mint ahogyan a nagy tölgy is a völgyben. Egyikük élt, a másik halott volt, és kizárólag ez a két fa számított ezek között a napégette, tűzpörkölte, a téli esőkre váró hegyek között. Az élet teljességét láttad, beleértve a saját életedet is abban a két fában - az egyik eleven, a másik holt. És közöttük szeretet terjedt szét, védőn, látatlanul, igénytelenül.

A ház alatt egy anyaállat lakott négy kicsinyével. Aznap, amikor megérkeztünk, a verandán voltak, a mosómedve-anya és a négy boc. Azonnal barátkozni kezdtek - élénk fekete szemükkel és puha mancsukkal -, enivalót kértek, és ugyanakkor idegesnek mutatkoztak. Az anya tartózkodó volt. Másnap este újra megjelentek, a kezedből ettek, és érezted puha mancsukat; készséggel ráálltak, hogy megszelídítsd, simogasd őket. És csodáltad szépségüket és mozgásukat. Pár nap múlva tele volt velük a ház, és érezted bennük az élet mérhetetlenségét.

Szép derűs idő volt, minden kis fa és bokor tisztán rajzolódott ki a ragyogó napsütésben. A férfi a völgyből jött fel a hegyoldali házhoz, ahonnan kis vízfolyásra és azon túl egy egész hegykoszorúra lehetett ellátni. Fenyők és magas bambuszok nőttek a ház közelében.

Fiatal ember volt, telve reményekkel, a civilizáció durvasága még nem érintette meg. Nem kívánt mást, mint hogy nyugodtan ülhessen, csendben lehessen, hogy ne csupán a hegyek csendesítsék le, hanem saját belső készletének elnyugvása is.

- Milyen szerepet játszom ebben a világban? Mi a viszonyom az egész fennálló rendhez? Mi az értelme a véget nem érő konfliktusoknak? Van egy szeretőm; együtt hálunk. És ez mégsem a rév. Olyan mindez, mint egy távoli álom, amely szertefoszlik, majd visszatér, az egyik pillanatban harsány, a másikban nincs semmi jelentősége. Láttam néhány barátomat, akik kábítószereznek. Elbutultak, eltompultak. Lehet, hogy kábítószer sem kell hozzá, és engem is tompává tesz az élet taposómalma és saját magányom fájdalma. Nem számítok a sok millió ember között. Azon az úton fogok járni, amelyen a többiek, soha nem fogok rábukkanni arra a drágakőre, amelyik nem kopik meg, amelyet soha nem lophatnak el, amely soha nem homályosul el. Ezért gondoltam, hogy feljövök ide, és beszélgetek önnel, ha ráér. Nem kérek semmilyen választ a kérdéseimre. Össze vagyok zavarodva; bár nagyon fiatal vagyok még, máris elkedvetlenedtem. Látom magam körül az idős, reménytelen generációt a maga keserűségével, kegyetlenségével, képmutatásával, megalkuvásával és óvatosságával. Nincs mit adniuk, és bármennyire furcsa, nem is akarok tőlük semmit. Nem tudom, mit akarok, de azt igenis tudom, hogy nagyon gazdag, értelmes életet kell élnem. Az biztos, hogy nem akarok beülni valamilyen irodába, és aztán fokról fokra valakivé válni abban az alaktalan, értelmetlen létben. Néha magamban sírok a távoli csillagok magányossága és szépsége láttán.

Nyugodtan ültünk egy ideig, a fenyőbe és a bambuszba beleakaszkodott a szellő.

A pacsirta és a sas röptében nem hagy jelet; a tudós igen, ahogy minden szakember is. Követheti őket lépésről lépésre, és újabb léptekkel járulhat ahhoz, amit ők megtaláltak és felhalmoztak; és többé-kevésbé azt is tudja, hogy hová vezet a felhalmozott anyag útja. De az igazság nem ilyen; olyan vidék az, amelyen nincs ösvény; lehet, hogy az országút következő kanyarulatában van, lehet, hogy ezermérföldnyire. Menni, menni kell tovább, és aztán egyszer csak ott lesz ön mellett. De ha megáll, és követendő utat jelöl ki más valaki számára, vagy megtervezi a saját életútját, az igazság soha nem ér a közelébe.

- Ez képletesen vagy valóságosan értendő?

Ön mit gondol? A mi számunkra mindennek olyan használatra kész állapotban kell lennie, hogy valami gyakorlati dolgot művelhessünk vele, felépíthessünk vele valamit, imádhassuk. Bevihet egy botot a házba, felteheti a polcra, virágot tehet elé minden nap, és pár nap elteltével a botnak temérdek jelentése lesz. Az értelem bármit értelmezhet, de az egésznek semmi értelme. Ha valaki megkérdezi, mi az élet célja, az olyan, mintha ezt a botot imádná. Az a rettenetes az egészben, hogy az elme mindig új célokat, új jelentéseket, új élvezeteket talál ki, és mindig tönkreteszi őket. Soha nem nyugszik. A maga nyugalmában gazdag elme soha nem néz túl azon, ami van. Sasnak is, tudósnak is kell lennünk, tudván tudva, hogy a kettő soha nem találkozhat. Ez nem azt jelenti, hogy két külön dologról van szó. Mindkettőre szükség van. De amikor a tudós sas akar lenni, vagy fordítva, abból baj támad a világban.

Ön még elég fiatal. Soha ne veszítse el az ártatlanságát, és az ezzel járó sebezhetőségét. Ez az egyetlen kincsünk, és ezt birtokolnunk is kell.

- Ez a sebezhetőség a létezés alfája és omegája? Ez az az egyetlen, felbecsülhetetlen drágakő, amelyre rábukkanhatunk?

Nem lehet sebezhető ártatlanság nélkül, és bár ezernyi tapasztalata van, ezernyi mosolya és könnye, ha ezek nem szűnnek meg számára, hogyan lehetne ártatlan? Csak az ártatlan elme az, amely - az ezernyi tapasztalat ellenére - képes meglátni, mi az igazság. És csak az igazság az, ami az elmét sebezhetővé - vagyis szabaddá - teszi.

- Azt mondja, hogy nem láthatjuk az igazságot, ha nem vagyunk ártatlanok, és nem lehetünk ártatlanok, ha nem látjuk az igazságot. Ez ördögi kör, nem?

Az ártatlanság csak a tegnapi halálából születhet. De mi sohasem halunk meg a tegnapi számára. Mindig megmarad bennünk a tegnapi üledéke, foszlánya, és ez az, ami lehorgonyozza, az idő révén fogva tartja az elmét. Tehát az idő az ártatlanság ellensége. Nap mint nap meg kell halnunk mindannak a számára, amit az elme megkaparintott, és amibe belekapaszkodik. Másként nincs szabadság. A szabadságban ott van a sebezhetőség. Nem egymást követő dolgok ezek - egyetlen mozgás része mind az érkezés, mind a távozás. Az ártatlanság valójában a szív telítettsége.

III.

A meditáció a tudott dolgok kiürítése az elméből. A múlt minden, amit tudunk. A kiürítésre nem a felhalmozás végén kerül sor, sokkal inkább azt jelenti, hogy egyáltalán nem halmozunk fel. Ami ezidáig volt, az csak a jelenben ürül ki, nem a gondolat, hanem a cselekvés útján, azt téve ami van. A múlt következtetéstől következtetésig haladó mozgás és a következtetés általi megítélése annak, ami van. Minden megítélés következtetés, akár múltbeli, akár jelenbeli, és ez a következtetés az, ami megakadályozza a tudottnak az elméből történő állandó kiürítését; amit tudunk az mindig következtetés, értelmezés.

A tudott az akarat megnyilvánulása, és a működésben lévő akarat a tudott folytatódása, ezért az akarat sehogyan sem képes kiüríteni az elmét. Az üres elme nem szereshető meg az igényeink feláldozásával; akkor jön létre, amikor a gondolkodás tudatában van önmaga tevékenységének - és nem a gondolkodó van tudatában saját gondolkodásának.

A meditáció a jelen ártatlansága, és ezért állandóan magányos. Az elme, amely teljesen magányos, amelyet nem érint meg a gondolkodás, megszűnik felhalmozni. Ezért az elme kiürítése mindig a jelenben történik. A magányos elme számára a jövő - ami a múltból származik - megszűnik. A meditáció mozgás, nem következtetés, nem elérendő cél.

Az erdő nagy volt, fenyők, tölgyek, bokrok és kaliforniai vörösfenyők nőttek benne. Kis patak csordogált a lejtőn lefelé folytonos mormogással. Lepkék is repkedtek, kicsik, kékek és sárgák, úgy tűnt, nem találnak virágot, ahol megpihenhetnének, és lefelé sodródtak a völgy irányában.

Nagyon öreg volt ez az erdő, és a kaliforniai vörösfenyők még öregebbek. Óriásira nőtt, hatalmas fák voltak, ezek és a magány különös hangulatát árasztották, amikor nincs a közelben ember a fegyvereivel, fecsegésével és a tudása fitogtatásával. Nem vezetett út az erdőn át. Jóval odébb ki kellett szállni az autóból, és gyalog sétálni tovább egy tűlevelekkel borított csapáson.

Szajkó figyelmeztetett az ember közeledtére. A riadónak megvolt a hatása, mert mintha minden állati mozgás abbamaradt volna, és érződött az éber figyelem. A nap sugarai csak nehezen hatoltak el idáig, és olyan csöndesség uralkodott, hogy szinte tapintani lehetett.

Két hosszú, lompos farkú, vörös mókus ereszkedett le csacsogva a fenyőről, hallatszott karmuk kaparászó nesze. Körbe-körbe kergetőztek a fa törzse körül, le-fel, tomboló örömmel és gyönyörűséggel. Feszültség volt közöttük - a játék, a nemiség és a vidámság vibrálása. Boldogan hancúroztak. A felül lévő hirtelen megállt, és figyelte az alul levőt, aki mozgásban volt, aztán az alul lévő is megállt, egymásra néztek felvágott farokkal, meg-megrezenő, egymásra mutató orral. Eleven szemükkel befogadták egymást, és a körülöttük zajló mozgást

is. Az imént még perlekedtek a fa alatt ülő báméskodóval, de mostanra elfelejtették; egymást viszont nagyon is észlelték, és szinte érezhető volt mekkora gyönyörűségük telik a másik társaságában. A fészük nyilván fenn volt a magasban, és kisvártatva elfáradtak; az egyik eliramodott, fel a fára, a másik pedig lent a földön, és eltűnt egy másik fa mögött.

Az okos és kíváncsi kék szajkó egész idő alatt figyelte őket meg a fa alatt ülő embert, most felrepült, és hangosan rikoltozott.

Felhők közeledtek, és látszott, hogy egy-két órán belül nagy égiháború lesz.

A lány diplomás pszichoanalitikus volt, és egy nagy klinikán dolgozott. Egészen fiatalnak látszott, divatos ruhában, a szoknyája szabadon hagyta a térdét; nagyon elmélyült ember benyomását keltette, és szemmel láthatóan fölöttébb zavarban volt. Az asztalnál túlon túl beszédesnek mutatkozott, hevesen fejtegette, hogy mit gondol bizonyos dolgokról, és úgy tűnt, hogy egyszer sem pillant ki a nagy ablakon át a virágokra, a szellő mozgatta susogó levelekre és a magas, nehéz eukaliptuszra, amely lágyan ingott a szélben. Találomra evett ezt-azt, nemigen törődött vele, hogy mit.

A szomszédos kis szobában azt mondta: - Mi, pszichoanalitikusok beteg embereknek segítünk beilleszkedni egy még betegebb társadalomba, és néha, elég ritkán sikerrel is járunk. De valójában minden siker a természet saját műve. Sok embert analizáltam. Nem szeretem, amit csinállok, de dolgoznom kell a megélhetésemért, és nagyon sok a beteg ember. Nem hinném, hogy túl sokat tudnánk segíteni nekik, bár természetesen mindig új gyógyszerekkel, kémiai anyagokkal és elméletekkel próbálkozunk. De a betegektől eltekintve, én magam azért küzdök, hogy másmilyen legyek - hogy különbözök a hétköznapi átlagembertől.

- Nem éppen abbéli igyekezetében, hogy másmilyen legyen, válik ugyanolyanná, mint a többiek? És mire való ez az egész küzdelem?

- De ha nem küzdök, nem harcolok, pont olyan leszek, mint egy szokványos nyárspolgárháziaszony. Másmilyen kívánok lenni, ezért is nem akarok férjhez menni. De tulajdonképpen nagyon magányos vagyok, és a magányosságom vitt rá erre a munkára.

- Szóval a magányossága fokozatosan az öngyilkosságba hajszolja, ugye?

Bólintott; a könnyeivel küzdött.

A tudatnak ez az egész mozgása vajon nem elszigetelődéshez, félelemhez és ehhez a másmilyenségért folytatott szakadatlan küzdelemhez vezet-e? Mindez része annak a kényszernek, hogy valaminek megfeleljünk, valamivel azonosuljunk, vagy hogy önmagunkkal váljunk azonosná. A legtöbb pszichoanalitikus aszerint választja meg a tanárait, hogy kiknek az elméleteit és elismert iskoláit ülteti át a gyakorlatba, és ő maga csupán módosítgatja, tovább ferdíti azok nézeteit.

- Én az új iskolához tartozom; mi a jelképek nélküli megközelítést alkalmazzuk, és a tényleges valósággal nézünk szembe. Elvetettük a jelképekkel dolgozó korábbi mestereket, és olyannak látjuk az embert, amilyen. De ez olyasmi, ami megint csak egy újabb iskolává kezd válni, és én nem azért vagyok itt, hogy megvitassuk a különböző iskolákat, hanem hogy rólam beszéljünk. Nem tudom, mit tegyek.

Nem arról van szó, hogy ön ugyanolyan beteg, mint azok a páciensek, akiket gyógyítani próbál? Nem része ön is annak a társadalomnak, amelyik talán zavarodottabb és betegebb, mint ön? Tehát a kérdés lényege mélyebben van, ugye?

- Ön a társadalom iszonyú nyomásának a terméke, a kultúrájának és a vallásának, és ez az, ami hajtja anyagilag is, belsőleg is. Vagy békét kell kötnie a társadalommal, vagyis el kell fogadnia a bajait, és együtt kell élnie velük, vagy teljességgel meg kell tagadnia, és új életmódot kell keresnie. De az új utat nem fogja megtalálni, ha nem mond búcsút a régiek.

Amire igazából vágyik, az a biztonság, nem igaz? Erre megy ki a gondolkodás minden kutakodása - másmilyennek lenni, okosabbnak, eszesebbnek, eredetibbnek. Ebben a folyamatban mély biztonságra igyekszik rátalálni, nemde? De létezik-e egyáltalán ilyesmi? A biztonság tagadja a rendet. Nincs biztonság a kapcsolatban, a hitben, a cselekvésben, és mivel keressük, rendetlenséget teremtünk. A biztonság rendetlenséget szül, és amikor szembenézünk az önmagunkban egyre növekvő rendetlenséggel, véget akarunk ennek vetni.

A tudatosság területén belül, tágas és szűk határai között a gondolat örökké biztos pontot próbál találni. Tehát a gondolat rendetlenséget teremt; a gondolat nem vezet rendhez. Rend akkor van, ha a rendetlenség véget ér. A szeretet nem a gondolat régióiban létezik. A szépséghez hasonlóan nem lehet megidézni festőecsettel. Fel kell számolnunk a bennünk lévő teljes zűrzavart.

Nagyon elcsendesedett, magába szállt. Nehezen tudott parancsolni az arcán lefolyó könnyecseppeknek.

IV.

Az alvás ugyanolyan fontos, mint az ébrenlét, talán még fontosabb is. Ha napközben az elme éber, összeszedett, figyel a élet belső és külső mozgásait, akkor éjszaka a meditáció áldásként érkezik. Az elme felébred, és a csend mélységéből egyszer csak előáll a meditáció igézete, amit a képzelőerő vagy a fantázia szárnyalása sohasem képes előidézni. Anélkül következik be, hogy az elme egyáltalán hívná: a tudat nyugalmából jön létre - nem azon belül, hanem kívülről, nem a gondolkodás periferiáján, hanem a gondolat hatókörén túl. Ezért emléke sem marad, mert az emlékezés mindig múltbéli, és a meditáció nem a múlt feltámasztása. A szív teljességéből születik, nem pedig az intellektus ragyogó képessége által. Lehet, hogy éjszakáról éjszakára bekövetkezik, de ha részünk van ebben az áldásban, minden alkalommal új - nem úgy új, hogy különbözik a régitől, hanem a régi háttér nélküli új -, új a maga sokféleségében és változás nélküli változásában. Ezért rendkívüli fontosságúvá válik az alvás, nem a kimerült alvás, nem is az, amelyet gyógyszer és testi elégedettség idéz elő, hanem az az alvás, amely olyan könnyű és gyors, mint amilyen érzékeny a test. És a testet az éberség teszi érzékennyé. A meditáció néha olyan könnyű, mint a tovasuhanó szellő; máskor mérhetetlen a mélysége. De ha az elme akár az egyiket, akár a másikat megtartja emlékként, amelynek átadhatja magát, akkor a meditáció eksztázisának vége szakad. Fontos, hogy sohasem birtokoljuk vagy kívánjuk birtokolni. Birtoklási vágy soha nem szűrődhet a meditációba, mert a meditációnak nincs sem gyökere, sem olyan tartalma, amit az elme fogva tudna tartani.

Valamelyik nap, ahogy felfelé mentünk a mély szurdokban, amelyre árnyék terült a kétoldalt emelkedő sivár hegyek között, a mélyedés tele volt madarakkal, bogarakkal, az apró állatok csendes neszezésével. Az enyhe emelkedőn egyre feljebb haladva egy magaslatra érteztél, és onnan figyelted a környező dombokat és hegyeket a lenyugvó nap rájuk vetülő fényében. Olyan volt, mintha belülről világítaná meg őket valami, ami soha nem alszik ki. De miközben figyelted, a fény egyre halványult, és az esthajnalcsillag nyugaton mind fényesebben ragyogott. Szép este volt, és az az érzésed támadt, hogy az egész világmindenség ott van veled, és különös nyugalom vett körül.

Nincs saját, belső fényünk: mások mesterséges fényével élünk; a tudás világosságával, azzal a fényvel, amelyet a tehetség és a képesség ad. Ezek a fények mind elhalványulnak, és kinná válnak. A gondolat fénye önmaga árnyékává válik. Azt a fényt viszont, azt a mély, belső ragyogást, amely nem piaci portéka, nem lehet másnak megmutatni. Nem kereshetjük, nem fejleszthetjük, képtelenség elképzelni vagy töprengeni rajta, mert az elme nem ér el hozzá.

Elégé ismert szerzetes volt, kolostorban is élt, meg azon kívül, egyedül is, kereső elme volt és mélységesen komoly.

- Azok a dolgok, amiket ön a meditációról mond, igaznak látszanak; a meditáció rajtunk kívüli. Ez azt jelenti, ugye, hogy nem szabad keresnünk, kívánnunk, semmit sem tehetünk annak érdekében, hogy elérjük, nem vezet célhoz sem a szándékos gesztus, pl. hogy különleges pózban ülünk, sem az élethez vagy önmagunkhoz való szellemi hozzáállásunk kifejezése. Mit tehetünk tehát? Mi értelme van akkor egyáltalán a szónak?

- Ön az ürességből kiindulva keresgél, és azért fordul kifelé, hogy vagy kitöltse ezt az ürességet, vagy elszökjön előle. Ez a belső szegénységből eredő külső mozgás önálló, elméleti, dualista. Véget nem érő konfliktus. Ne forduljon tehát kifelé! De az az energia, ami a kifelé fordulás volt, átalakul kifelé fordulásból befelé fordulássá, keresni fog, kutatni, rá fog kérdezni arra, amit immár „belül”-nek nevez. A két mozgás lényegileg azonos. Mindkettőnek véget kell érnie.

- Ön egyszerűen azt kéri, hogy legyünk elégedettek az ürességgel?

- Egyáltalán nem.

- Marad tehát az üresség és az állandó kétségbeesés. A kétségbeesés csak még nő, ha még keresni sem szabad!

- Kétségbeesés-e az, ha belátjuk annak igazságát, hogy sem a belső, sem a külső mozgásnak nincs értelme? Elégedettség-e ez azzal, ami van? Elfogadása-e ez ennek az ürességnek? Egyik sem. Tehát: véget vetünk a kifelé- és a befelé fordulásnak, az elfogadásnak. Megtagadjuk az elme minden mozgását, ami ezzel az ürességgel néz szembe. Akkor viszont maga az elme üres, mert a mozgás maga az elme. Az elméből kiürült minden mozgás, ennél fogva nincs olyan összegződés, ami bármilyen mozgást elindíthatna. Hadd maradjon üres. Hadd legyen üres. Az elme megtisztult a múlttól, a jövőtől és a jelentőtől; az átváltozástól, és az átváltozás idő. Nincs tehát idő; nincs mérték. Üresség-e ez ekkor?

- Ez az állapot gyakran előáll és elmúlik. Ám ha nem is üresség, aligha az az eksztázis, amelyről ön beszél.

- Felejtse el, ki mit mondott. Felejtse el azt is, hogy keletkezik és elmúlik. Ha keletkezik és elmúlik, akkor az időbeli történet; akkor ott van a megfigyelő, aki azt mondja: itt van, eltűnt. Ez a megfigyelő az, aki méricskél, összevet, felbecsül, tehát ez nem az az üresség, amelyről beszélünk.

- Ön érzéstelenít engem? - És nevetett.

- Ha nincs mérték, és nincs idő, van-e határa vagy körvonala az ürességnek? Nevezhetjük-e akkor egyáltalán ürességnek vagy semminek? Akkor minden benne van, és semmi nincs benne.

V.

Jócskán esett éjszaka, és most, kora reggel felkelve szömörce, zsálya és a nedves föld szaga érződött. Vörös föld volt, és a vörös földnek mintha erősebb szaga volna, mint a barnának. A nap immár különleges égetett vörösbarna színnel vont be a hegyeket, és az elmúlt éjszakai esőtől tisztára mosott valamennyi fa, és bokor ragyogott, és minden repesett az örömtől. Hatnyolc hónapja nem volt eső, és el lehet képzelni, hogyan ujjongott a föld, és nemcsak a föld, hanem minden, ami rajta volt - a terebélyes fák, a magas eukaliptuszok, a dél-amerikai borsfák és a virginiai örökzöldek. A madarak mintha másként daloltak volna aznap reggel, és a dombokat meg a távoli kék hegyeket figyelve valahogy elvesztél bennük. Nem voltál sem te, sem mindez körülötted. Csak a szépség volt, a roppant végtelenség, csak a szétterjedő, táguló föld. Aznap reggel békesség áradt a hegyekből, amelyek sok-sok mérföldön át folytatódtak, és találkozott a saját nyugalommal. Mintha a föld és az ég összeért volna, és az eksztázis igazi áldás volt.

Aznap este a szurdokban felfelé haladva kifelé, a hegyek közé, a vörös föld a lábad alatt nedves volt, puha, termékeny és ígéretes. Az út sok mérföldön keresztül meredeken emelkedett, és aztán hirtelen lefelé tartott. Egy kanyar után egyszer csak benne voltál abban a tökéletes csendben, amely már leereszkedésben volt, és amikor bejutottál a mély völgybe, még áthatóbbá, még nyomatékosabbá, még állhatatosabbá vált. Semmilyen gondolat nem létezett, csak az a csend. Lefelé lépkedve, mintha beborította volna az egész földet, és bámulatos volt, hogy az összes madár és fa mennyire elnyugodott. Szellő sem fújt a fák között, amelyek a sötétség leszálltával mindinkább beburkolóztak saját magányukba. Különös dolog, napközben hogyan köszöntöttek, most pedig fantasztikus alakzataikkal távoliak voltak, tartózkodók és zárkóztak. Három vadász jött arra hatalmas íjakkal és nyilakkal, a kezük fejére csatolt elektromos fáklyákkal. Éjszakai madarakat jöttek löni, és szemlátomást teljességgel érzéketlenek voltak az őket körülvevő szépség és csend iránt. Csakis a zsákmánnyal törődtek, és mintha minden őket figyelte volna, rémülten és tele sajnálattal.

Aznap reggel egy csoport fiatal jött el a házba. Vagy harmincan lehettek, különböző egyetemeken tanuló diákok. Ez alatt az éghajlat alatt nőttek fel, és erősek voltak, jóltápláltak, magasak és lelkesedők. Csak egy-kettő ült közülük székre, a legtöbben a földre telepedtek le, és a lányok a miniszoknyáikban kényelmetlenül helyezkedtek el. Az egyik fiú beszélt, reszkető ajakkal és lehorgasztott fejjel.

- Másfajta életet kívánok élni. Nem akarom, hogy a szex, a kábítószer és a koncert való marakodás rabjává váljak. Kívül szeretnék élni ezen a világon, és mégis a foglya vagyok. Szeretkezem, és másnap teljesen levert vagyok. Tudom, arra vágyom, hogy békésen éljek, szeretettel a szívemben, de kínoznak a vágyak, a társadalom csábításai, ahol élek. Követni akarom ezeket a késztetéseket, és mégis lázadok ellenük. A hegytetőn szeretnék élni, és mégis mindig leereszkedem a völgybe, mert ott van az életem. Nem tudom, mitévő legyek. Kezdek mindenre ráunni. A szüleim nem tudnak segíteni, és azok a tanárim sem, akikkel néha megpróbálom megbeszélni ezeket a dolgokat. Ugyanolyan zavartak és boldogtalanok, mint én, sőt tulajdonképpen még rajtam is tútesznek, mert sokkal idősebbek.

A fontos az, hogy semmilyen következtetésre vagy elhatározásra ne jussunk a nemiség mellett vagy ellen, hogy ne váljunk képzelt elméletek foglyává. Vegyük szemügyre létünk teljes skáláját. A szerzetes nőtlenségi fogadalmat tesz, mert azt hiszi, ahhoz hogy a mennybe jusson, kerülnie kell a nővel való kapcsolatot; de élete hátralévő részében állandóan testi szükségleteivel küszködik: konfliktusban van a mennyyel és a földdel, hátralévő napjait sötétségben

éli le, a fényt keresve. Mindannyian foglyai vagyunk ennek az elméleti háborúnak, ugyanúgy, mint a szerzetes, akit éget a vágy, és a menny ígéretéért megpróbálja azt elfojtani. Élő testünk van, annak pedig szükségletei vannak. Ezeket ösztönzi és befolyásolja a társadalom, amelyben élünk, a sok reklám, félmeztelen lány, ragaszkodásunk a jókedvhez, mulatsághoz, szórakozáshoz és a társadalom erkölcsse, a társadalmi rend erkölcsse, ami kuszaság és erkölcstelenség. Testi szükségleteink ösztökélnék a jobb és ízletesebb étel- italra, szórakozásra. A modern lét egésze a nemiségre irányítja a figyelmet. Minden módon erre terelnek - könyvekkel, szóval és a túlságosan engedékeny társadalom által. Ez vesz körül; mit sem ér, ha becsukjuk előtte a szemünket. Látnunk kell egész életutunkat abszurd hiteivel és megosztottságaival és azt, mennyire tökéletesen értelmetlen az olyan élet, amely egy irodában vagy egy gyárban telik el. És végül ott a halál. Tisztán kell látnunk ezt a zűrzavart.

Most pedig pillantson ki azon az ablakon, és nézze meg a múlt éjszakai esőben frissen fürdött pompás hegyeket és ezt a különleges kaliforniai fényt, amely sehol másutt nincs. Nézze meg, milyen szép a fény azokon a hegyeken. Érezni a tiszta levegőt és hogy mennyire új a föld. Minél inkább tudatában van ennek, minél érzékenyebben viszonyul ehhez az egész bámulatos fényhez és szépséghez, annál inkább hozzá tartozik - annál inkább megnő a felfogóképessége. Ez is érzéki dolog, ugyanúgy, mint egy lány látványa. Lehetetlenség az érzékeivel reagálni erre a hegyre, majd kikapcsolni őket, amikor meglát egy lányt; ily módon felosztaná az életet, és ezzel a felosztással bánat és konfliktus jár együtt. Ha szétválasztja a hegytetőt és a völgyet, konfliktusba kerül. Ez nem azt jelenti, hogy kerülnie kell a konfliktust, el kell szöknie előle, annyira kell elmerülnie a nemiségben vagy valamilyen más vágyban, hogy ezzel elzárkózzon a konfliktus elől. A konfliktus megértése nem vegetálást jelent, vagy hogy olyan egyszerű lényé válunk, mint egy tehén.

Mindennek a megértése nem azt eredményezi, hogy a foglyává válunk, függünk tőle. Soha nem jelenti bárminek a tagadását, bármilyen döntés meghozatalát vagy bármely elméleti, verbális állapothoz vagy elvhez való eljutást, amely szerint azután megpróbáljunk élni. Ennek az egész szétnyílóban lévő térképnek az észlelése már intelligencia kérdése. Ez az intelligencia az, ami cselekedni fog, nem pedig valamilyen döntés, elhatározás vagy ideológiai elv.

A testünk eltompult, mint ahogyan eltompította az elménket és a szívünket is neveltetésünk, idomulásunk ahhoz a mintához, amelyet a társadalom ír elő, és amely megtagadja a szív érzékenységet. Háborúba küld minket, és ezzel kiöl belőlünk minden szépséget, finomságot és vidámságot. Mindennek a megfigyelése, mégpedig nem verbálisan vagy intellektuálisan, hanem valóságosan, nagymértékben teszi érzékennyé a testünket és az elménket. És a test akkor majd az igazi ételt fogja követelni; az elme nem válik szavaknak, jelképeknek, a gondolat közhelyeinek a foglyává. Akkor tudni fogjuk, hogyan élünk mind a völgyben, mind a hegytetőn; nem létezik majd sem megosztottság, sem ellentmondás a kettő között.

Európa

I.

A meditáció mozgás a figyelemben. A figyelem nem teljesítmény, mert nem személyes. A személyes elem csak akkor kerül előtérbe, amikor létezik megfigyelő olyan középpontként, ahonnan koncentrálni vagy uralkodik; ily módon minden teljesítmény részleges és behatárolt. A figyelemnek nincs korlátja, nincs átléphető határa; a figyelem tisztaság, megtisztulás minden gondolattól. A gondolat soha nem szolgálhatja a tisztaságot, mert a gondolkodás gyökerei a halott múltba nyúlnak; ezért a gondolkodás sötétben való cselekvés. Ezt tudom annyi, mint figyelni. A tudatosság nem olyan módszer, amely a figyelemhez vezet; az ilyen figyelem a gondolat területén belül van, ezért irányítható és módosítható; ennek a nemfigyelésnek tudatában lenni: ez a figyelem. A meditáció nem intellektuális folyamat - hiszen az még mindig a gondolat területén belül van. A meditáció a gondolattól való megszabadulás és az igazság ekstázisában való mozgás.

Havazott aznap reggel. Metsző szél fúj; a fák mozgása a tavaszt hívta. Olyan volt a fény, hogy a nagy bükkök és szilfák törzsein a szürkészöldnek az a különös árnyalata jelent meg, amelyet öreg erdőkben látni, ahol a föld puha, és őszi lomb borítja. A fák között járva éreztem az erdőt - nem az egyes fákat a maguk más-más alakzataival és formáival, hanem sokkal inkább az összes fa teljes egészét.

Hirtelen kibukkant a nap, roppant kék égbolt látszott kelet felé, és sötét, erősen felhős ég nyugatra. A ragyogó napsütésnek ebben a pillanatában beköszöntött a tavasz. A tavaszi nap csöndes békéjében érezni lehetett a föld szépségét és a föld meg a rajta lévő egységét. Nem különült el egymástól a megfigyelő, a fa és a sokféle, meghökkenítő színekben ragyogó fény a magyalbokron. A megfigyelő megszűnt, és ezzel a megosztottság mint tér és idő véget ért.

- Azt mondta, vallásos ember -, aki nem kötődik semmilyen konkrét szervezethez vagy hithez, de vallásosnak érzi magát. Természetesen végigjárta a szokásos utat, elbeszélgetett az összes vallási vezetővel, és csak még kétségbeesettebben távozott tőlük, cinikussá azonban nem vált. Nem találta meg az üdvöt, amelyet keresett. Tanár volt az egyik egyetemen, de eljött, hogy a meditálásnak és a kutatásnak szentelje az életét.

- Tudja - mondta -, állandóan tudatában vagyok az élet töredékességének. Én magam is töredékes része vagyok ennek az életnek - összetört, másmilyen ember, aki mindegyre azért küzd, hogy az egészsé váljék, integráns részévé ennek a világegyetemnek. Megpróbáltam megtalálni saját magamat, mert a modern társadalom szétrombol minden identitást. Nem tudom, van-e kivezető út ebből a teljes széttagoaltságból valamibe, amit nem lehet felosztani, széttagolni.

Az életet mi család és közösség, család és nemzet, család és hivatal, politika és vallásos élet, béke és háború, rend és rendetlenség szerint osztottuk fel - végtelen ellentétpárookra. Ezen a folyosón haladunk előre, és közben megpróbálunk harmóniát teremteni az elme és a szív között, igyekszünk egyensúlyban tartani a jó- és rosszindulatot. Nagyon is tisztában vagyunk mindezzel, és megpróbálunk belőle valamiféle harmóniát létrehozni.

- Minek köszönhető ez a megosztottság? Nyilvánvalóan van megosztottság, ellentét - fekete és fehér, férfi és nő és így tovább -, de mi a forrása, a lényege ennek a töredékességnek? Ha ezt nem találjuk meg, a töredékesség óhatatlanul megmarad. Mit gondol, mi az alapvető oka ennek a kettősségnek?

- Sokféle okát tudom megnevezni ennek a látszólag végtelen megosztottságnak és sokféle módját annak, ahogyan egyesek megpróbálták hidat verni az ellentétek között. Intellektuálisan képes vagyok feltárni ennek a megosztottságnak az okait, de ez nem vezet sehová. Sokszor játszottam már ezt, magamban meg másokkal együtt is. Megpróbáltam meditálással, akaratlagosan érezni a dolgok egységét, eggyé válni mindennel -, de ez meddő igyekezetnek bizonyult.

Természetesen a szétagoltság okának felfedezése önmagában nem jelenti azt, hogy mindjárt meg is szűnik az ok. Ismerjük a félelem okát, de attól még félünk. Az intellektuális kutatás akkor veszíti el a közvetlen cselekvés lehetőségét, ha csupán a gondolat világossága az, ami fontos. Bizonyos, hogy az én és a nem én töredékes volta ennek a megosztottságnak az alapvető oka, bár az én megpróbál azonosulni a nem énnel, ez utóbbi lehet a feleség, a család, a közösség vagy Istennek az a formulája, amelyet a gondolat teremtett. Az én örökké önazonosságra törekszik, de amivel azonosul, az továbbra is csak fogalom, emlék, gondolati rendszer.

Létezik-e egyáltalán ez a kettősség? Objektíve igen, ilyen a fény és az árnyék, de van-e pszichológiai értelemben? A pszichológiai kettősséget ugyanúgy elfogadjuk, mint az objektív kettősséget; ez kondicionáltságunk része. Ezt a kondicionáltságot soha nem kérdőjelezzük meg. De van-e pszichológiai értelemben véve megosztottság? Csakis az van, ami van, nem pedig az, aminek lennie kellene. Az „aminek lennie kellene” olyan megosztottság, amelyet a gondolat hozott létre, hogy kikerülje vagy legyőzze annak a valóságát, ami van. Innen a harc a ténylegesen létező és az elvont között. Az elvont a képzeletbeli, a romantikus, az ideális. Csakis az van, ami van, minden egyéb irreális. Az irreális idézi elő a töredékességet, nem pedig a valóságosan létező. A kín valódi; a kín hiánya képzelt gyönyör, a gondolat műve a kín és a kintalanság állapota közötti különbségtétel. A gondolat mindig szétválasztó; ez teremti meg az időbeli, térbeli megosztottságot a megfigyelő és a megfigyelt tárgy között. Csak az van, ami van, és annak látása, ami van, a gondolat mint megfigyelő nélkül, ez jelenti a töredékesség végét.

A gondolat nem szeretet; de a gondolat mint gyönyör körülkeríti a szeretetet, és beviszi a kint is ebbe a zárt térbe. Annak tagadása által, ami nincs, az marad, ami van. Annak tagadásával, ami nem szeretet, előtűnik az a szeretet, amelyben megszűnik az én és a nem én.

II.

Az ártatlanság és a távlatosság a meditáció virágzásának feltétele. Nincs ártatlanság tér nélkül. Az ártatlanság nem éretlenség. Testileg érettek lehetünk, de az a roppant tér, amely a szeretettel jár, nem jöhet létre, ha az elme nem szabadul meg a tapasztalat nyomaitól. A tapasztalatnak ezek a hegei azok, amelyek az ártatlanság útjában állnak. Az elme megszabadítása a tapasztalat állandó nyomásától - ez a meditáció.

Éppen amikor a nap lemegy, különös békesség önt el és az az érzés, hogy körülöttem minden véget ért, bár a busz, a taxi zaja továbbra is érzékelhető. A távolságnak ez az érzése mintha átjárná az egész mindenséget. Nyilván más is érezte már ezt. Gyakran teljesen váratlanul

érkezik; mintha különös csöndesség és béke ömlene le az égből és borítaná el a földet. Áldott ajándék ez, és határtalanná növeli az este szépségét. Az eső utáni fénylő út, a várakozó autók, az üres park mintha mind, mind a részei volnának; és az arra haladó pár nevetése sem zavarja az este békéjét.

Az égre feketén kirajzolódó csupasz fák finom ágaikkal a tavaszt várták, és az már közeledett, sietett, hogy találkozhasson velük. Megújult a fű, és virágba borultak a gyümölcsfák. Lassan újra megelevenedett a vidék, és a hegytetőről látszott a város a sok-sok kupolájával, egyik dölőfölsőbb és magasabb volt, mint a másik. Látni lehetett a fenyőfák egyforma magas csúcsát, és az esti fény rávetült a felhőkre. Mintha az egész látóhatárt betöltötték volna ezek a felhők, egyik vonulat a másik után, feltorlódtak a hegyek fölé, a legfantasztikusabb formákat vették fel, olyan várak alakját öltötték, amilyeneket ember soha nem épített. Mély szakadékok váltakoztak magasba nyúló csúcsokkal. Az összes felhőt sötétvörös ragyogás világította meg, némelyik mintha lángra kapott volna, nem a naptól, hanem belülről.

Ezek a felhők nem alkották a teret; benne voltak a térben, amely végeérhetetlenül látszott szétterülni, örökkévalóságtól örökkévalóságig.

Feketerigó énekelt a közeli bokorban, és éneke örökké tartó áldás volt.

Hárman vagy négyen voltak, a feleségeiket is hozták, és mindannyian a padlón ültünk. Ebben a helyzetben az ablakok túl magasak voltak ahhoz, hogy kiláthassunk a kertre vagy a szemközti falra. Mindannyian diplomások voltak. Az egyik tudósak mondta magát, egy másik matematikusnak, egy pedig mérnöknek; szakemberek voltak, nem folytak bele olyasmibe, ami szabott határaikon túl volt - mint ahogy a folyó túlfolyik a medrén nagy esőzések után. Az ilyen áradások teszik termékenyvé a talajt.

A mérnök azt kérdezte: - Ön gyakran beszél a térről, és mi mindannyian szeretnénk tudni, mit ért ezen. A híd két part vagy két hegy közötti téren ível át. A gát is teret teremt, amely vízzel telik meg. Tér van közöttünk és a táguló világegyetem között. Tér van ön és én közöttem. Ez az, amire gondol?

A többieket is ugyanez a kérdés érdekelte; nyilván megbeszélték, mielőtt idejöttek. Egyikük azt mondta: - Másképp is meg tudnám fogalmazni, tudományosabban, de többé-kevésbé ugyanez lenne a lényege.

Van olyan tér, amelyik feloszt és körbezár, és olyan tér, amelyik korlátlan. Az ember és ember közötti tér, amelyben a viszály terem, a megosztottság korlátozott tere; az egyes ember kettéválk arra, amilyen ő valójában és arra, amilyen az önmagáról alkotott képze; amilyen ő maga és amilyen a felesége; szétválk a valóságos ember és az eszménykép, amilyennek lennie kellene; elválk egymástól a hegy és a hegy. És ott van a tér szépsége, amelyet nem korlátoz idő és határvonal.

Van-e tér gondolat és gondolat között? Az emlékképek között? Cselekvések között? Vagy egyáltalán nincs tér gondolat és gondolat között? Ok és ok között? Egészség és betegség között - amikor az ok okozattá, és az okozat okká válik?

Ha gondolat és gondolat között szünet volna, akkor a gondolat mindig új lenne, de mivel nincs szünet, nincs tér, minden gondolat régi. Talán nem vagyunk tudatában annak, hogy a gondolat folytonos, elejtjük, majd egy hét múlva újra felvetjük, de közben a régi keretei között tovább működött.

Ezért a tudat egésze, mind a tudatos, mind a tudattalan - ha már ezt a szerencsétlen szót kell használnunk - a hagyomány, a kultúra, a szokás és az emlékezés korlátozott, szűk terén belül van. A technika segítségével feljuthatunk a Holdra, ívelt hidat építhetünk bármely szakadék fölé, vagy valamiféle rendet teremthetünk a társadalom korlátozott terén belül, de ez megint csak rendetlenséget szül.

A tér nemcsak e szoba négy falán túl létezik; van olyan tér is, amelyet a szoba hoz létre. Létezik a körülzárt tér, a gömb, amelyet a megfigyelő teremt önmaga körül, és amelyen keresztül látja a megfigyeltet - aki úgyszintén gömböt teremt önmaga körül.

Amikor a megfigyelő este a csillagokat nézi, korlátozott a tere. Távcsővel képes lehet több ezer fényévnnyire ellátni, de ő a tér megteremtője, ezért az véges. A megfigyelő és a megfigyelt közötti kiterjedés a tér és az az idő, amely befutja ezt a teret.

Nemcsak fizikai tér van, hanem pszichológiai dimenzió is, amelyben a gondolat önmagát futja be - tegnapként, maként és holnapként. Mindaddig, míg megfigyelő van, a tér csupán szűk börtönudvar, amelyben semmiféle szabadságról nem lehet szó.

- De mi azt kérdezzük, hogy eszerint a teret a megfigyelő nélkül igyekszik-e megértetni? Ez teljességgel lehetetlennek tűnik, vagy legfeljebb az ön egyéni fantáziájának szüleménye lehet.

- A szabadság, uram, nem a börtönön belül van, bármennyire kényelmes és díszes is az. Ha valaki párbeszédet folytat a szabadsággal, az semmiképpen nem történhet az emlék, tudás és tapasztalat határai között. A szabadság azt követeli meg, hogy ledöntsük a börtön falát, bár talán még élvezzük is a korlátozott rendetlenséget, a korlátozott rabságot, a robotolást e korlátokon belül.

A szabadság nem viszonylagos; szabadság vagy van, vagy nincs. Ha nincs, akkor el kell fogadnunk a szűkös, korlátozott életet, konfliktusait, bánatait és fájdalmait - legfeljebb itt-ott változtatgathatunk rajta egy kicsit.

A szabadság végtelen tér. Ha hiányzik a tér, elkezdődik az erőszak - mint a ragadozók esetében és a madaraknál, akik igényt formálnak a maguk terére, területére, és harcolnak is érte. Ez az erőszak viszonylagos lehet a törvényességre és a rendőrségre való tekintettel, mint ahogyan az a korlátozott tér, amelyre a ragadozó és a madár igényt tart, és amelyért harcol, korlátozott erőszakot jelent. Az ember és ember közötti korlátozott tér miatt kell léteznie az agresszióknak.

- Azt akarja mondani, uram, hogy mindaddig, míg az ember a maga teremtette gömbön belül él, örökké konfliktusban lesz önmagával és a világgal?

- Igen, uram. Elérkeztünk tehát a központi kérdéshez, a szabadsághoz. A társadalom szűkös kultúráján belül nincs szabadság, és mivel nincs szabadság, rendetlenség van. Ebben a rendetlenségben élve az ember ideológiákban, elméletekben keresi a szabadságot és abban, amit Istennek nevez. Ez a menekülés nem szabadság. Megint csak az a börtönudvar, amely elválasztja az embert az embertől. Vajon a gondolat, amely önmaga számára létrehozta ezt a feltétel rendszert, véget érhet-e, szétrombolhatja-e ezt a rendszert, túlléphet-e rajta, és fölébe emelkedhet-e? Nyilvánvalóan nem, és ez az első tényező, amelyet látnunk kell. Az intellektus képtelen hidat verni önmaga és a szabadság közé. A gondolat, ami az emlékre, a tapasztalatra és a tudásra való reagálás, mindig régi, mint ahogyan az intellektus is az, és a régi nem építhet hidat az új felé. A gondolat lényegileg a megfigyelő a maga előítéleteivel, félelmeivel és aggodalmaival, és nyilvánvaló, hogy ez a gondolkodói önkép - elszigeteltsége miatt - teremt meg aztán az önmaga körüli gömböt. Emiatt távolság van a megfigyelő és a megfigyelt között.

A megfigyelő megpróbál kapcsolatot teremteni, miközben megtartja ezt a távolságot - és így konfliktus és erőszak keletkezik.

Mindebben nincs semmi valószínűtlen. A képzelet bármely formája elpusztítja az igazságot. A szabadság a gondolon túl van; a szabadság olyan végtelen teret jelent, amelyet nem a megfigyelő teremtett. A szabadságra való rátalálás a meditáció.

Nincs tér csend nélkül, és a csend nem hozható létre az idő mint gondolat révén. Az idő sohasem vezet szabadsághoz; rend csak akkor lehetséges, ha a szívet nem fedik el a szavak.

III.

A meditáló elme csöndes. Ez nem olyan csend, amelyet a gondolkodás elképzelt; nem a békés este csendje; az a csend, amikor a gondolkodás - képzeletével, szavaival és észleléseivel együtt - teljes egészében megszűnik. Ez a meditáló elme vallásos elme - egy olyan vallás képviselője, amely független az egyháztól, a templomoktól vagy az imáktól.

A vallásos elme a szeretet kitörése. Ez az a szeretet, amely nem ismer semmilyen szelektálást. Számára a távol közeli. Neki mindegy, hogy egy vagy sok az az állapot, amelyben megszűnik mindenféle megosztottság. A szépséghez hasonlóan nem mértéke a szó. A meditáló elme ebből a csendből kiindulva cselekszik.

Előtte való nap esett, és este az eget felhők takarták el. A távolban a hegyeket az öröm fényteli felhői borították be, és a figyelő szem előtt más-más alakot öltöttek.

A lemenő nap aranyló fénye csak egy-két felhőtoronyig ért el, de ezek a felhők olyan tömörnek látszottak, mint a sötét ciprusfa. Ahogy nézegetted őket, természetes módon csenedesedtél el. A roppant tér és a magányos fa a hegyen, a távoli kupola és a körülötted folyó beszélgetés mind, mind része volt ennek a csendnek. Tudtad, hogy a rákövetkező reggel szép lesz, mert vörös volt a naplemente. És szép is lett; egyetlen felhő sem látszott, és az ég nagyon kék volt. A sok sárga virág, fehér virágba borult fa a sötét ciprusfa-sorral a háttérben meg a tavasz illata betöltötte a vidéket. Harmatos volt a fű, és a tavasz lassan előtűnt a sötétből.

A férfi azt mondta, hogy nemrég veszítette el a fiát, akinek nagyon jó állása volt, és hamarosan egy nagy vállalat egyik igazgatója lett volna belőle. Még mindig az eset hatása alatt volt, de nagyon fegyelmezte magát. Nem volt síró fajta - olyan, akinek könnyen kibuknak a könnyei. Keményen képezte magát egész életében valamilyen gyakorlatias műszaki területen. Nem volt fantáziadús ember, és az élet összetett, nehezen megfogható pszichológiai problémái nemigen érintették meg.

Fia nemrégiben bekövetkezett halála meg nem érdemelt csapás volt. Azt mondta: - Szomorú dolog.

Ez a szomorúság rettenetes volt a felesége és a gyerekei számára.

- Hogyan magyarázzam meg nekik a bánat megszűntét, amiről ön beszélt? Én magam tanulmányoztam a kérdést, és talán értem is, de mi legyen a többiekkel, akiket szintén érint?

A bánat ott van minden házban, minden utcáson. Minden emberi lénynek része van abban az emésztő fájdalomban, amelyet a sok-sok véletlen és baleset okoz. A bánat végtelen hullámnak tűnik, amely rázúdul az emberre, kis híján megfojtja; és a bánatból fakadó sajnálkozás keserűséget és cinizmust szül.

A fia miatt szomorú, vagy saját maga miatt, avagy amiatt, hogy nem folytatódik tovább az élete a fiában? Nem az önsajnálattal szomorúsága ez? Vagy azért szomorú, mert a fiú olyan szép jövő előtt állt anyagi értelemben?

Ha önsajnálatról van szó, akkor ez az önmagáért való aggodás az, ami az életben elválasztja egymástól az embereket - bár a kapcsolat külső látszata megvan - és óhatatlanul gyötrelmet okoz. Ez az elszigetelődési folyamat, az önmagunkért való aggodás a mindennapi életben, ez az érvényesülési vágy, önmagunk fontosságának a kiemelése, ez az elkülönülő életmód, akár tudatában vagyunk, akár nem, magányhoz kell hogy vezessen, ami elől oly sokféleképpen igyekszünk menekülni. Az önsajnálattal a magányosság fájdalma, és ezt a kint nevezük szomorúságnak.

Aztán ott van a tudatlanság szomorúsága - tudatlanságon nem könyvek, technikai ismeretek vagy tapasztalat hiányát értve, hanem azt a tudatlanságot, amelyet mint időt, fejlődést fogadtunk el, annak fejlődését, ami van, azzá, aminek lennie kellene - azt a tudatlanságot, amely elfogadtatja velünk a tekintélyt és az azzal járó erőszakot, a behódolás tudatlanságát a maga veszélyeivel és kínjaival, annak tudatlanságát, hogy nem ismerjük önmagunk egész rendszerét. Ez az a szomorúság, amelyet az ember terjeszt, amerre csak megfordul.

Világosan kell tehát látnunk, hogy amit szomorúságnak nevezünk, micsoda - fájdalom, annak elvesztése miatt, amit jónak véltünk, a bizonytalanság és a biztonság iránti állandó igény kínja? Melyikből jutott ki magának? Amíg ez nem világos, nem lesz vége a szomorúságnak.

Ez a tisztánlátás nem szóbeli magyarázat, és nem is okoskodó intellektuális elemzés eredménye. Ugyanúgy tisztában kell lennie azzal, hogy miben áll a szomorúsága, mint amennyire érzékeli mit jelent egy virág megérintése.

Ha nem érti meg a szomorúság teljességét, hogyan vethetne neki véget? Elmenekülhet előle azzal, hogy istentiszteletre, templomba jár, vagy rákap az ivásra - de minden menekülés, akár Istennél, akár a nemiségben keres menedéket, ugyanannyit ér, mert egyik sem oszlatja el a bánatot.

Terítse tehát ki a szomorúság térképét, és járja végig az összes ösvényt és utat. Ha hagyod az időt, hogy járja be ezt a térképet, akkor az idő csak még könyörtelenebbé teszi ezt a szomorúságot. Az egész térképet egyetlen pillantással kell áttekintenie - előbb a teljességet kell látnia, aztán a részleteket, nem pedig előbb a részleteket, és aztán az egészet. Ahhoz, hogy a szomorúság véget érjen az időnek kell véget érnie.

A szomorúság nem érhet véget a gondolat révén. Amikor az idő megáll, a gondolat mint a szomorúság létezési módja megszűnik. A gondolat és az idő az, ami megoszt és szétválaszt, a szeretet nem gondolat vagy idő.

Ne nézd emlékező szemmel a szomorúság térképét. Engedd át magad teljes egészében morgásának; válj a részévé, hiszen maga vagy a megfigyelő és a megfigyelt is. A bánat csakis így érhet véget. Nincs más mód.

IV.

A meditáció nem imádság. Az ima, a könyörgés az önsajnálattól születik. Akkor imádkozunk, amikor nehézségeink támadnak, szomorúak vagyunk; de a boldogság, az öröm idején nem szokás könyörögni. Az emberbe oly mélyen beivódott önsajnálattal a gyökere a megosztottságnak. Ami különvált, vagy ami különváltnak gondolja magát, - miközben örökké azonosulni vágyik valamivel, ami nem különvált -, csak további megosztottságot és szenvedést hoz

magával. Ebből a zavarodottságból kiált az ember a mennybe vagy a férjéhez vagy az elme által teremtett valamilyen istenséghez. Ez a kiáltás választ kaphat, de a válasz különváltságunkból fakadó önsajnálatusunknak a visszhangja.

Szavak, imák ismételtetése önhipnotikus, elszigetelő és romboló hatású. A gondolat elszigeteltsége mindig a tudott területén belül van, az imára kapott felelet a tudott válasza.

A meditáció egészen más. Abba a gondolat nem tud behatolni; nincs különválás és nincs azonosság. A meditáció nyitott; a titoknak nincs benne helye. Minden feltárult, világos; ekkor a szeretet szépsége az, ami van.

Kora tavaszi reggel volt, néhány bolyhos felhő úszott át békésen a kék égen nyugat felől. Kakas kukorékolt, furcsa volt hallgatni a zsúfolt városban. Korán kezdte, és majd két órán keresztül hirdette egyre a napvilág megérkezését. A fák még mindig csupaszok voltak, de már vékonyka, finom levelek látszottak a tiszta reggeli kékségben.

Ha nagyon csendben voltál, egyetlen gondolat sem villant át az agyadon, hallhattad valamilyik katedrális harangjának mély zúgását. Nagyon messziről szólhatott, és a kakaskukorékolás rövid szüneteiben hallani lehetett, hogyan közelednek feléd a hanghullámok, és hogyan haladnak túl rajtad - szinte a szárnyukra vettek, hogy elvigyenek messze-messze, és belevesszenek a roppant végtelenbe. A kakaskukorékolásnak és a távoli mély harangzúgásnak különös hatása volt. A város zajait még nem lehetett hallani. Semmi sem zavarta meg a tiszta hangokat. Nem a füleddel hallottad, hanem a szíveddel, nem a gondolkodás révén, amelynek tudomása van „a harangról” és „a kakasról”, - ez tiszta hang volt. A csendből jött, a szív felfogta, és vele együtt haladt az örökkévalótól az örökkévalóig. Nem rendezett hang volt, mint a zene, nem a két hangjegy közötti csend hangja; nem a beszédben tartott szünetek. Minden ilyen hangot elmével vagy füllel hallunk. Amikor a szívünkkel hallunk, akkor ezzel megtelik a világ, és a szemünk tisztán lát.

Egészen fiatal hölgy volt, jólöltözött, rövid frizurájú, igen tevékeny, jó képességű. A szavaiból az derült ki, hogy nincsenek illúziói önmagával kapcsolatban. Gyerekei voltak, és egyfajta komolyság jellemezte. Egy kicsit talán romantikusnak tűnt, és nagyon fiatalnak, de szemében a kelet elveszítette misztikus auráját - ami nem is baj. Egyszerűen beszélt, tétovázás nélkül.

- Azt hiszem, jó régen már, amikor egy bizonyos esemény zajlott le az életemben, öngyilkosságot követtem el; ezzel az eseménnyel véget ért az életem. Kifelé természetesen ment minden tovább, a gyerekekkel meg minden mással, de megszűntem élni.

Nem gondolja-e, hogy a legtöbb ember, tudatosan vagy öntudatlanul örökösen öngyilkosságot követ el? A szélsőséges formája ennek, ha valaki kiugrik az ablakon. De ez talán akkor kezdődik, amikor az első ellenállás és kudarcélmény jelentkezik. Falat építünk önmagunk köré, és e mögött éljük a magunk elkülönült életét - ettől még lehetnek férjünk, feleségünk és gyerekeink. Ez az elkülönült élet az öngyilkos élet, ez a vallás és a társadalom elfogadott moralitása. Az elkülönülés cselekedetei folyamatos láncolatot alkotnak, és háborúhoz, önpusztításhoz vezetnek. Az elkülönülés öngyilkosság, akár az egyes emberről, akár a közösségről, akár a nemzetről van szó. Mindegyik önazonosságban, énközpontú tevékenységet folytatva, az alkalmazkodás önbekerítő szomorúságában akar élni. Öngyilkosság, amikor a hit és a dogma vezet kézen fogva. Az előtt a bizonyos esemény előtt ön az életét és annak minden mozgását az egy és a sok szembeállításában értelmezte, és amikor az egy meghal, vagy az isten leromboltatik, magával rántja az életét is, nincs többé miért élnie. Ha valaki rettenetesen okos, adhat valamilyen értelmet az életének - a szakértők mindig is ezt tették -, de azzal, hogy

emellett az értelem mellett kötelezi el magát, öngyilkosságot követ el. Minden elkötelezettség önpusztítás, akár Isten, akár a szocializmus, akár bármi más nevében történik.

Ön, asszonyom - és igazán nem akarok kegyetlen lenni - azért szűnt meg létezni, mert nem tudta megszerezni azt, amit akart; vagy elvették öntől; vagy olyan különleges ajtón akart bemenni, amelyik szorosan be volt zárva. Mivel a szomorúság és a gyönyör önbekerítő természetű, ezért az elfogadás és a ragaszkodás az elkülönülés sötéttségét hozza magával. Nem élünk, örökké öngyilkosságot követünk el. Az élet akkor kezdődik, amikor az öngyilkosság véget ér.

- Értem, mire gondol. Már látom, mit csináltam. De most mitévő legyek? Hogyan térhetek vissza a sokévi halálból?

Nem lehet visszatérni; ha visszatérne, azzal a régi mintát követné, és a szomorúság úgy járna a sarkában, ahogyan a szél úzi a felhőt. Annyit tehet csupán, hogy megérti: ha a saját életünket éljük elkülönülten, titokban, folyamatosan gyönyörre tartva igényt, akkor ezzel a halál elkülönültségét idézzük meg. Az elkülönültségben nincs szeretet. A szeretetnek nincs azonossága. A gyönyör és annak keresése építi fel az elkülönültség bekerítő falát. Nincs többé halál, amikor minden elkötelezettség megszűnik. Az önismeret a nyitott ajtó.

V.

A meditáció a szó vége. A csendet nem a szó idézi elő, mivel a szó gondolat. A csendből született cselekvés teljesen különbözik a szó által kiváltott cselekvéstől; a meditáció az elme megszabadítása minden szimbólumtól, képzettől és emlékezéstől.

Aznap reggel a magas nyárfák friss, új leveleikkel játszadoztak a szélben. Tavasz reggel volt, és a dombokat beborították a virágzó mandula-, cseresznye- és almafák. Az egész föld mérhetetlenül eleven volt. A ciprusok fenségesek és tartózkodók voltak, a virágzó fák viszont összeértek, ág az ággal, és a nyárfasorok imbolygó árnyékot vetettek. Az út mellett patak csordogált, amelyből távolabb öreg folyó vált.

Jószagú volt a levegő, és mindegyik domb különbözött a többitől. Némelyiken ház állt, olajfáktól körülvéve, és ciprusok vezettek a házhoz. Az út végigkanyargott e lankás dombokon.

Szikrázó reggel volt, mérhetetlen szépséggel teli, és valahogy a nagy autó sem zavarta. Tökéletes rend látszott uralkodni, de természetesen minden ház belsejében rendetlenség volt - ember áskálódott a másik ember ellen, gyerekek sírtak vagy nevettek; láthatatlanul húzódott végig a gyötrelem láncolata háztól házig. Tavasz, ős, tél - egyik sem szakítja meg ezt a láncolatot.

Ám aznap reggel újjászületés történt. Ezek a zsenge levelek nem látták a telet, sem az eljövendő őszt; sebezhetőek voltak és ezért ártatlanok.

Az ablakból látszott a csikos márványkatedrális régi kupolája és sokszínű harangtornya; odabent pedig a szomorúság és a remény szimbólumai álltak. Igazán szép reggel volt, de különös módon kevés madár mutatkozott, mert errefelé az emberek kedvtelésből öldökszik őket, és nagyon csendes az énekük.

Művész volt, festő. Azt mondta, ehhez van tehetsége, mint ahogyan másnak ahhoz, hogy hidat építsen. Hosszú haja volt, finom keze, és saját adottságainak álmovilágába bezárva élt. Elő-előbújt belőle - beszélgetett, magyarázott -, aztán visszahúzódott saját odújába. Azt mondta, veszik a képeit, és számos önálló kiállítást mutatott be. Igen büszke volt erre, érződött a hangján.

A hadsereget saját érdekeinek fal zárja körül, az üzletember, acél és üveg mögé zárkózik el; a háziasszony tesz-vesz a házban, a férjére és a gyerekeire várakozva. Itt van a múzeumőr és a zenekari karmester, mindegyik az élet egy-egy részterületén él, és ez a részterület felettébb fontossá válik, elszigetelődik, ellentétbe kerül más részterületekkel. Mindegyiknek megvan a maga tekintélye, társadalmi rangja, megvannak a prófétái. A vallási részterületnek nincs kapcsolata a gyáréval, és a gyárnak sem a művésszel; a tábournoknak ugyanúgy nincs kapcsolata a katonákkal, mint a papnak a világiakkal. A társadalom ezekből a részterületekből tevődik össze, a jötevők meg a reformerek pedig megpróbálják összetapasztgatni a széttört darabokat. De ezek miatt a különvált, széttört, elkülönült darabok miatt az ember továbbra is aggodalmaival, bűneivel és rettegéseivel él együtt. Ez az, ami összeköt mindnyájunkat, nem a sok elkülönült részterület.

A közös kapzsiság, gyűlölet és agresszió által kapcsolódnak egymáshoz az emberek, és ez az erőszak építi a kultúrát, a társadalmat, amelyben élünk. Az elme és a szív műve a felosztás - Isten és gyűlölet, szeretet és erőszak -, és az ember egész kultúrája ebben a kettősségben terjeszkedik és szűkül.

Az ember egysége nem az emberi elme teremtette rendszerekben rejlik. Az együttműködés nem az intellektus sajátja. A szeretet és a gyűlölet között nem lehet egység, mégis ez az, amit az elme igyekszik megtalálni és létrehozni. Az egység teljesen ezen kívül található, és a gondolat számára elérhetetlen.

A gondolat teremtette meg ezt az agresszív, versengő és háborús kultúrát, és mégis éppen ez a gondolat tapogatózik a rend és a béke után. De a gondolkodás soha nem fogja megtalálni a rendet és a békét, akármit csinál is. A gondolkodásnak el kell csendesednie, hogy a szeretet létezhesse.

VI.

Az önmagát az ismertől megszabadító elme a meditáció. Az ima az ismertől az ismert felé tart; lehet eredménye, de az továbbra is az ismert tartományán belül van - és az ismert az konfliktust, bajt és zűrzavart jelent. A meditáció a teljes tagadása mindannak, amit az elme felhalmozott. Az ismert maga a megfigyelő, és a megfigyelő csakis az ismertén keresztül képes látni. A képzet múltbeli, a meditáció a múlt vége.

Elég nagy szoba volt, egy kertre nézett, amelyben sövényként ültetett sok ciprus, amögött pedig egy vörös tetős rendház állt. Kora reggel, még mielőtt a nap felkelt, fény látszott benne, meg a szerzetesek mozgása. Nagyon hideg reggel volt. Északi szél fújt, és a nagy eukaliptusz - amely a házak és az összes többi fa fölé tornyosult - felettébb kelleetlenül hajlongott a szélben. A szellőket szerette, mert azok a tenger felől fújnak, és nem olyan erőszakosak; örömét lelte saját szépségének lágy mozgásában. Ott állt kora reggel, és ott állt, amikor a nap lement, az esti fényt elkapva és a természet állandóságát közvetítette. Biztosíték volt az összes fa, bokor és kis növény számára. Nagyon öreg lehetett. De az ember soha nem nézett rá. Simán kivágta

volna, ha szüksége lett volna rá házépítéshez, és nem is érezte volna a hiányát; mert ebben az országban a fákat nem tisztelik, és a természetnek legfeljebb ha díszletként, van valami szerepe. A fényűző villák kertjeiben sorakozó fák arra kellene, hogy kiemeljék a házak kecses íveit. Ez az eukaliptusz viszont nem lett volna elég dekoratív egyik ház számára sem. Önmagában állt, pompás békességben és csendes mozgással telve; és a rendház a kertjével, a szoba a maga körbezárt zöld terével mind ott húzódott meg az árnyékában. Ott állt évről évre, élt a saját méltóságában.

Sokan voltak a szobában. Azért jöttek, hogy folytassuk azt a beszélgetést, amelyet pár nappal korábban kezdtünk el. Többnyire fiatal emberek voltak, néhányan hosszú hajúak, mások szakállasok, szűk nadrágban, nagyon rövid szoknyában, kifestett szájjal és feltornyozott hajjal.

A beszélgetés teljesen könnyedén kezdődött; maguk sem tudták, mit akarnak, vagy hogy hová kívánnak kilyukadni. - Természetesen nem illeszkedhetünk bele a fennálló rendbe - mondta egyikük -, de a foglyai vagyunk. Hogyan viszonyuljunk az idősebb generációhoz és tevékenységükhöz?

Nem a pusztá lázadás a megfelelő válasz, ugye? A lázadás olyan reagálás, visszahatás, amely ismét a saját feltételrendszerét hozza létre. Minden generáció részére az előző generáció szabja meg a feltételeket, és a pusztá lázadás a feltételek ellen nem szabadítja meg az elmét, amely kondicionálva van. Az engedelmesség minden formája ellenállás is, ami erőszakot szül. A diákok közötti erőszak vagy a zavargások a városokban, vagy a háborúk, akár tőlünk távol, akár önmagunkban zajlanak, semmiképpen nem vezetnek tisztánlátáshoz.

- De hogyan cselekedjünk a társadalmon belül, amelyhez tartozunk?

- Ha reformerként lépnek fel, csak toldozgatják-foltozgatják a társadalmat, amely amúgy is mindig elkorcsosító hatású, és ezzel fenntartják azt a rendszert, amely háborút, megosztottságot és elszigeteltséget teremtett. A reformer veszélyezteti az ember alapvető átfarmálását. Kívül kell lennünk minden közösségen, valláson és társadalmi erkölcsön, máskülönben ugyanannak a régi, esetleg némileg módosított mintának lesznek a foglyai.

Kívülállók csak akkor lehetnek, ha felhagynak az irigységgel és a gonoszsággal, ha megszűnnek imádni a sikert vagy annak hatalmi indítékát. Pszichológiailag kívülállók csak úgy lehetnek, ha tisztába jönnek önmagukkal mint a környezet része, annak a társadalmi rendszernek a részével, amelyet éppen maguk hoztak létre - minthogy maguk, fiatalok azonosak sok ezer év fiataljaival, megannyi generációval, amely megteremtette a jelent. Ha megértik önmaguk emberi mivoltát, meg fogják találni a helyes viszonyt az idősebb, hanyatló generációkkal.

- De miként szabadulhatunk meg szigorú katolikus hagyományainktól? Annyira mélyen belénk ivódott, mélyen beleégett a tudattalanunkba.

- Akár katolikus valaki, akár muzulmán, hindu vallású vagy kommunista, a száz, kétszáz vagy ötezer éve folyó propaganda része a képzetek verbális rendszerének, amelyből a tudatunk felépül. Az kondicionál minket, amit megeszünk, az anyagi kényszer, a kultúra, a társadalom, amelyben élünk. Mi vagyunk az a kultúra, mi vagyunk az a társadalom. Pusztán lázadni ellene annyi, mint önmagunk ellen lázadni. Ha önmaguk ellen lázadnak, azt sem tudva, hogy mik valójában, a lázadásuk teljesen hiábavaló. De ha tudatában vannak, - kárhóztatás nélkül - annak, hogy micsodák: ez a tudat olyan cselekvést vált ki, amely teljesen különbözik a reformer vagy a forradalmár cselekvésétől.

- De uram, a mi tudattalanunk a kollektív faji örökség, és a pszichoanalitikusok szerint ezt meg kell érteni.

- Nem értem, miért tulajdonít ekkora jelentőséget a tudattalanak. Ugyanolyan értéktelen és hitvány, mint a tudatos elme, és ha jelentősnek tartjuk, azzal csak erősítjük. Ha meglátjuk valódi értékét, úgy hull alá, mint ősszel a falevél. Azt hisszük, hogy bizonyos dolgokat fontos megtartanunk, másokat meg eldobhatunk. A háború tökéletesít bizonyos jelentéktelen dolgokat, de maga a háború a legnagyobb katasztrófa az ember számára. Az intellektus semmi módon nem képes megoldani emberi problémáinkat. A gondolat sokféle módon próbált meg felülkerekedni és túljutni lelki gyötrelmeinken és szorongásainkon. A gondolat hozta létre a templomokat, a megváltót, a gurut; a gondolat termékei a nemzetek; a gondolat osztotta fel az egy nemzetbelieket különböző közösségekre, osztályokra, amelyek harcban állnak egymással. A gondolat különítette el az embert az embertől, majd miután anarchiát és rengeteg szomorúságot teremtett, rendszert talál ki, hogy összehozza az embereket. Akármit tesz is a gondolat, annak óhatatlanul veszély és szorongás a következménye. Ha valaki olasznak vagy indiainak vagy amerikaiak vallja magát, az maga az elmebaj, és ez a gondolat műve.

- De a szeretet válasz minderre, nem?

- Megint tévúton jár! Megszabadult-e az irigységtől, becsvágytól, vagy a „szeretet” szót olyan értelemben használja, amit a gondolat adott neki? Ha a gondolat kölcsönözte a jelentést, akkor az nem szeretet. A szeretet szó nem szeretet - függetlenül attól, hogy mit ért ezen a szón. A gondolkodás a múlt, az emlék, a tapasztalat, amelyből ered a válasz minden kihívásra. Ezért a válasz sohasem teljes, és ebből támad a konfliktus. Mert a gondolat mindig régi; a gondolat soha nem lehet új. A modern művészet a gondolat, az intellektus válasza, és bár újnak mutatja magát, valójában olyan régi, csak nem olyan szép, mint a hegyek. A gondolat által létrehozott egész rendszer - a szeretet, Isten, kultúra, a politikai bizottság ideológiája -, az amit teljes egészében meg kell tagadni, hogy az új létrejöhesse. Az új nem illeszhető bele a régi mintába. Önök tulajdonképpen félnek teljes egészében megtagadni a régi mintát.

- Igen, uram, félünk, mert mi marad, ha megtagadjuk? Mivel helyettesíthetjük?

- Ez a kérdés a gondolatból fakad, amely látja a veszélyt, fél, és biztosítékot akar arra nézve, hogy találni fog valamit, amivel helyettesítheti a régit. Vagyis újra a gondolat hálójának lett a foglya. De ha nem csupán verbálisan vagy intellektuálisan, hanem ténylegesen tagadná a gondolatnak ezt az egész építményét, akkor esetleg rátalálhatnának az újra - az új életmódra, az újfajta látásra, cselekvésre. A tagadás a legpozitívabb tett. A hamis tagadása, akár az igaz ismerete nélkül, a hamisságban megjelenő látszólagos igazság tagadása, a hamisságnak hamisságként való tagadása a gondolattól megszabadult elme közvetlen cselekvése. Ezt a virágot a képzetekkel együtt látni, amelyekkel a gondolkodás vette körül, egészen más, mint a képzetek nélkül. A megfigyelő és a virág közötti viszony az a képzet, amellyel a megfigyelő körülveszi a megfigyeltet, és ebben a képzetben nagy távolságra vannak egymástól.

Amikor nincs képzet, megszűnik az időköz.

VII.

A meditáció mindig új. Nem érintkezik a múlttal, mert nincs folyamatossága. Az „új” szó nem adja vissza jól, hogy miféle frissesség ez, ami idáig nem volt. Olyasmi, mint a kialudt, majd újragyújtott gyertya fénye. Az új fény nem a régi, jóllehet a gyertya ugyanaz. A meditációnak csak akkor van folyamatossága, ha a gondolat kiszínezi, formát és célt ad neki. A meditáció gondolat adta célja és értelme időhöz kötött rabsággá válik. A gondolat által meg nem érintett

meditációnak viszont megvan a saját mozgása, ami nem időbeli. Az idő magában foglalja a régit és az újat, a tegnaptól a holnap felé tartó mozgást. De a meditáció mindenestül másfajta virágzás. Nem a tegnapi tapasztalat folyamánya, ennél fogva nincsenek időbeli gyökerei. Olyan folyamatossága van, amely nem időbeli. A „folyamatosság” szó a meditációban félrevezető, mert ami tegnap volt, az nem következik be ma. A mai meditáció a jóság szépségének új ébredése, új virágzása.

Az autó lassan haladt a nagyvárosi forgalomban, a buszok, teherautók és más járművek között, a szűk utcák zajában. Lakás lakás hátán, tele családokkal, üzlet üzlet hátán, és a város a környéket felfalva minden irányban terjeszkedett. Végre kijutottunk a szabadba, a zöld mezők és a búzaföldek meg az élénken sárgálló, virágzó nagy mustárfű-táblák közé. Az észak felé tartó autópályán voltunk, amely fel-le hullámozik végig a vidéken. És erdőket láttunk, vízfolyásokat meg a szép kék eget.

Tavaszi délelőtt volt, az erdőben nagy foltokban virult a csillagvirág, az erdő mellett pedig szinte a látóhatárig nyúlt el a mustárfű-tábla; és zöldellt a búzamező is, ameddig a szem ellátott. Az út falvak és városok mellett haladt el, egy mellékút pedig egy pompás erdőbe vezetett, tele friss tavaszi levelekkel és a nyirkos föld szagával; a tavasz meg az új élet különös lehelete áradt. Nagyon közel voltál a természethez, ahogy a földnek ezt a darabját figyelted - a fákat, a finom, új leveleket és a tovafolydogáló patakot. Nem romantikus érzés, nem is képzelgés, hanem te magad voltál mindez - a kék ég és a szétterülő föld.

Az út régi házhoz vezetett, a felhajtót fiatal, friss levelű, magas bükkök övezték, és felnézve átlátszott közöttük a kék ég. Ragyogó délelőtt volt, és a vöröslevelű bükk nagyon fiatalnak tűnt még, bár magasra nőtt.

Jól megtermett, testes férfi volt, nagyon nagy kezű, és betöltötte az óriási széket. Barátságos arca volt, nevetésre állt a szája. Furcsa, hogy milyen keveset nevetünk. A megélhetés fásztó teendői, a mindennapi élet kerékvágása és egyhangúsága elfojtja, eltompítja a szívünket. Egy vicc vagy szellemes mondás meg-megnevettet, de bennünk magunkban nincs nevetés; általános, hogy az ember munkálkodásának érlelődő gyümölcse a keserűség. Soha nem nézzük a víz folyását, és nem nevetünk vele; szomorú látni, miként tompul el a fény a szemünkben nap nap után; a gyötrődés és a kétségbeesés feszültsége színezi egész életünket azzal, hogy reményt és örömet ígér, amit a gondolat táplál.

A csend eredetének és elfogadásának filozófiája érdekelte - amellyel korábban talán soha nem is találkozott. A csendet nem lehet úgy megvenni, mint a sajtot. Nem lehet úgy gondozni, mint egy kedves növényt. Az elme vagy a szív semmilyen tevékenységével nem lehet előidézni. Az a csend, amelyet a zene teremt, miközben hallgatjuk, a zenének a terméke, az váltja ki. A csend nem tapasztalat; csak akkor ismerjük meg, amikor már elmúlt.

Üljön le néha valamelyik folyó partjára, és bámuljon bele a vízbe. Ne engedje, hogy a víz mozgása, a fény, az áramlás tisztasága és mélysége hipnotizálja. A gondolkodás bárminemű mozgása nélkül nézze. A csend ott van ön körül, önben magában, a folyóban és azokban a fáknak, amelyek a teljes nyugalomban vannak. Nem viheti haza, nem tarthatja meg az elméjében vagy a kezében, nem hiheti azt, hogy valami különleges állapotba jutott. Ha igen, akkor az nem csend; akkor az csupán emlék, képzelgés, romantikus menekülés az élet mindennapos zaja elől.

A csend következtében van minden. A zene, amelyet ma reggel hallott, a csendből hatolt el önhöz, azért hallotta, mert elcsendesedett, és a zene a csendben túlhullámozott önön.

Csakhoggy nem hallgatjuk a csendet, mert a fülünk tele van az elme fecsegésével. Ha szeret, és közben nincs csend, helyzetét a gondolkodás annak a társadalomnak a játékszerévé változtatja, amelynek a kultúrája rosszakarat, isteneit pedig az elme és a kéz építette fel. A csend ott van, ahol ön, önben és ön mellett.

VIII.

A meditáció minden energia összegzése. Nem szedegethető össze apránként úgy, hogy megtagadjuk ezt meg azt, viszont megragadjuk ezt, és belekapaszkodunk abba; válogatás nélkül el kell utasítanunk minden pazarló energiát. A válogatás a zavarodottság következménye; és az elvesztegetett energia lényege a zűrzavar és a konfliktus. Ahhoz, hogy tisztán lássuk azt, ami van, minden energiát igénybe vevő figyelemre van szükség; és ebben nincs semmilyen ellentmondás vagy kettősség. Ez a teljes energia nem jön létre önmegtartóztatással, nőtlenségi és szegénységi fogadalommal, mert az akaratlagos elhatározás és tett elvesztegetett energia, hiszen a gondolat hozza létre, és a gondolat elvesztegetett energia: az intuitív felfogás viszont soha nem az. A látás nem elhatározott erőfeszítés. Nincs olyan, hogy „én most látni fogok”, csupán csak látunk. A megfigyelés félretolja a megfigyelőt, így ebben nincs elvesztegetett energia. A gondolkodó, aki megpróbál megfigyelni, lerombolja az energiát. A szeretet nem elvesztegetett energia, de ha a gondolkodás gyönyörre változtatja, akkor a kín szétszórja az energiát. Az energia, a meditáció összegződése örökké táguló természetű, és a mindennapi élet cselekedete a részévé válik.

Aznap reggel nyugat felől fújó szélben rezgett a nyárfa. Minden levél mondott valamit a szélnek; minden levél fáradhatatlanul táncolt a tavaszi reggel jókedvében. Nagyon korán volt. Feketerigó dalolt a háztetőn. Oda jött minden reggel és este, néha csendesen ült, és körbe-körbe nézelődött, máskor meg füttyült, és válaszra várt. Hosszú percekig volt ott, aztán elrepült. Sárga csőre most ragyogott a hajnali fényben. Amikor elszállt, megjelentek a felhők a tető fölött, elborították az egész látóhatárt, egyik a másik tetején, mintha valaki nagy műgonddal szépen elrendezte volna őket. A felhők mozgásban voltak, és úgy látszott, mintha az egész földet ők hordozták volna - a kéményeket, a tévéantennákat és a nagy, magas épületeket az út túloldalán. Kisvártatva tovaszálltak, és ismét ott volt a tavaszi ég, tisztán, azzal a könnyű frissességgel, amelyet csak a tavasz tud hozni. Különleges kékbe öltözött, és ezen a reggeli órán az utca odakint szinte teljesen csendes volt. Léptek kopogását lehetett hallani a járdán, a távolban pedig egy elhaladó teherautót. Hamarosan kezdődik a nap. Az ablakon át kinézve a nyárfára a világegyetem látszott, annak szépsége.

Azt kérdezte: - Mi az intelligencia? Ön nagyon sokat emlegeti, és szeretném tudni, mi a véleménye róla?

- A vélemény és a vélemény megvizsgálása nem az igazság. A végtelenségig elvitatkozgathat a különféle véleményeken, azon, hogy helyesek-e vagy tévesek, de bármennyire jó vagy megalapozott is a vélemény, nem az az igazság. A véleményt elfogulttá teszi, átszínezi az egyes ember kultúrája, neveltetése, tudása. Miért kell egyáltalán megterhelni az elmét véleményekkel, azzal, hogy miként gondolkodunk erről vagy arról az emberről, könyvről vagy eszméről? Miért nem lehet az elme üres? Csak akkor lát tisztán, ha az.

- Dehát mi tele vagyunk véleményekkel. Annak alapján alkottam véleményt a jelenlegi politikai vezetőről, amit mondott és tett, és e nélkül a vélemény nélkül nem tudnék rászavazni. A cselekvéshez szükség van a véleményre, nem?

- A véleményt lehet csiszolni, élesebbé és megállapodottabbá tenni, és a legtöbb cselekedet a tetszésnek és a nemtetszésnek ezen az elvén alapszik. A tapasztalat és a tudás megállapodottsága tetteben jut kifejezésre, de az ilyen tett megosztja és elkülöníti egymástól az embereket; a vélemény és a hit az, ami gátolja annak megfigyelését, ami valóban van. Annak látása, ami van, része annak az intelligenciának, amelyről kérdezt. Nem lehet szó intelligenciáról a test és az elme érzékenysége nélkül - az érzés érzékenysége és a megfigyelés tisztasága nélkül. Az érzelmesség és az érzelgősség gátja az érzékenységének. Ha az egyik területen érzékenyek, a másikon viszont érzéketlenek vagyunk, az ellentmondáshoz és konfliktushoz vezet - ami az intelligencia megtagadása. A számtalan töredékes rész egészzé integrálása nem teremt intelligenciát. Az érzékenység figyelem, ami intelligencia. Az intelligenciának semmi köze nincs a tudáshoz vagy az információhoz. A tudás mindig a múlt; folyamodni lehet hozzá, hogy cselekedjék a jelenben, de korlátozza a jelent. Az intelligencia mindig jelenbeli és nem időbeli.

IX.

A meditáció az elme megszabadítása a tisztességtelenségtől. A gondolat tisztességtelenséget szül. Tisztességre való törekvésében a gondolat összehasonlít, emiatt tisztességtelen. Minden összevetés kibúvó keresése, és ennél fogva tisztességtelenséget szül. A tisztesség nem a tisztességtelenség ellentéte. A tisztesség nem elv. Nem igazodás valamely mintához, hanem teljes intuitív felismerése annak, ami van. És a meditáció ennek a tisztességnek a mozgása a csendben.

A nap elég borongósan és fénytelenül kezdődött, és a csupasz fák csendben álltak az erdőben. Sáfrányok, sárga nárciszok és ragyogó sárga aranyerők látszottak ki a fák közül. Távolról nézve sárga foltként vált ki mindez a zöld fűből. Ahogy közelebb mentél, elvakított ennek a sárgának a fényessége - ami Isten volt. Nem úgy, hogy azonosítottad magad a színnel, vagy hogy te váltál volna azzá a térré, amely sárgával töltötte be a mindenséget - hanem hogy nem voltál te, aki nézhettél volna. Csakis az volt, semmi más - sem a neszek körülötted, sem a reggeli dalát éneklő feketerigó, sem az arrajárók hangjai, sem az úton elrepesztő zajos autó. *Az létezett, semmi más.* És szépség és szeretet volt ebben a létezésben.

Visszasétáltál az erdőbe. Pár csepp eső hullott, és az erdő néptelen volt. A tavasz már megérkezett, de itt északon a fákon még nem voltak levelek. Rideggé tette őket a tél, a napsütésre és az enyhe időre való várakozás. Lovas jött arra, izzadt a lova. A ló kecsességével, mozgásával több volt, mint az ember; az ember a lovaglónadrágjában, fényes csizmájában és a lovaglósapkájában jelentéktelennek tűnt. A ló nemes vérű volt, feltartotta a fejét. A férfi, bár ő ült a lovon, idegen volt a természet világában, a ló viszont része volt a természetnek, amelyet az ember lassanként tönkretesz.

A fák - tölgyek, szilfák és bükkök - nagyra nőttek. Nagyon csöndesen álltak. A talaj puha volt a téli avartól, és a föld nagyon öregnek tűnt. Kevés volt a madár. A feketerigó fűtyült, és az ég kezdett kitisztulni.

Amikor este újra visszamentél, az ég teljesen tiszta volt, különös fény ült a nagyra nőtt fákon, és tele voltak csendes mozgással.

A fény különös dolog; minél tovább nézzük, annál mélyebbé és mérhetetlenebbé válik; és mozgása foglyul ejtette a fákat. Megdöbbenő volt; nincs az a festmény, amely megragadhatta volna ennek a fénynek a szépségét. Több volt, mint a lemenő nap fénye; több, mint amit a szem lát. Olyan volt, mintha szeretet ülte volna meg a tájat. Újra feltűnt az aranyfák sárga foltja, és a föld ujjongott örömeiben.

Az asszony a két lányával jött, de őket kinn hagyta játszani. Fiatal volt, csinos és elég jólöltözött; meglehetősen türelmetlen, jó képességű nőnek látszott. Azt mondta, hogy a férje valamilyen irodai munkát végez, és múlik az élet. Különös szomorúság bujkált benne, amit gyors mosollyal leplezett. Azt kérdezte: - Mi az az emberi kapcsolat? Mi a férjemmel már jó pár éve házasok vagyunk. Úgy gondolom, szeretjük egymást -, de valami rettenetesen hiányzik ebből.

- Valóban komolyan el akar mélyedni a kérdésben?

- Igen, elég nagy utat tettem meg, hogy beszélhessek önnel.

- A férje az irodájában dolgozik, ön pedig otthon, ki-ki a saját becsvágyával, kudarcával, vívódásaival és félelmeivel. Ő igazgató akar lenni, és fél, hogy nem jut el odáig - hogy mások megelőzik. Bezárkózik a saját becsvágyába, kudarcába, teljesítmény kényszerébe, igyekezetébe, ön pedig a magáéba. Ő fáradtan jön haza, ingerülten, félelemmel a szívében, és hazahozza a feszültséget. Ön is fáradt a gyerekekkel meg sok minden mással eltöltött hosszú nap után. Az idegességet oldandó ön és a férje isznak valamit, és kényszeredetten eltársalognak egy ideig. Némi beszélgetés után következik az evés és aztán óhatatlanul az ágy. Ez az, amit kapcsolatnak neveznek - ki-ki a maga énközpontú tevékenységi körében él, és az ágyban találkoznak; ezt nevezik szerelemnek. Természetesen van azért valamennyi gyöngédség is, némi figyelmesség, meg-megsimogatják a gyerekek fejét. Aztán következik az öregség és a halál. Ezt nevezik életnek. És ön elfogadja ezt az életmódot.

- Mi mást tehetnék? Mind ebben nőttünk fel, eszerint neveltek. Biztonságot akarunk, meg valamennyit abból, ami az életben jó. Nem tudom, mi egyebet tehetnénk.

- A biztonság vágya az, ami megköt minket? Vagy a megszokás, a társadalmi minták - a férjjel, feleséggel és gyerekekkel kapcsolatos elképzelések - elfogadása? Mindebben persze nem sok boldogságot találunk.

- Valamennyit azért igen, de túl sok az, amit el kell elvégezni, túl sok dolgról kell gondoskodni. Annyi mindent kell elolvasni, ha tájékozottak akarunk lenni. Nem marad sok idő a töprengésre. Nyilvánvaló, hogy nem vagyunk igazán boldogok, de cipeljük tovább a terhet.

- És mindezt úgy hívják, hogy kapcsolatban élnek - jóllehet semmiféle kapcsolatról nincs szó. Testileg talán kis időre együtt vannak, de mindketten a maguk elszigetelt világában vannak bezárva, a saját bajaikat szaporítják, és nincs valóságos együttlét, nem a testére gondolok, hanem egy ennél sokkal mélyebb és tágabb szintre. Erről a társadalom tehet, az a kultúra, amelyben felnőttünk, és amelynek oly könnyen a foglyaivá válunk. Romlott, korrupt és erkölcstelen társadalom, amelyet az ember teremtett. Ezt kell megváltoztatni, de a változás nem lehetséges mindaddig, míg az ember, aki létrehozta, maga is meg nem változik.

- Talán megértem, amit mond, és lehet, hogy meg is változom. De ő? Akkora élvezetet szerez neki, hogy versenghet, hogy elérheti a célját, hogy valakivé válhat. Ő nem fog megváltozni, és emiatt újra ott leszünk, ahol voltunk - én erőltlenül igyekszem kitörni bezártságomból, ő pedig mind jobban befalazza magát saját életének szűk zárkájába. Mi értelme van ennek?

- Az ilyenfajta létezésnek semmi értelme nincs. Mi teremtettük ezt az életet, mindennapos brutalitásával és rútságával, meg az öröm ritka felvillanásaival egyetemben; meg kell tehát halnunk mindezek számára. Nézze, asszonyom, a holnap valójában nem létezik. A holnapot a gondolkodás találta ki, hogy kielégítthesse hitvány ambícióit és beteljesülési vágyait. A gondolat számos holnapot teremt, de a holnap valóságosan nem létezik. Holnap meghalni annyi, mint tökéletesen a mában élni. Aki ezt teszi, annak a létezése teljes egészében meg-

változik. Mert a szeretet nem holnap van, a szeretet nem gondolati dolog, a szeretetnek nincs múltja, sem jövője. Ha teljes egészében a mában él, ebben és ennek szépségében roppant belső feszültségre lel - amit nem érintett meg sem a nagyravágyás, sem a féltékenység, sem az idő -, kapcsolatba kerül nemcsak az emberrel, hanem a természettel is, a virágokkal, a földdel és a mennyei. Mindebben az ártatlanság ereje lüktet; az életnek ekkor egészen más lesz az értelme.

X.

A meditálásnak nem lehet nekifogni: anélkül kell történnie, hogy a keresésére indulnánk. Ha keressük, vagy azt kérdezzük, hogyan kell meditálni, akkor a módszer nemcsak hogy tovább fog kondicionálni, hanem meglévő feltételrendszerünket is erősíti. A meditáció valójában a gondolat egész rendszerének a tagadása. A gondolat rendszert épít, okost vagy oktalant, objektívet vagy betegest, és amikor megpróbál meditálni az okról vagy egy ellentmondásos és neurotikus állapotról, óhatatlanul azt fogja kivetíteni, ami ő maga, és saját rendszerét valóságnak fogja elfogadni. Olyan ez, mint amikor a hívő saját hitéről meditál; azt erősíti meg és szentesíti, amit félelmében ő maga teremtett. A szó az a kép vagy szobor, amelynek bálványozása a cél.

A hang megteremti a saját ketrecét, és akkor a gondolat nesze is ketreccé válik, és a szó és annak hangalakja az, ami elválasztja egymástól a megfigyelőt és a megfigyeltet. A szó nemcsak nyelvi egység, nemcsak hang, hanem szimbólum is, valamilyen esemény felidézése, elindítja az emléket, a gondolat mozgását. A meditáció a szó tökéletes távolléte. A félelem gyökere a szó gépezete.

Kora tavasz volt a Bois-ban különösen gyengéd évszak. Kevés új levél látszott, és az ég még nem öltözött átható kékségébe, amely a tavasz gyönyörűsége. A gesztenyefák rügyei még nem pattantak ki, de a koratavas illata már érződött a levegőben. A Bois-nak ebben a részében alig járt valaki, és a távolban hallani lehetett az erre haladó autók zaját. Sétáltunk a kora reggelben, és érződött a kora tavaszi levegő finom élessége. A férfi azon törte a fejét, azt kérdezte erre, hogy mi tegyen.

- Vége-hossza nincs ennek az örökös elemzésnek, belső vizsgálódásnak, ennek az éberségnek. Sok mindennel próbálkoztam; simára borotvált gurukkal meg szakállas gurukkal, számos meditációs módszerrel - tudja, milyen sok a szemfényvesztő -, de mindezek nem csillapították sem szomjamat, sem éhségemet.

- Miért nem a túlsó végéről kezdi, arról a végéről, amelyet nem ismer - a másik parttól, amelyet az innensőről nem láthat? Az ismeretlennel kezdje, ne az ismerttel, mert ez az örökös vizsgálódás, elemzés csak megerősíti és tovább feltételezi az ismertet. Ha az elme a dolog túlsó vége felől él, akkor ezek a problémák nincsenek.

- Dehát hogyan kezdjek neki a túlsó végéről? Nem ismerem, nem látom.

- Amikor azt kérdezi: „hogyan kezdjek neki a túlsó végéről”, akkor még mindig az innenső felől teszi fel a kérdést. Ne kérdezzen tehát, hanem kezdje el a túlsó partról, amelyről nem tud semmit, egy másik dimenzióból, amelyet a csalfa gondolat nem tud foglyul ejteni.

Kis ideig hallgatott, közben fácánkakas repült el mellettünk. Pompás látványt nyújtott a nap-sütésben, aztán eltűnt a bokrok alatt. Amikor nem sokkal később újra előbukkant, megjelent négy-öt fácántojó is, amelyek ugyanolyan színűek voltak, mint a halott levelek, és a nagy fácán dölőföven álldogált közöttük.

A férfi annyira elmerült gondolataiban, hogy észre sem vette a fácánt, és amikor felhívtuk rá a figyelmét, azt mondta: - De szép! -, ám ez üres szó volt csupán, mert egyre azzal a problémával volt elfoglalva, hogy miként indulhatna el valamiből, amit nem ismer. Korán előbújt hosszú, zöld gyík napozott egy sziklán.

- Nem tudom, hogyan kezdjek neki arról a végéről. Igazából nem is vagyok képes felfogni ezt a homályos utalást, ezt a számomra érthetetlen kijelentést. Csak ahhoz tudok hozzáfogni, amit ismerek.

- Dehát mi az, amit ismer? Csakis olyasmit ismer, ami már befejeződött, ami elmúlt. Csak a tegnapot ismeri, mi pedig azt mondjuk: kezdje onnan, amit nem ismer, és éljen ebből kiindulva. Ha azt kérdezi: hogyan éljek ebből kiindulva?, akkor ezzel a múlt mintáját idézi meg. De ha az ismeretlennel él, akkor szabadságban él, a szabadságból kiindulva cselekszik, és ez a szeretet. Ha azt mondja: tudom, mi a szeretet, akkor nem tudja, mi az. Egészen biztosan nem a gyönyör emléke, felidézése. Ha pedig ez így van, akkor éljen azzal, amit nem ismer.

- Tényleg nem tudom, miről beszél. Egyre inkább bonyolítja a problémát.

- Nagyon egyszerű dolgot kérek. Azt mondom, hogy minél mélyebbre ás, a dolog annál inkább ott lesz. Maga az ásás a kondicionálás, és minden lapátnyi föld egy-egy olyan lépés megtételét jelenti, amely nem vezet sehová. Ön vagy azt kívánja, hogy új lépteket jelöljenek ki az ön számára, vagy a saját lépéseit akarja megtenni, amelyek egy teljesen más dimenzióba vezetnek. De ha nem tudja, hogy mi ez a dimenzió - valóságosan, nem elméletben -, akkor akármerre lépeget vagy akármilyen nyomon jár is, ez csakis a már ismerthez fogja elvezetni. Ne törődjön tehát az egésszel, kezdje a túlsó végén. Legyen csendben, és rá fog jönni.

- De én nem tudom, hogyan kell csendben lenni.

- Helyben vagyunk, visszajutottunk a hogyanhoz, és a hogyannak soha nincs vége. Minden tudás a rossz oldalon van. Aki tud, az már a sírban van. A létezés nem a tudás.

XI.

A csend fényében minden probléma szertefoszlik. Ez a fény nem a gondolat ősrégi mozgásából születik. Nem is a megnyilatkozó tudásból. Nem az idő vagy az akarat cselekedete gyújtja fel. A meditációban jön létre. A meditáció nem magánügy; nem egyéni gyönyörkere-sés; a gyönyör mindig elválasztó és megosztó. A meditációban eltűnik az én és a te közötti elválasztó vonal; a csend fénye a meditációban lerombolja az én tudását. Az én időtlen időkig tanulmányozható, mert napról napra változik, de a hatósugara mindig korlátozott, akármilyen kiterjedtnek gondolják is. A csend szabadság, és a szabadság a tökéletes rend véglegességével érkezik el.

Az erdő a tengerparton terült el. A szakadatlan szél megnyomorította, nem engedte megnőni a fenyőfákat, ágaik tülevelek nélkül, csupaszon meredeztek. Tavasz volt, de látszott, hogy ezekhez a fenyőkhöz nem jön el többé a tavasz. Megérkezett, de távol maradt tőlük, távol az örökös szélről és a sós levegőtől. Ott volt, virult, és minden fűszál és minden falevél ujjongott,

minden gesztenyefa virágzott, gyertyáikat a nap gyújtotta meg. Előbújtak a kacsák a kicsinyeikkel, meg a tulipánok és a nárciszok. Az erdő azonban kopár volt, árnyéktalan, minden fa elgyötört, torz, satnya, csupasz. Túl közel nőttek a tengerhez. Ennek a helynek is megvolt a maga sajátos szépsége, de csendes fájdalommal nézted a távoli erdőket, mert aznap nagyon erősen fúj a hideg szél; nagy hullámokat korbácsolt fel, és a szárazföld belseje felé sodorta a tavaszt. Köd ült a tengeren, és egymást kergető felhők borították el a szárazföldet, eltüntették a csatornákat, az erdőket és a sík talajt. Még a földhöz oly közel lévő kis tulipánok is megmehajoltak, és pompázatos színükkel ragyogó fényhullámként hömpölyögtek végig a táblán. Madarak voltak az erdőben, de a fenyvesben nem. Egy-két feketerigó látszott fénylő sárga csőrével, meg néhány galamb. Csodálatos volt nézni a fényt a tengeren.

Magas, tagbaszakadt, nagykezű férfi volt. Nagyon gazdag lehetett. Modern festményeket gyűjtött, és meglehetősen büszke volt a gyűjteményére, amelyet a kritikusok igen jónak mondtak. Míg mindezt elmesélte, látni lehetett a büszkeség fényét a szemében. Volt egy nagy, izgőmozgó, játékos kutyája; elevenebbnek tűnt, mint a gazdája. Szeretett volna kimenni a fűbe, a dűnék közé, kergetőzni a széllal, de engedelmesen leült, ahová a gazdája mutatta, és unalmában hamarosan elaludt.

A tulajdonunk sokkal inkább birtokol minket, mint mi a tulajdonunkat. A kastély, a ház, a képek, a könyvek, a tudás mind, mind létszükségletté lesznek, fontosabbá válnak, mint maga az ember.

A férfi azt mondta, hogy rengeteget olvasott, és a könyvtárában a legújabb szerzők könyveit lehetett látni. A miszticizmusról beszélt, meg a kábítószer-őrületről, amely akkoriban söpört végig az országon. Gazdag, sikeres embernek tudta magát, de e mögött olyan üresség és felszíniesség volt, amelyet soha nem lehet könyvekkel, képekkel vagy szakmai ismeretekkel kitölteni.

Ebben áll az élet szomorúsága - az ürességben, amelyet az elme minden elképzelhető ügyeskedésével próbálunk kitölteni. De ez az üresség megmarad. Szomorúsága a hiábavaló birtoklási igyekezetből fakad. Ebből a törekvésből uralomvágy következik, az én előtérbe állítása a maga üres szavaival és azoknak a dolgoknak a gazdag emlékeivel, amelyek elmúltak, és nem térnek vissza soha többé. Ez az üresség és magányosság az, amit az elszigetelő gondolat szül, és egyre táplál a tudással, amelyet ő teremtett.

A hiábavaló igyekezet szomorúsága az, ami tönkreteszi az embert. Gondolkodó képessége nem olyan kiváló, mint a számítógépé, és mivel egyedül a gondolkodás eszközét birtokolja az élet problémáinak leküzdésére, ezért azok felőrlik őt. Az elfecsérelt életnek ez a szomorúsága talán csak halála pillanatában tudatosul benne - és akkor már késő.

Ezért a tulajdon, a hírnév, az eredmény, a kezes feleség roppant fontossá válik, és ez a szomorúság elűzi a szeretetet. Vagy az egyik, vagy a másik; mindkettő nem lehet a miénk. Az egyik cinizmust és keserúséget szül, ami csakis az ember sajátja; a másik nyomtalanul elillan.

XII.

A képzeletnek és a gondolatnak nincs helye a meditációban. Azok kötöttséghez vezetnek; a meditáció pedig szabadságot hoz. A jó és az élvezetes két külön dolog; az egyik szabadságot teremt, a másik időbeli kötöttséget. A meditáció megszabadulás az időtől. Az idő a megfigyelő és tapasztaló, a gondolkodó, és az idő gondolat; a meditáció túllép és felülemelkedik az idő tevékenységén.

A képzelet mindig az idő síkján húzódik meg, és bármennyire rejtett és titkos, cselekedni fog. A gondolat cselekedete óhatatlanul konfliktushoz és időbeli kötöttséghez vezet. Meditálni annyi, mint ártatlannak lenni az időtől.

Sok mérföldes távolságból látható volt a tó. Kanyargós utakon lehetett eljutni odáig, amelyek gabonaföldek és fenyvesek között vezettek. Nagyon gondozott ország volt ez. Az utakat szépen tisztán tartották, és a majorságok a marháikkal, lovaikkal, csirkéikkel és disznóikkal rendezettnek tűntek. A hullámozó dombok között lejutottál a tóhoz, amelyet minden oldalról hófödte hegyek vettek körül. Nagyon tiszta idő volt, és a hó ragyogott a kora reggeli fényben.

Több évszázada nem volt háború ebben az országban, és érezni lehetett a nagy-nagy biztonságot, a mindennapi élet zavartalan folyását, és ami vele jár, a jól kormányzott, megállapodott társadalom tompultságát és közönyét.

Sima, jól karbantartott út kanyargott, elég széles ahhoz, hogy az autók könnyedén megelőzhessék egymást; és egy dombon túljutva egyszer csak gyümölcsösök közé jutottál. Kicsivel odébb nagy dohánytábla volt. Közelebb érve érezni lehetett a nyíló dohányvirágok erős illatát.

Aznap reggel, ahogy nagyobb magasságból leereszkedtél kezdett felmelegedni az idő, és elég nehéz volt a levegő. A táj békéje behatolt a szívedbe, és részévé váltál a földnek.

Kora tavaszi nap volt. Hűvös szellő fújt északról, és a nap már kezdett éles árnyékokat vetni. A magas, vastag eukaliptusz lágyan ingott a ház felé, és egy árva feketerigó dalolt; látni lehetett onnan, ahol ültél. Elég magányosnak érezhette magát, mert aznap reggel nagyon kevés madarat lehetett látni. A verebek felsorakoztak a kertre letekintő falon. A kert eléggé elhanyagolt volt, ráfért volna a gyepre a nyírás. A gyerekek délután majd kijönnek játszani, és hallani lehet a kiáltásukat és nevetésüket. Kergetőzni fognak a fák között, bújócskázni, és a nagy nevetés betölti majd a levegőt.

Talán nyolcan ülhettek az ebédnél az asztal körül. Egyikük filmrendező volt, a másik zongorista, és volt közöttük egy fiatal diák is valamelyik egyetemről. Politikáról beszélgettek, az amerikai zavargásokról meg a háborúról, amely egyre jobban elhúzódni látszott. Könnyedén csordogáló, különösebb tárgy nélküli társalgás volt. A rendező hirtelen azt mondta:

- Nekünk, akik az idősebb generációhoz tartozunk, nincs helyünk az eljövendő modern világban. Egy neves író beszélt a minap az egyetemen - és a diákok mondanivalóját ízekre szaggatták, teljesen kikészítették. Amit mondott, nem kapcsolódott ahhoz, amit a diákok akartak, ami foglalkoztatta őket, vagy amire igényük lett volna. A saját nézeteit, a saját jelentőségét, saját életútját emelte ki, és a diákokat egyik sem érdekelte. Ismerem őt, tudom, mi játszódott le benne. Teljesen elbizonytalanodott, de nem akarta elismerni. Azt akarta, hogy a fiatalabb generáció elfogadja, és azok nem kértek az ő tisztességes, hagyományos életmódjából - bár a könyveiben bizonyos keretek között zajló változásról írt... Én személy szerint - folytatta a rendező - tudom, hogy semmilyen kapcsolatom vagy kontaktusom nincs senkivel a fiatalabb generációból. Úgy érzem, hogy képmutatók vagyunk.

Ezt mondta az az ember, akinek a nevéhez számos ismert avantgard film fűződik. Nem volt elkeseredve. Csak leszögezett egy tényt, közben mosolygott, és megvonta a vállát. Ami külön rokonszenvenessé tette, az az őszintesége volt és az a jellegzetes alázat, amely gyakran az előbbi velejárója.

A zongorista egész fiatal volt. Azért szakította meg ígéretes karrierjét, mert úgy gondolta, hogy az impresszáriók, koncertek és a hírverés meg az ehhez kapcsolódó sok pénz világa nem más, mint dicsfényvel övezett szélhámosság. Ő maga másfajta, vallásos életet akart élni.

Azt mondta: - Mindenütt ugyanaz van az egész világon. Éppen most jövök Indiából. A régi és az új közötti szakadék ott talán még mélyebb is. A hagyománynak és a réginek az ereje rettenetesen eleven, és lehet, hogy magába fogja szippantani a fiatalabb generációt. De azt remélem, hogy legalább lesznek néhányan, akik ellenállnak, és elindítói lesznek egy másfajta mozgalomnak.

És úgy vettem észre utazásaim során, hogy a fiatalabbak (és én már öreg vagyok a fiatalokhoz képest) egyre inkább szakítanak a fennálló társadalmi berendezkedéssel. Lehet, hogy belevesznek a kábítószeres és a keleti miszticizmus világába, de ott van bennük az ígéret, az újfajta vitalitás. Elutasítják az egyházat, a kövér papokat, a vallás világának bonyolult hierarchiáját. Tudni sem akarnak a politikáról és a háborúkról. Lehet, hogy belőlük fog kihajtani az új kezdeménye.

Az egyetemista mindeközben hallgatott, ette a spagettijét, és kinézett az ablakon; de a többiekhez hasonlóan ő is bele-belefolyt a beszélgetésbe. Eléggé félénk volt, és bár nem lelkesedett a tanulmányaiért, járt az egyetemre, és hallgatta a professzorait - akik nem a kellő oktatásban részesítették. Sokat olvasott; szerette az angol irodalmat és a saját országát is, és beszélt is erről más alkalmakkor, más étkezések közben.

Azt mondta: - Bár még csak húsz éves vagyok, máris öregnek számítok a tizenöt évesek mellett. Az ő agyuk gyorsabban forog, eszesebbek, világosabban látják a dolgokat, és gyorsabban rátapintanak a lényegre, mint én. Úgy tűnik, többet tudnak nálam, és én öregnek érzem magam mellettük. De teljesen egyetértek azzal, amit mondott. Ön úgy érzi, hogy képmutatóak, mást mondanak, és mást cselekednek. Ezt megértjük, ha politikusokról vagy papokról van szó, azt viszont nem értem, hogy mások miért vesznek részt ebben a képmutatásban. Az önök erkölcsisége büzlik - önök háborút akarnak.

Ami minket illet, mi nem gyűlöljük a feketéket, a barna vagy a másmilyen színű embereket. Jól megvagyunk velük. Tudom, mert sokat forogtam közöttük.

Önök viszont, az idősebb generáció tagjai a faji megkülönböztetés és a háború világát hozták létre - és mi ebből nem kérünk. Tehát lázongunk. De ebből a lázadásból megint csak divatot csináltak, és különböző politikusok húztak hasznot belőle, ezért a mi eredeti ellenérzésünk mindezzel szemben kezd megszűnni. Lehet, hogy majd mi is tiszteletreméltó, erkölcsös polgárokká válunk. De most még gyűlöljük az önök erkölcséit, és elvetünk minden erkölcsi felfogást.

Egy-két percre mindenki elnémult; az eukaliptusz elcsendesedett, mintha hallgatta volna az asztal körül elhangzott szavakat. Elrepült a feketerígó, és példáját követték a verebek is.

Azt mondtuk: - Jól van, tökéletesen igaza van. Minden erkölcsi felfogást tagadni annyi, mint erkölcsösnek lenni, mert a bevett erkölcsi rend a tiszteletreméltóság erkölcsé, és attól tartok, hogy mindannyian tiszteletre vágyunk - vagyis hogy jó polgárként ismerjenek el a rothadó társadalomban. Tiszteletreméltónak lenni nagyon kifizetődő, jó állással és biztos jövedelemmel jár. A kapzsiság, irigység és gyűlölet elfogadott erkölcsé a társadalmi berendezkedés létezési módja.

Ha mindezt teljes egészében megtagadja, nemcsak a szájával, hanem a szívével is, akkor valóban erkölcsös ember. Mert ez az erkölcs a szeretetből fakad, és nem a haszon, az eredmény, a hierarchia valamelyik posztjának elérési vágya motiválja. Ez a szeretet nem jöhet

létre, ha Ön a társadalomhoz tartozik, amelyben hírnevet, elismerést, pozíciót akar kivívni magának. Mivel a társadalomban nincs szeretet, az erkölcsé erkölcsstelenség. Ha mindezt teljes szívéből megtagadja, ez olyan erény, amelyet szeretet övez.

XIII.

Meditálni annyi, mint felülemelkedni az időn. Az idő az a táv, amelyet a gondolkodás teljesítményei közben megtesz. Mindig a régi útvonalon utazik, amelyet új burkolat, új látvány borít, de mindig ugyanaz az út, amely sehová sem vezet - csakis a kínhoz és a szomorúsághoz.

Az igazság csak akkor nem elvont dolog, amikor az elme felülemelkedik az időn. Akkor az üdvözültség nem a gyönyörből nyert eszme, hanem olyan valóság, amely nem szavakban él.

Az időnek az elméből való kiürítése az igazság csendje és ennek látása a cselekvés; ezért a látás és a cselekvés nem válik szét. A látás és a cselekvés közötti időszakban konfliktus, szenvedés és zavar születik. Az időtlen az örökkévaló.

Minden asztalon sárga nárciszok voltak, üdék, frissek, egyenesen a kertből valók, még ott volt rajtuk a tavasz hamvassága. Az egyik oldalsó asztalon bársonyosan fehér, élesen elváló közepű liliomok álltak. Ezt a bársonyos fehérséget és a sok-sok nárcisz ragyogó sárgáját olyan volt látni, mint az örökké táguló, korlátlan, csendes kék eget.

Szinte mindegyik asztalnál ültek emberek, akik nagyon hangosan beszélgettek és nevettek. Az egyik közeli asztalnál egy nő titokban odaadta a kutyájának a húst, amit ő nem tudott megenni. Szemlátomást mindnyájan óriási adagokat kaptak, és nem volt kellemes látvány, ahogyan ettek; lehet, hogy barbár dolog nyilvánosan enni. A helyiség túlsó végében egy férfi töltötte magába a bort meg a húst, majd rágyújtott egy nagy szivarra, és üdvözült kifejezés ömlött el kövér arcán. Hasonlóképpen kövér felesége cigarettára gyújtott. Mindketten láthatólag elvesztek a külvilág számára.

A sárga nárciszok pedig ott voltak, és senki nem törődött velük. Díszítésként szolgáltak, aminek semmi értelme nincs; és miközben nézted őket, a ragyogó sárga betöltötte a helyiséget. A szín különösen hat a szemre. Nem a szem szívta magába a színt, inkább a szín töltötte be a szemlélő lényét. Ő maga volt a szín; nem vált azzá a színné - belőle eredt azonosulás vagy megnevezés nélkül; névtelenül, ami maga az ártatlanság. Ahol nincs névtelenség, ott erőszak van a maga valamennyi, más-másféle formájában.

De a szemlélő elfelejtette a világot, a telefüstölt helyiséget, az ember kegyetlenségét, és a ronda vörös húst; azok a szép formájú nárciszok mintha kiemelték volna az időből.

A szeretet ilyen. Nincs benne idő, tér vagy azonosság. Az azonosság az, ami gyönyört és kint szül; az azonosság az, ami gyűlöletet és háborút okoz, és falat emel az emberek köré, az egyes ember, a család és a közösség köré. Az ember a fal fölött kinyúl a másik ember felé -, de az is be van zárva; az erkölcs az a szó, amely hidat ver kettejük közé, és így ez a híd csúf és hiábavaló.

A szeretet nem ilyen; olyan, mint az erdő az út túloldalán, állandóan megújul, mert állandóan meghal. Nincs meg benne az az állandóság, amelyet a gondolat keres; olyan mozgás, amelyet a gondolat soha nem képes megérteni, megérinteni vagy érezni. A gondolat érzete és a szeretet érzése két különböző dolog; az egyik szolgáshoz vezet, a másik a jószág virágzásához. Ez a virágzás nem a társadalom, a kultúra vagy a vallás mezsgyéjén belül található, míg a szolgáshoz minden társadalom, vallásos hitvallás és a másságba vetett hit velejárója. A szeretet névtelen, ennél fogva nem erőszakos. A gyönyör erőszakos, mert vágy és akarat a mozgatórugója. A

szereket nem teremthető meg gondolat vagy jó cselekedetek által. A gondolat egész folyamatának a tagadása annak a tettnek a szépsége, ami a szeretet. E nélkül az igazságnak nincs üdve. És odaát, az asztalon ott voltak a nárciszok.

XIV.

A meditáció az üdvösség felébredése; az érzékekből fakad és meghaladja azokat. Nincs folyamatossága, mert nem időbeli. A kapcsolat boldogsága és öröme, egy felhő látványa a föld felett, a tavasz fénye a leveleken mind, mind a szem és az elme gyönyörűsége. A gondolat ezt a gyönyörűséget fejlesztheti, és az emlék terében tartóssággal ruházhatja fel, de a meditáció üdvössége nem foglalja magában az érzékek intenzitását. Az érzékeknek ébernek kell lenniük, és nem szabad, hogy a gondolat, a behódolás fegyelme és a társadalom erkölce bármi módon eltorzítsa őket. Az érzékek szabadsága nem egyenlő az engedékenységgel: az engedékenység a gondolat gyönyöre. A gondolat olyan, mint a tűz füstje, a boldogság pedig a tűz füstfelhő nélkül, amelytől könny szökik a szembe. Más dolog a gyönyör, és más a boldogság. A gyönyör a gondolat szolgája, a boldogság a gondolon túl és afölött van. A meditáció alapja a gondolat és a gyönyör megértése ezek erkölcsével és kényelmet nyújtó fegyelmével együtt. A meditáció üdvössége nem időbeli, tartós; fölötte áll ennek, így nem mérhető. Elragadtatottsága nem az észlelő szemében jelentkezik, nem is a gondolkodó tapasztalata.

A gondolat nem érintheti meg a maga szavaival, jelképeivel és a zürzavarral, amelyet szül a meditáció; nem olyan szó, amely gyökeret verhetne a gondolatban, és az alakíthatná. Ez az üdvösség a tökéletes csendből születik.

Szép reggel volt, gyorsan futottak a felhők, és tisztán kéklött az ég. Előtte esett az eső, és kitisztult a levegő. Elmúlt a kietlen tél; minden levél új volt, olyan frissnek tűnt a szikrázó napsütésben, semmi köze nem volt az előző évi tavaszhoz. A nap átsütött az új leveleken, és puha, zöld fényt hintett a nedves ösvényre, amely az erdőn keresztül a városba vezető főútra vitt ki.

Gyerekek játszottak itt is, ott is, de pillantásra sem méltatták a szép tavaszi napot. Nem kellett odapillantaniuk, mert ők maguk voltak a tavasz. Nevetésük és játszadozásuk része volt a fának, a levélnek és a virágnak. Ez nem képzelgés volt, érezni lehetett. Olyan volt, mintha a levelek és a virágok részesei lennének a nevetésnek, a kiáltásnak és az arra szálló léggömbnek. Minden fűszál, a sárga pitypang, a zsenge sebezhető levél része volt a gyerekeknek, a gyerekek pedig az egész földnek. Eltűnt az ember és a természet közötti elválasztó vonal; de a versenypályán az autójában ülő férfinak és a piacról visszatérő nőnek erről nem volt tudomása. Lehet, hogy egyszer sem pillantottak fel az égre, a reszkető levelekre, a fehér orgonára. Cipelték magukkal problémáikat a szívükben, és a szívük nem fordult oda a gyerekekhez és a kedvderítő tavaszi naphoz. Sajnálni igazán azt lehetett ebben, hogy ők nemzették ezeket a gyerekeket, és a gyerekekből nemsokára a versenypályán száguldozó férfi és a piacról hazatérő nő lesz; és a világ újra elsötétül. Ez a véget nem érő szomorúság oka. A szeretetet, amely ott van azon a levélen, az ősz beálltával elfűjja majd a szél.

Fiatal férfi volt, nős, több gyerek apja. Rendkívül iskolázott, intellektuális, jól beszélő embernek tűnt. Elég szikár volt, kényelmesen elhelyezkedett a karosszékben - keresztbe vetette a lábát, kezét összefonta az ölében, szemüvege szikrázott az ablakon besütő nap fényében. Azt mondta, hogy örökké keres - nemcsak filozófiai igazságokat, hanem azt az igazságot is kutatja, amely túl van minden szón és rendszeren.

- Feltételezem, hogy azért folytatja a keresést, mert elégedetlen.

- Nem, nem mondhatnám, hogy elégedetlen vagyok. A többi emberhez hasonlóan én sem vagyok elégedett, de nem ez a keresés oka. Nem a mikroszkóppal vagy távcsővel folytatott kutatásról van szó, vagy arról, ahogyan a pap keresi Istenét. Nem tudom megmondani, mit keresek; nem tudok rámutatni. Úgy látszik, ez születési adottság, és bár boldog házasságban élek, a keresés egyre tart. Nem menekülés ez. Tényleg nem tudom, mit akarok megtalálni. Megtanácskoztam ezt már néhány okos filozófussal meg keleti hittérítővel, és mind azt mondták, hogy folytassam a kutatást, soha ne hagyjam abba a keresést. Annyi év után ez továbbra is örökös nyugtalanság bennem.

- Szükség van egyáltalán a keresésre? Mindig olyasmit keresünk, ami odaát van a túlsó parton, idő és hosszú léptek által bejárható távolságra. A keresés és a megtalálás a jövő birodalmában van - odaát, a hegyen túl. Ez a keresés lényege. Létezik a jelen meg a jövőben megtalálendő valami. A jelen nem teljesen aktív és eleven, és így természetesen az, ami a hegyen túl van, csábítóbb és kívánatosabb. A tudós, akinek a szeme a mikroszkópra tapad, soha nem fogja meglátni a pókot a falon, pedig életének hálójá nem a mikroszkópban van, hanem jelenbeli életében.

- Azt akarja mondani, uram, hogy hiábavaló dolog keresni; hogy nem lehet reményünk a jövőben; hogy minden idő a jelenben van?

- Az élet teljessége a jelenben van, nem pedig a tegnapi árnyékában vagy a holnapi remény fényességében. Ahhoz, hogy a jelenben élhessünk, meg kell szabadulnunk a múlttól és a holnaptól. Semmi nem található a holnapban, mert a holnap a jelen, a tegnapi pedig csupán emlékezés. Ezért aztán a távolság aközött, ami megtalálendő, és aközött, ami van, a kutatás révén csak nőttön nő - akármilyen kellemes és vigasztaló is a kutatás.

Az élet céljának örökös keresése az ember sajátos menekülése. Ha megtalálja, amit keres, nem fog az annyit sem érni, mint egy kavics az úton. Aki a jelenben akar élni, annak elméjét nem szabad, hogy megossza a tegnapi valóság emlékezése vagy a holnap fényes reménye; nem szabad, hogy az elmének holnapja vagy tegnapja legyen. Ez nem valami költői kijelentés, hanem valóságos tény. A költészetnek és a képzeletnek nincs helye az aktív jelenben. Nem arról van szó, hogy tagadjuk meg a szépséget, de a szeretet az a jelenbeli szépség, amely nem található meg kereséssel.

- Azt hiszem, kezdem megérteni, mennyire hiábavalók voltak azok az évek, amelyeket kutatással töltöttem, azok a kérdések, amelyeket magamnak és másoknak tettem fel, és hiábavalók a válaszok.

A befejezés a kezdés, a kezdés az első lépés, és az első lépés az egyedül lehetséges lépés.

XV.

Egyenes beszédű ember volt, tele érdeklődéssel és lendülettel. Olvasmányait széles körből válogatta, számos nyelven beszélt. Járt keleten, tudott egyet-mást az indiai filozófiáról, olvasta az úgynevezett szent könyveket, és követője volt néhány gurunak. És most itt ült a kis szobában, amelyből a délelőtti nap fényében mosolygó, zöldellő völgyre nyílt kilátás. Szikráztak a havas csúcsok, és a hegyek fölül éppen hatalmas fellegek közeledtek. Nagyon szép nap ígérkezett, és ebben a magasságban tiszta volt a levegő, átható a fény. Nyár elején jártunk, és a levegőben még ott érződött a tavasz hidege. Nyugodt völgy volt ez, különösen ebben az évszakban, teli csenddel, a tehenek kolompolásával meg a fenyők és a frissen kaszált fű

illatával. Rengeteg kiáltozó és játszadozó gyerek volt itt, és aznap kora reggel gyönyörűség terjengett a levegőben, és a táj szépsége rátelepedett a szemlélő érzékeire. A szem látta a kék eget meg a zöld földet, és örömmel volt.

- Viselkedni annyi, mint tisztességesnek lenni - legalábbis ön ezt mondta. Pár éve hallgatom már a világ különböző tájain, és felfogtam a tanítását. Nem próbálom meg ezt a tanítást tette váltani az életben, mert akkor az új mintává, az utánczás másik formájává, egy újabb recept elfogadásává válna. Látom az ebben rejlő veszélyt. Sok mindent magamévá tettem abból, amit mondott, szinte a lényem részévé vált. Lehet, hogy ez az akadálya a cselekvés szabadságának - amelyhez ön annyira ragaszkodik. Az ember élete sohasem szabad és kényszer nélküli. Élnem kell a magam mindennapi életét, de mindig gondosan ügyelek, nehogy csupán egy új mintát kövessék, amelyet én alkottam a magam számára. Így aztán mintha kettős életet élnék; egyfelől ott van a normális tevékenységem, család, munka és így tovább, másfelől pedig ott van a tanítás, amelyet öntől kaptam, és amely nagyon is érdekel. Ha követem a tanítást, olyan vagyok, mint bármelyik katolikus, aki egy dogmának hódolt be. Minek alapján cselekszik valaki a mindennapi életben, ha a tanítást éli, anélkül hogy egyszerűen behódolna neki?

El kell felejtenünk a tanítást meg a tanítót és a követőt is, aki megpróbál másfajta életet élni. Csak a tanulás van: a tanulásban van a tett. A tanulás nem válik el a cselekvéstől. Ha elkülönülnek, akkor a tanulás nem más, mint egy eszme vagy ideálok összessége, amelynek megfelelően a cselekvés végbemegy, míg a tanulás igazából az a tett, amelyben nincs konfliktus. Ha ezt megértjük, mi a kérdés? A tanulás nem elvont eszme, hanem valaminek aktuális megtanulása. Nem lehet tett nélkül tanulni; önmagunkról csakis cselekedve tanulhatunk meg bármit. Nem úgy van, hogy először megtanuljuk önmagunkat, és aztán ennek a tudásnak az alapján cselekszünk, mert akkor ez a cselekvés utánczó lesz, a felhalmozott tudáshoz igazodó.

- De uram, engem minden pillanatban hol ez, hol az állít kihívás elé, és úgy reagálok, ahogy mindig is tettem - ami gyakran konfliktushoz vezet. Azt szeretném megtudni, hogy ezekben a mindennapi helyzetekben helytálló-e az, amit a tanulásról mond.

- A kihívások természetüknél fogva mindig újak, máskülönben nem kihívások, a reagálás azonban, ami régi, nem megfelelő, ezért keletkezik a konfliktus. Azt kérdezi, mit lehet erről tanulni. A reagálásokról van mit tanulni, hogyan jönnek létre, mi a hátterük, mi módon kondicionáltak, tehát tanulni kell a reagálás egész rendszerét és természetét. Ez a tanulás nem valamilyen felhalmozás, amelynek alapján ön a feladatra reagálni fog. A tanulás olyan mozgás, amelyik nem horgonyoz le a tudásban. Ha igen, akkor nem mozgás. A gép, a számítógép le van horgonyozva. Ez az alapvető különbség az ember és a gép között. A tanulás figyelem, látás. Ha a felhalmozott tudás alapján lát valaki, akkor a látás korlátozott, a látás semmi újat nem eredményez.

- Azt mondja, hogy a reagálás egész rendszeréről van mit tanulni. Ez mintha azt jelentené, hogy lassan felhalmozódik az, amit megtanultak. Másrészt viszont azt mondja, hogy az a tanulás, amelyről ön beszél, olyan folyamatos, hogy semmit nem halmoz fel.

Az oktatás, amelyben részesültünk, bizonyos tudásmennyiség összegyűjtését jelenti, ezt pedig a számítógép gyorsabban és pontosabban képes elvégezni. Mi szükség van az ilyen képzésre? A gépek az ember legtöbb tevékenységét átvállalják. Ha azt mondja, sokakkal együtt, hogy a tanulás bizonyos tudásmennyiség összegyűjtése, akkor tagadja az élet mozgását, ami kapcsolat és viselkedésmód. Ha a kapcsolat és viselkedésmód korábbi tapasztalaton és tudáson alapszik, akkor létezhet-e valódi kapcsolat? Az emlék, a hozzá tartozó összes képzettársítással együtt

lehet-e az igazi kapcsolat alapja? Az emlék képzeteket és szavakat jelent, és ha kapcsolatainkat szimbólumokra, képzetekre és szavakra alapozzuk, létrejöhet-e ebből igazi kapcsolat?

Ahogy mondtuk, az élet a kapcsolatban végbemenő mozgás, és ha ez a kapcsolat a múlt, az emlék pórázán jár, akkor a mozgása korlátozott, és gyötrelmessé válik.

- Nagyon jól értem, amit mond, és újra megkérdem, minek az alapján cselekszik. Nem kerül-e ellentmondásba önmagával, amikor azt mondja, hogy reakcióink egész rendszerét megfigyelve tanulunk, és ugyanakkor azt is, hogy a tanulás eleve kizárja a felhalmozást?

A rendszer látása élő, mozgó; de ha ez a látás hozzáad a rendszerhez, akkor a rendszer sokkal fontosabbá válik, mint a látás, ami az élet. Ebben nincs semmi ellentmondás. Azt mondjuk, hogy a látás sokkal fontosabb, mint a rendszer. Ha a rendszer tanulásának tulajdonít jelentőséget, nem pedig a tanulásnak mint látásnak, akkor valóban van ellentmondás; akkor más dolog a látás, és más a rendszer tanulása.

Azt kérdezi, uram, mi az a forrás, amelyből merítve cselekszünk? Ha a cselekvésnek van forrása, akkor az az emlék, a tudás, az pedig a múlt. Azt mondtuk, hogy a látás maga a cselekvés; a két dolog nem különül el egymástól. A látás mindig új, és ezért a cselekvés is mindig új. Ennek folytán a mindennapi reakció látása felszínre hozza az újat, azt, amit spontaneitásnak szokás nevezni. A haragvás pillanatában nem ismerjük fel magát a haragot. A felismerés pár másodperccel később következik be, rájövünk, hogy „haragszunk”. Vajon ennek a haragnak a látása a harag választás nélküli tudomásulvétele, vagy pedig megint csak választás eredménye, a régi alapján választunk, akkor minden reakciónk erre a haragra - az, hogy elfojtjuk, megfékezzük vagy szabad folyást engedünk neki és így tovább - hagyományos cselekedet. Az új csakis akkor jelenik meg, ha a látás választás nélküli.

Mindebből egy újabb érdekes probléma adódik: rá vagyunk utalva a kihívásokra, hogy ébren tartsanak, hogy kizökkentsenek a megszokott kerékvágásból, a hagyományból, a fennálló rendből, akár vérontás, lázadás, akár valamilyen más megrázkódtatás árán.

- Lehetséges-e egyáltalán, hogy az elme ne legyen ráutalva a kihívásokra?

- Lehetséges akkor, ha az elme állandó változásban van, nincs pihenőhelye, biztos kikötője, mindenek fölött álló érdeke vagy elkötelezettsége. A felébredt elmének, amelyben világosság gyúlt - mi szüksége volna bármilyen kihívásra?

XVI.

A meditáció a csend cselekedete. Mi vélemények, következtetések és tudás vagy spekulatív szándékok alapján cselekszünk. Ez óhatatlanul ellentmondást eredményez a cselekvés során aközött, ami van, és aközött, aminek lennie kellene, vagy ami mindig is volt. Ez a tudásnak nevezett múltból fakadó cselekvés gépies, képes alkalmazkodni, módosulni, de a gyökerei a múltban vannak. Így a múlt árnya állandóan rávetül a jelenre. A kapcsolatban végbemenő ilyen fajta cselekvés a képzetnek, a szimbólumnak, a konklúzióknak a következménye; a kapcsolat ezért múltbeli, emlék tehát, nem pedig eleven valami. Ebből a fecsegésből, zűrzavarból és ellentmondásból tevékenységek indulnak ki, és szétszóródva a kultúra, a közösségek, a társadalmi intézmények és a vallási dogmák mintáivá válnak. Mindennek a talaján az új társadalmi berendezkedést hozó forradalmat úgy állítják be, mintha valóban valami új lenne, de mivel az ismerttől az ismert felé tart, semmiféle változásról nincs szó. Változás csak az ismert tagadása útján lehetséges; a cselekvés akkor nem valamilyen minta szerinti, hanem abból az intelligenciából származik, amelyik állandóan megújítja önmagát.

Az intelligencia nem a különbségtétel és az ítélkezés vagy a kritikai értékelés képessége, hanem annak látása, ami van. Az, ami van, állandóan változik, és ha a látás a múlthoz tapad, a látás intelligenciája megszűnik. Akkor az emlék diktálja a cselekvést, nem pedig az érzékelés intelligenciája. A meditáció mindennek a meglátása egyetlen pillantással. Ahhoz, hogy lássunk, csend kell, és ebből a csendből olyan cselekvés fakad, amely teljesen más, mint a gondolkodás cselekvése.

Egész nap esett, és minden levélről, minden virágsziromról csöpögött a víz. A patak megduzzadt, és tiszta vizének nyoma sem maradt; iszapos, sebesen rohanó vízfolyássá változott. Csak a verebek serénykedtek, meg a varjak - és a nagy, fekete-fehér szarkák. A hegyek elrejtőztek a felhők mögé, az alacsonyabbak alig látszóttak. Előtte pár napig nem esett, és a száraz földre hulló friss eső szaga igazi élvezet volt. Aki járt már trópusi országokban, ahol hónapokig nem esik, és megszakítás nélkül ragyogóan, forrón süt a nap, amely kiszikkasztja a földet, az tudja, hogy amikor az első eső megjön, az öreg, kopár földre hulló friss eső szagát beszívni olyan élvezet, amely elhatol a szív legmélyéig. De itt, Európában ez a szag más-milyen volt, szelídebb, nem olyan erős, nem annyira átható. Olyan volt, mint a könnyű szellő, amely hamarosan tovaszáll.

A rákövetkező nap reggelén tiszta kék volt az ég; eltűnt az összes felhő, szikrázott a hó a hegycsúcsokon, üde fű és ezernyi új, tavaszi virág volt a réteken. Elmondhatatlan szépségekkel teli reggel volt; és minden fűszálon szeretet ült.

Jól ismert filmrendező volt, és meglepő módon egyáltalán nem beképzelt. Ellenkezőleg, nagyon barátságos és mosolygós. Számos sikeres filmet készített, és mások utánozták a műveit. Az érzékenyebb rendezőkhöz hasonlóan őt is az izgatta, hogyan lehet filmen megjeleníteni a tudattalant, a fantasztikus álmokat, konfliktusokat. Tanulmányozta a pszichoanalitikusok bálványait, és kísérleti célból maga is kipróbálta a kábítószer.

Az emberi elmét nagymértékben meghatározza az a kultúra, amelyben él - hagyományai, anyagi lehetőségei és különösen vallási propagandája révén. Az elme állhatatosan tiltakozik az ellen, hogy valamilyen diktátornak vagy az állam zsarnokságának legyen a rabszolgája, de készségesen eltűri a keresztény vagy a muzulmán egyház vagy a legújabb, divatos pszichiátriai dogmák zsarnokságát. A sok kilátástalan szenvedés láttán az elme leleményesen talál ki egy-egy új Szentlelket vagy új Átmant, ami hamarosan imádható bálványává válik.

Az elme, amely ezt a rombolást a világban véghezvitte, alapjában véve fél önmagától. Tudatában van annak, milyen materialista távlatot kínál a tudomány a maga eredményeivel, az elme fölötti növekvő uralmával, ezért új filozófiát kezd el kidolgozni; a tegnapi filozófiái átadják a helyüket az új elméleteknek, de az ember alapvető problémái megoldatlanok maradnak.

A háború, az elszakadási törekvések és a szélsőséges önzés okozta felfordulás közepette a legfőbb kérdés továbbra is a halál. A vallások, a legősibbek ugyanúgy, mint az újabbak, az embert dogmákra, reményekre és hitre oktatják, amelyek kész választ adnak erre a kérdésre; de a halál problémája nem válaszolható meg gondolatilag, az intellektus által; a halál tény, amelyet nem lehet megkerülni.

Meg kell halnunk, hogy megtudjuk, mi a halál, de erre az ember szemlátomást képtelen, mert fél meghalni mindannak számára, amit ismer, fél meghalni legdédélgettebb, mélyen gyökerező reményei és ábrándképei számára.

Valójában nincs holnap, de sok holnap sorakozik az élet mostanja és a halál jövőbelisége között. Ebben az elválasztó szakadékban él az ember félelem és szorongás közepette, de félszempel örökké azt figyeli, ami elkerülhetetlen. Még csak beszélni sem akar róla, és a sírt feldíszíti mindazokkal a dolgokkal, amelyeket ismer.

Meghalni mindannak a számára, amit ismerünk - nem ismereteink bizonyos formái, hanem minden ismeret számára - ez a halál. Megidézni a jövőt - a halált -, elfedni a ma egészét, ez a totális halál; ilyenkor nincs szakadék az élet és a halál között. Akkor a halál élet, és az élet halál.

Erre, úgy látszik, senki nem hajlandó. Sőt az ember örökké az újat keresi; egyik kezében állandóan a régít tartja, a másikkal pedig az ismeretlen felé nyúl ki az új után. Így óhatatlanul előáll a kettősségből fakadó konfliktus - az én és a nem én, a megfigyelő és a megfigyelt, a tény és az elvárások között.

Ez a zűrzavar teljes egészében megszűnik, ha az ismert véget ér. Ez a vég a halál. A halál nem valamilyen eszme, szimbólum, hanem iszonyú valóság, és nem lehet úgy elmenekülni előle, hogy ragaszkodunk a ma kellékeihez, amelyek a tegnapiéi, sem úgy, hogy a remény szimbólumát imádjuk.

Meg kell halnunk a halál számára; csakis akkor születik meg az ártatlanság, csakis akkor jön létre az időtlen új. A szeretet mindig új, és a szeretetre való emlékezés a szeretet halála.

XVII.

Széles, buja növényzetű rét volt, zöld hegyek övezték. Gyönyörű volt aznap reggel, szikrázott a harmat, és a madarak daloltak a mennynek és a földnek. Ezen a sok virággal ékes réten magányos fa állt méltóság teljesen és egyedül. Magas volt és formás, és ez a reggel különleges jelentéssel ruházta fel. Hosszú, mély árnyékot vetett, és a fa meg az árnyék között roppant csend honolt. Beszélgettek egymással - a valós és a nem valós, a szimbólum és a tény. Igazán pompás fa volt szellőrezgette, késő tavaszi leveleivel, amelyek még épek voltak, nem rágta meg őket hernyó; nagy-nagy méltóság volt benne. Nem kölcsönözte a méltóság ruháját, hanem ő maga volt pompás és lenyűgöző. Estére majd visszavonul önmagába, csendesesen és közönyösen, pedig lehet, hogy erős szél lesz; és amikor a nap felkel, ő is felébred, és szertehinti bőséges áldását a rétre, a hegyekre és a földre.

A kék szajkók kiáltoztak, és a gyíkok nagyon elevenek voltak ezen a reggelen. A magányosan álló fa szépsége a szívbe markolt. Nem az a szépség volt, amit a szem lát; szépsége önmagában rejlett. Bár lehetett már nagyszerűbb dolgokat is látni, nem a gyakorlott szem fedezte fel ezt a magányos, bámulatos és csodával teli fát. Nagyon öreg lehetett, de fel sem merült a gondolata annak, hogy öreg. Közelebb menve, és leülve az árnyékába, a hátadat a törzsének támasztva érezted a földet, az erőt a fában, a teljes közönyt. Szinte beszélni lehetett hozzá, és ő is sok mindent mondott. De végig megmaradt az az érzésed, hogy nagyon távol vagy tőle, pedig hozzáértél, megfogtad durva kergét, amelyen számos hangya vándorolt felfelé. Az árnyéka ezen a reggelen nagyon éles és tiszta volt, és úgy tűnt, hogy végignyúlik az egész hegyen, el egészen más hegyekig. Ez igazán meditálásra való hely volt annak, aki tudja, hogyan kell meditálni. Nagy nyugalom uralkodott, és az elme, ha éles volt és tiszta, ugyancsak elnyugodott, függetlenedett a környezettől, részévé vált a ragyogó reggelnek, miközben a harmat még mindig ott csillogott a fűvön és a nádon. Mindig ott lesz ez a szépség azon a réten, azon a fán.

Középkorú férfi volt, ápolt, gondozott külsejű, ízlésesen öltözött. Azt mondta, sokat utazgatott, céltalanul. Valamennyi pénz maradt rá az apjától, és látott egy keveset a világból, nemcsak azt, ami a felszínen hever, hanem a nagyon gazdag múzeumok minden ritkaságát is. Azt mondta, hogy szereti a zenét, és alkalomadtán maga is muzsikál. Olvasott embernek látszott. A beszélgetés folyamán egyszer csak kijelentette: - Annyi az ember ember elleni erőszak, harag és gyűlölet. Mintha elvesztettük volna a szeretetet, mintha nem volna szépség a szívünkben; talán soha nem is volt. A szeretetből olcsó árucikket csináltak, és a művi szépség fontosabbá vált, mint a hegyek, a fák és a virágok szépsége. A gyerekek szépsége gyorsan odalesz. Én sokat tűnődöm a szereteten és a szépségen. Beszélgessünk erről, ha van egy kis ideje.

Egy patakparti padon ültünk. Mögöttünk vasútvonal húzódott, és hegyek emelkedtek, rajtuk itt-ott nyaralókkal, majorságokkal.

A szeretet és a szépség nem választható külön. Szeretet nélkül nincs szépség; egymásba illeszkednek, szétválaszthatatlanok. Mi az elménket, intellektusunkat, találékonyságunkat olyan kiterjedtté, olyan romboló hajlamúvá fejlesztettük, hogy ezek a tulajdonságok dominálnak, és meggyalázzák azt, amit szeretetnek nevezhetnénk. A szó természetesen semmiképpen nem maga a valóságos dolog, mint ahogyan a fa árnyéka sem valóságosabb a fánál. Nem fogjuk megtudni, mi az a szeretet, ha nem veszünk búcsút találékonyságunktól, intellektuális szofizmáink magaslataitól, ha nem érezzük a víz pompás voltát, és nem veszünk tudomást az új füről. Fellelhető-e ez a szeretet a múzeumokban, az egyházi szertartások kimódolt szépségében, a moziban vagy egy nő arcában? Nem volna-e fontos a számunkra, hogy magunktól felfedezzük, miként idegenedtünk el az élet legköznapiabb dolgaitól? Nem arról van szó, hogy imádjuk betegesen a természetet, de ha elveszítjük kapcsolatunkat a természettel, nem azt jelenti-e ez, hogy elveszítjük kapcsolatunkat az emberrel, önmagunkkal? A szépséget és a szeretetet magunkon kívül keressük, az emberekben, vagyontárgyakban. Ezek sokkal fontosabbá válnak, mint maga a szeretet. A vagyontárgyak gyönyört jelentenek, és mivel ragaszkodunk a gyönyörhöz, a szeretet számúzve van. A szépség bennünk van, nem pedig feltétlenül a minket körülvevő dolgokban. Ha a minket körülvevő dolgok fontosabbá válnak, és mi szépséggel ruházzuk fel ezeket, akkor a bennünk lévő szeretet csökken. Ezért ahogyan a világ egyre erőszakosabbá, materialistábbá válik, mindinkább a múzeumokkal és vagyontárgyakkal próbáljuk meg eltakarni saját meztelenségünket, és kitölteni ürességünket.

- Miért mondja, hogy amikor szépséget látunk az emberekben és a minket körülvevő tárgyakban, és amikor gyönyörben van részünk, akkor ez csökkenti a bennünk lévő szépséget és szeretetet?

Minden függőség bírvágyat szül bennünk, és azzá a dologgá válunk, amit birtokolunk. Az én birtokomban van ez a ház - én vagyok ez a ház. Az elhaladó lovas, a tulajdona fölött érzett büszkeség, maga pedig a ló szépsége és méltósága sokkal lényegesebb, mint az emberé. Ezért aztán függőségünk egy szép ívű vonaltól vagy egy kedves arctól minden bizonnyal kisebbiti a megfigyelőt; ami nem jelenti azt, hogy nem szabad tudomást vennünk egy szép ívű vonalról vagy egy kedves arcról; csupán azt jelenti, hogy amikor a rajtunk kívül lévő dolgok nagy jelentőségre tesznek szert, belülről mi magunk szűkölködővé válunk.

- Azt mondja, hogy amikor reagálok arra a kedves arcra, belülről szegényebbé válok. Viszont ha nem reagálok rá, vagy valamely épület szép vonalvezetésére, elszigetelődöm, és érzéketlenné válok.

- Pontosan ott, ahol az elszigetelődés létrejön, biztosan függőség van, és a függőség gyönyört, következképp félelmet szül. Ha valaki egyáltalán nem reagál, akkor ott vagy benutságáról, érzéketlenségről, vagy a kétségbeesésről van szó, amely a folytonos kielégülés okozta reménytelenségből fakad. Ezért mi mindörökre a kétségbeesés és remény, félelem és gyönyör, szeretet és gyűlölet kelepcejében vergődünk. Ha szegénység támad belül, fellép a vágy, hogy ellensúlyozzuk. Ez az ellentétek feneketlen verme, azoké az ellentéteké, amelyek kitöltik és harccá változtatják az életet. Ezek az ellentétek mind egyformák, mert mind egy töről fakadnak. A szeretet nem a függőség terméke, és a szeretetnek nincs ellentéte.

- De vajon nem létezik-e rútság a világon? És az nem a szépség ellentéte-e?

- Természetesen van a világon rútság, mint ahogyan gyűlölet, erőszak és más hasonló is. De miért veti ezt össze a szépséggel, az erőszakmentességgel? Azért tesszük ezt az összehasonlítást, mert az értékeknek bizonyos skáláját állítottuk fel, legföülre tesszük azt, amit szépségnek nevezünk, a rútságot meg legalulra. Nem tud az erőszakra összehasonlítás nélkül tekinteni? És ha igen, mi történik? Azt fogja látni, hogy tényekkel van dolga, nem pedig véleményekkel, nem azzal, aminek lennie kellene, nem méricskéléssel. Akkor azzal foglalkozhatunk, ami van, és azonnal cselekedhetünk; az, aminek lennie kellene ideológiává válik, ezért képzeletszülte és haszontalan valami. A szépség nem összehasonlítható, a szeretet sem, és ha azt mondjuk: ezt jobban szeretem, mint azt, akkor az többé nem szeretet.

- Visszatérve arra, amit mondtam, hogy ugyanis ha érzékenyek vagyunk, akkor készséggel és bonyodalommentesen reagálunk egy kedves arcra, egy gyönyörű vázára. Ez a meg nem gondolt reakció észrevétlenül átcsúszik függőségbe, gyönyörbe és mindazokba a bonyodalmakba, amelyeket ön felsorolt. A függőség ennek folytán számomra elkerülhetetlennek tűnik.

- Létezik-e bármi - talán a halál kivételével -, ami elkerülhetetlen?

- Ha nem elkerülhetetlen, akkor ez azt jelenti, hogy szabályozhatom a viselkedésemet, amely ennek folytán gépies lesz.

- Az elkerülhetetlen folyamat látása jár azzal, hogy nem leszünk gépiesek. Az elme az, amely nem hajlandó meglátni azt, ami van, amely gépiessé válik.

- Ha látom az elkerülhetetlent, még mindig nem tudom, hol és hogyan kell megszabnom a határt.

- Nem kell határt szabni, viszont a látással együtt jár a saját cselekvése. Amikor azt kérdezi: hol kell megszabnom a határt, akkor ez a gondolat zavaró hatása, mert a gondolat fél, hogy fogságba kerül, és szabad akar lenni. A látás nem ilyen gondolati folyamat; a látás mindig új és friss és aktív. A gondolat mindig régi, sohasem friss. A látás és a gondolkodás két különböző kategória, és a kettő sohasem találkozik egymással. A szeretetnek és a szépségnek nincs ellentéte, és nem a belső szegénység folyományai. Ezért a szeretet az elején van és nem a végén.

XVIII.

A templomharangok szava az erdőkön keresztül, a víz fölütt és a mélyen fekvő réten át terjedt. A hang aszerint volt más és más, hogy az erdőkön keresztül érkezett-e, a nyílt réteken át, vagy a gyors folyású, zajos patak fölütt. A hangnak a fényhez hasonlóan van valamilyen minősége, amelyet a csend hoz létre; minél mélyebb a csend, annál inkább hallható a hang szépsége. Azon az estén, miközben a nap már a nyugati hegyek fölütt járt, a harangok hangja egészen rendkívüli volt. Mintha először hallottál volna harangszót. Nem olyan régi harangok voltak

ezek, mint amilyenek az ősi katedrálisokban vannak, de az este érzetét hordozták. Egyetlen felhő sem látszott az égen. Az év leghosszabb napja volt, és a nap messze fenn, a lehető legészakabbra nyugodott le.

Szinte soha nem figyelünk oda egy kutya ugatására, gyerek sírására vagy egy arra járó férfi nevetésére. Elkülönítjük magunkat mindentől, és aztán ebből az elszigeteltségből nézünk és hallgatunk mindent. Ez az elkülönülés roppant romboló hatású, mert minden konfliktus és zavar ebben gyökerezik. Ha valaki tökéletes csöndben hallgatta a harangoknak a hangját, az a hangok szárnyán utazott - vagy inkább a hang vitte magával hegyen-völgyön át. Ennek szépsége csak akkor volt érezhető, ha az ember nem különült el a hangtól, ha a részévé vált. A meditáció véget vet az elkülönülésnek, de nem valamilyen akarati vagy vágyból fakadó cselekvés révén, sem a még ki nem próbált dolgokban rejlő gyönyör keresése útján.

A meditáció nem válik el az élettől; az élet a mindennapok leglényege. Hallgatni harangokat, hallgatni a feleségével sétáló parasztnak a nevetését, hallgatni a tovakerekező kislány kerékpárjának csengőjét: ez az életnek nem csupán töredékes része, hanem teljessége, amit a meditáció nyit meg.

- Mit jelent önnek Isten? A modern világban, az egyetemisták, a munkások és a politikusok körében Isten halott. A papok számára fontos szó, alapot szolgáltat arra, hogy ragaszkodjanak állásukhoz, szerzett jogaikhoz mind fizikai, mind lelki tekintetben, az átlagember számára pedig - hát ő nem hiszem, hogy sokat törődik vele, legfeljebb bizonyos alkalmakkor, amikor valamilyen csapás éri, vagy ha tiszteletreméltó ember benyomását kívánja kelteni tiszteletreméltó szomszédai előtt. Máskülönben Isten alig jelent neki valamit. Elég hosszú utat tettem meg, hogy megtudjam öntől, miben hisz, vagy ha nem szereti ezt a szót, hogy megtudjam, létezik-e Isten az életében. Voltam Indiában, és különböző tanítókat kerestem fel a tanítványaikkal együtt, akik mind hisznek, vagy többé-kevésbé kitartanak amellett, hogy van Isten, és megmutatják a hozzá vezető utat. Szeretném megvitatni önrel, ha lehet, ezt az eléggé fontos kérdést, amely több ezer éve nem hagyja nyugodni az embert.

Más dolog a hit, és más a valóság. Az egyik rabsághoz vezet, a másik szabadsághoz. A kettőnek nincs köze egymáshoz. A hitet nem lehet feladni vagy félretenni, hogy megszerezzük a szabadságot. A szabadság nem valaminek a jutalma, nem a sárgarépa a szamar orra előtt. Fontos, hogy már az elején megértsük ezt - megértsük a hit és a valóság közötti ellentmondást.

A hit soha nem vezethet el a valósághoz. A hit a befolyások eredménye, vagy a félelem következménye, vagy valamilyen külső vagy belső, kényelmet nyújtó tekintélyből fakad. A valóságnak egyikhez sincs köze. Teljességgel más dolog, és nincs átjárás az egyikből a másikba. A teológus szilárd pontból indul ki. Hisz Istenben, egy Megváltóban vagy Krisnában vagy Krisztusban, és aztán elméje találékonyságának megfelelően elméleteket szövöget. A kommunista teoretikushoz hasonlóan egy fogalomhoz, egy formulához kötődik, és amit megszö, az saját gondolati tevékenységének az eredménye.

Az elővigyázatlanok beleakadnak ebbe, mint ahogyan az elővigyázatlan légy is beleakad a pók hálójába. A hit a félelemből vagy a hagyományból születik. Kétezer vagy tízezer évnyi propagandából a szavak vallásos rendszere lett, a hozzájuk tartozó szertartásokkal, dogmákkal és hitekkel együtt. A szó ezért rendkívüli fontosságúvá válik, és a szónak az ismételtetése hipnotizálja a hiszékenyeket. A hiszékenyek mindig hajlamosak hinni, elfogadni, engedelmesskedni, akár jó, akár rossz, akár ártalmas, akár jótékony az, amit kínálnak nekik. A hívő elme nem kutató elme, ezért a minta vagy az elv keretein belül marad. Olyan, mint a cölöphöz kikötött állat, amelyiknek csak akkora a mozgástere, amekkorát a kötél enged.

- Dehát ha nincs hitünk, semmink sincs! Én hiszek az istenben; hiszek a házasság szentségében; hiszek a túlvilágban és a tökéletesedés felé mutató evolúciós folyamatban. Számomra ezek a hitek roppant fontosak, mert irányt mutatnak, erkölcsöt; ha megfoszt a hitemtől, elvesztem.

- Jónak lenni és jóvá válni két különböző dolog. A jóság virágzása nem jóvá válás. Jóvá válni annyi, mint megtagadni a jóságot. Jobbá válni annyi, mint megtagadni azt, ami van; a jobb meghamisítja azt, ami van. Jónak lenni, az most van, a jelenben; jóvá válni, az a jövő, ami az elme szüleménye, a hit, az összehasonlítás és az időmintájának a foglya. Ahol ezt méricskelték, ott a jó megszűnik.

Nem az a fontos, hogy ön miben hisz, hogy milyen szabályokat, elveket, dogmákat és véleményeket vall, hanem hogy miért vallja ezeket egyáltalán, miért terheli meg velük az elméjét. Lényegesek? Ha komolyan teszi fel magának ezt a kérdést, rá fog jönni, hogy a félelemnek vagy megszokásnak, elfogadásnak a termékei. Ez az alapvető félelem tartja vissza, hogy részese legyen annak, ami van. Ez a félelem az, ami elkötelezettséget teremt. Természetes dolog, hogy részesei vagyunk valaminek; részesei vagyunk az életnek, tevékenységeinknek; benne vagyunk az életben, annak egész mozgásában. De az elkötelezettség szándékos cselekedete az elmének, amely töredékekben működik és gondolkodik; csakis valamilyen töredéknek lehetünk elkötelezve. Nem kötelezhetjük el szándékosan magunkat amellest, amit az egésznek tekintünk, mert ez a valamilyennek minősítés egy gondolati folyamat része, és a gondolat mindig elkülönítő, mindig töredékekben működik.

- Igaza van, nem lehetünk elkötelezettek, anélkül hogy megneveznénk azt, aminek elkötelezettjei vagyunk, és a megnevezés behatárolás.

- Ez a megállapítása pusztán szavak füzére, vagy olyan valóság, amelyet most ismert fel? Ha csupán szavak füzére, akkor ez hit, és ezért semmiféle értéke nincs. Ha valódi igazság, amelyet most fedezett fel, akkor ön szabad és tagadásban van. A hamis tagadása nem valamilyen állítás. Minden propaganda hamis, és az ember olyan propagandával él, amely a szappantól Istenig mindent felölel.

- Ön sarokba szorít engem a saját felfogásával. Nem egyfajta propaganda ez is - annak propagálása, amit lát?

- Egyáltalán nem. Ön szorítja saját magát sarokba, ahol úgy kell szembenéznie a dolgokkal, ahogyan vannak, mindenféle rábeszélés, befolyásolás nélkül. Kezdi saját magától felismerni, mi az, ami valóságosan ott van ön előtt, ennél fogva megszabadul a másiktól, minden tekintélytől - a szótól, a személytől, az eszmétől. A látáshoz, nem szükséges hit. Ellenkezőleg, a látáshoz a hittől el kell távolodni. Csakis akkor látunk, ha negatív állapotban vagyunk, nem pedig valamilyen hit pozitív állapotában. A látás az a negatív állapot, amelyben egyedül az „ami van” az nyilvánvaló. A hit a tétlenségnek az az alapképlete, amely képmutatást szül, és ez a képmutatás az, ami ellen a fiatalabb generációk harcolnak és láznak. De a fiatalabb generáció az élete folyamán később foglyává válik ennek a képmutatásnak. A hit olyan veszély, amelyet teljes egészében el kell kerülnünk, ha látni akarjuk az igazságát annak, ami van. A politikus, a pap, a tiszteletre méltó polgár mindig egy bizonyos minta szerint tevékenykedik, és kényszeríti a többieket, hogy ők is eszerint éljenek, szavaival, ígéreteivel és reményeivel mindig elkápráztatja a meggondolatlanokat, az ostobákat. A minta tekintélye sokkal fontosabbá válik, mint annak szeretete, ami van. Ezért a tekintély gonosz dolog, akár a hit, a hagyomány, akár az erkölcsinek nevezett szokás tekintélyéről van szó.

- Megszabadulhatok ettől a félelemtől?

- Teljesen rossz a kérdésfeltevés, nem veszi észre? Ön maga a félelem; a félelem és ön nem két külön dolog. A szétválasztás a félelem, ez szüli a mintát, miszerint „le fogom győzni, el fogom fojtani, megszabadulok tőle”. Ez az a hagyomány, amely a hiú reményt táplálja, hogy a félelem legyőzhető. Ha megérti, hogy ön maga a félelem, hogy a félelem és ön nem két külön dolog, akkor a félelem eltűnik. Akkor egyáltalán nincs szükség mintákra és hitekre. Akkor azzal élünk együtt, ami van, és látjuk az igazságát.

- De nem válaszolta meg az Istennel kapcsolatos kérdésemet, vagy igen?

- Menjen el bárhová, ahol istentisztelet folyik - ott van Isten? A kőben, a szóban, a szer-tartásban, a szépen formált dolgok szemléléséből fakadó érzésben? A vallások enyéimre és tiédre osztották fel Istent, a kelet és a nyugat Isteneire, és mindegyik Isten megöli a többit. Hol található Isten? Valamelyik falevél alatt, az égen, a szívében, vagy Isten csupán szó, szimbólum, ami szavakba nem önthető valamit jelképez? Nyilvánvaló, hogy el kell felejtenuk a jelképet, az istentisztelet helyét, a szavak hálóját, amelyet az ember szőtt önmaga köré. Csak miután ezt megtettük, és nem előtte, kezdhetjük el azt kutatni, hogy létezik-e vagy sem olyan valóság, amely mérhetetlen.

- De ha mindezt elfelejtem, teljesen elveszett, üres, magányos vagyok - hogyan lássak neki a kutatásnak ebben az állapotban?

- Azért van ebben az állapotban, mert sajnálja önmagát, és az önsajnálát utálatos. Azért van ebben az állapotban, mert valójában nem értette meg, hogy a hamis, az hamis. Ezt megértve roppant energiát és szabadságot nyer ahhoz, hogy az igazságot igazságként, és ne az elme illúziójaként vagy képzelődéseként lássa. Erre a szabadságra van szükség, hogy ennek talaján vizsgálhassuk meg, létezik-e vagy sem olyasmi, ami nem önthető szavakba. De ez nem tapasztalás, nem személyes teljesítmény. Minden ilyen értelemben vett tapasztalat elkülönítő, ellentmondásos létezés teremt. Ez a gondolkodóként, megfigyelőként való elkülönült létezés az, amely újabb és tágabb tapasztalatokat kíván, és amit kíván, meg is kapja - de ez nem az igazság lesz.

Az igazság nem az öné vagy az enyém. Ami az öné, azt meg lehet szervezni, ereklyeként lehet őrizni, ki lehet használni. Ez az, ami a világban történik. De az igazságot nem lehet megszervezni. A szépséghez és a szeretethez hasonlóan az igazság sem a birtokolható tárgyak birodalmában van.

XIX.

Ha valaki végigsétál a kisváros egyetlen, üzletekkel teli utcáján, elhalad a pékség, a fotóüzlet, a könyvesbolt és a nyári vendéglő mellett, átmegy a híd alatt, el a szabóság mellett, újabb hídon megy át, elsétál a fűrészmalom előtt, aztán kiér az erdőbe, követi a patak folyását, megnéz minden útjába eső dolgot, szeme és minden érzékszerve teljesen éber, de egyetlen gondolat sincs az elméjében - akkor tudni fogja, mit jelent elszigeteltség nélkül lenni. Majd egy-két mérföldön át követi a patakot - megint csak egyetlen, akár csak rebbenésnyi gondolat nélkül -, nézi a rohanó vizet, hallgatja a hangját, nézi a színét, a szürkészöld hegyi vízfolyást, látja a fákat és az ágak között a kék eget, a zöld leveleket - megint csak egyetlen gondolat nélkül, egyetlen szó nélkül -, és akkor az fogja, mit jelent az, ha nincs tér az én és a fűszál között.

Ha továbbmegy a réteken az ezernyi virág között, amelyek minden elképzelhető színben pompáznak az élénkpirostól a sárgáig és a bíborig, a ragyogó, buja és zsenge zöld fűben, amelyet tisztára mosott az előző éjszakai eső - megint csak a gondolkodás gépezetének

egyetlen rezdülése nélkül -, akkor tudni fogja, mi a szeretet. Ha felnéz a kék égre, a magasban bomló felhőkre, a zöld dombokra, amelyeknek körvonalai tisztán rajzolódnak ki az égre, ha látja a dús füvet és a fonnyadó virágot - ha a tegnap egyetlen szava nélkül néz; nos akkor, ha az elme teljesen nyugodt, csendes, semmilyen gondolat nem zavarja meg, ha a megfigyelő egyáltalán nincs jelen - akkor megvalósul az egység. Nem úgy, hogy eggyé válik a virággal vagy a felhővel vagy a távolba nyúló dombokkal; hanem, hogy a tökéletes nemlét érzése áll elő, amelyben megszűnik az én és a másik közötti megosztottság. Az asszony, aki a piacon vásárolt ennivalót viszi, a nagy fekete farkaskutya, a két labdázó gyerek - ha valaki képes mindezeket egyetlen szó nélkül, mindenféle méricskélés, képzettársítás nélkül nézni, akkor megszűnik a viszály az én és a másik között. Ez az állapot, ez a szónélküliség, gondolatnélküliség az elme síkja, amelynek nincsenek olyan korlátai, olyan határai, amelyeken belül létezhet az én és a nem én. Nehogy azt higgye bárki, hogy ez képzelgés vagy a fantázia csapongása vagy valamilyen vágyott misztikus élmény; nem az. Olyan valóságos, mint a méh a virágon vagy a kislány a kerékpárján vagy az a férfi, aki éppen mászik fel a létrán, hogy kifesse a házat - az elmének a maga elkülönülésében való minden konfliktusa véget ért. A megfigyelő tekintete nélkül néz, a szó értéke és a tegnap mértéke nélkül. A szeretet tekintete más, mint a gondolat tekintete. Az egyik abba az irányba vezet, ahová a gondolkodás nem tudja követni, a másik pedig elkülönüléshez, konfliktushoz és szomorúsághoz. Ebből a szomorúságból nem lehet a másikhoz eljutni. A kettő közötti távolságot a gondolat teremti meg, és a gondolat akármekkorákat lép is, nem éri el a másikat.

Visszafelé sétálva a kis majorságok, a rétek és a vasútvonal mellett látni fogja, hogy a tegnap véget ért: az élet ott kezdődik, ahol a gondolatnak vége.

- Miért van az, hogy nem tudok őszintén beszélni? - kérdezte a nő. - Természetesen őszintétlen vagyok. Nem azért, mert az akarok lenni, hanem csak úgy kiszalad a számon. Olyasmiket mondok, amiket nem gondolok komolyan. Nem a semmitmondó udvarias társalgásról beszélek - olyankor tudjuk, hogy a beszélgetés kedvéért beszélünk. Viszont amikor komolyra fordítom a szót, akkor is rajtakapom magam, hogy olyasmiket mondok, olyasmiket csinállok, amik teljesen őszintétlenek. Észrevettem ezt a férjemen is. Mond valamit, és egészen mást csinál. Ígéretet tesz, de pontosan tudható, hogy addig sem gondolja komolyan, míg kimondja; és ha felhívom erre a figyelmét, ingerült lesz, néha egészen felbőszül. Mindketten tudjuk, hogy sok mindenben őszintétlenek vagyunk. A minap megígért valamit valakinek, akit kifejezetten becsül, és az illető a férjem szavában bízva ment el. A férjem azonban nem tartotta be az ígéretét, és mindenféle kifogásokat talált ki, hogy bebizonyítsa, neki van igaza, nem a másoknak. Jól ismert játék ez, amelyet önmagunkkal és másokkal játszunk - része a társadalmi rendszernek és kapcsolatainknak. Néha az egész olyan szintet ér el, hogy az már nagyon csúnya és nyugtalanító - én eljutottam ideig. Nagyon nyugtalan vagyok, és nem csupán a férjem miatt, hanem magam miatt meg mindazok miatt, akik egy valamit mondanak, mást tesznek és megint mást gondolnak. A politikus ígéretet, és pontosan lehet tudni, hogy mit ér az ígérete. Földi mennyországot ígér, és tudjuk jól, hogy földi poklot fog teremteni - aztán olyan tényezőkre fog hivatkozni, amelyekről nem ő tehet. Miért van az, hogy az ember alapvetően őszintétlen?

Mit jelent az őszinteség? Lehet-e őszinteség - vagyis világos kép, amikor a dolgokat olyannak látjuk, amilyenek -, mindaddig, amíg elv, eszme, piedesztálra emelt képlet van? Lehet-e valaki egyenes ember, ha zűrzavar van körülötte? Létezhet-e szépség, ha előírják, hogy mi a szép vagy becsületes? Ha szétválasztódott az, ami van, és aminek lennie kellene, lehet-e szó őszinteségről - vagy csupán tanulmányos és tiszteletreméltó őszintétlenségről? Mi két dolog között nőttünk fel - aközött, ami valóban van, és aközött, ami lehetne. A kettő közötti sávban -

időbeli és térbeli sávban - helyezkedik el egész neveltetésünk, erkölcsünk, vergődésünk. Zaklatott pillantást vetünk hol az egyikre, hol a másikra, a félelem pillantását és a remény pillantását. És lehetséges-e őszinteség, becsületesség abban az állapotban, amelyet a társadalom oktatásnak nevez? Amikor azt mondjuk, hogy őszintétlenek vagyunk, lényegében véve arra gondolunk, hogy összehasonlítják azt, amit mondtunk, azzal, ami van. Valaki mondott valamit, amit nem gondolt komolyan, talán hogy átmenetileg biztosítson valakit valamiről, vagy mert az illető ideges, nem mer vagy szégyell kimondani valamit, ami valójában van. Tehát az ideges szorongás és a félelem tesz minket őszintétlenné. Ha sikert akarunk elérni, valamennyire őszintétlenné kell lennünk, hízelegnünk kell, ravasznak, álnoknak kell lennünk, hogy célt érjünk. Vagy ha olyan tekintélyre vagy pozícióra tettünk szert, amelyet meg akarunk védelmezni. Ezért minden ellenállás, minden védekezés az őszintétlenség egy-egy formája. Őszintének lenni azt jelenti, hogy nincsenek illúzióink önmagunkkal kapcsolatban, és nincs meg bennünk az illúzió csírája sem - ez pedig a vágy és a gyönyör.

- Azt akarja mondani, hogy a vágy illúziót szül? Én egy szép házra vágyom - ebben nincs semmi illúzió. Arra vágyom, hogy a férjem jobb pozícióba kerüljön - ebben sem látok semmiféle illúziót!

- A vágyban mindig ott van a jobb, a nagyobb, a több. A vágyban ott van a mérték, az összehasonlítás - és az illúzió gyökere az összehasonlítás. A jó nem a jobb, és egész életünk arra megy rá, hogy a jobbat hajszoljuk - akár egy jobb fürdőszobáról, egy jobb pozícióról akár egy jobb istenről van szó. Az elégedetlenség azzal, ami van, előidézi a változást abban, ami van - ez pedig csupán javított folytatása annak, ami van. A javítás nem változás, és ez az örökös javítgatás az - mind önmagunkban, mind a társadalom erkölcsében -, ami őszintétlenséget szül.

- Nem vagyok biztos benne, hogy tudom-e követni, és abban sem, hogy akarom-e - mondta a nő elmosolyodva. - Verbálisan értem, amit mond, de hová vezet mindez? Nagyon megijeszt. Ha aszerint élnék, valóságosan, amit mond, a férjem esetleg elveszítené az állását, mert az üzleti világban rengeteg az őszintétlenség. A gyerekeinket is versengésre, a fennmaradásért folytatott küzdelemre neveljük. És ha most annak alapján, amit ön mond, rádöbbenek, hogy őszintétlenségre szoktatjuk őket - nem nyíltan természetesen, hanem kifinomult és fondorlatos módszerekkel -, akkor rettenetesen kezdünk értük. Hogyan szembesülhetnénk a világgal, amely oly őszintétlen és brutális, ha nincs bennük is valamennyi ebből az őszintétlenségből és brutalitásból? Ó, tudom én, hogy rettenetes dolgokat mondok, de hát éppen erről van szó! Most kezdem látni, milyen mélységesen őszintétlen vagyok!

- Minden elv, eszmény nélkül élni annyi, mint azzal szembenézve élni, ami percről percre van. Az valóságos szembenézés azzal, ami van - és ez azt jelenti, hogy teljes egészében kapcsolatban kell lenni vele, nem a szó által vagy múltbeli képzettársítások és emlékek révén, hanem közvetlenül érintkezni - nos, ez az őszinteség. Tudni, hogy hazudtunk, és nem keresni rá mentséget, hanem látni a hazugság valóságos tényét, ez az őszinteség; és ebben az őszinteségben nagy-nagy szépség van. A szépség nem bánt senkit. Aki azt mondja, hazug vagyok, az elismeri a tényét; a hibát hibaként ismeri el. De aki mentségeket, kifogásokat és igazolást keres rá, az őszintétlen, és ebben önsajnálat van. Az önsajnálat az őszintétlenség sötétsége. Ez nem azt jelenti, hogy könyörtelennek, hanem inkább hogy figyelmesnek kell lennünk önmagunkkal. Figyelmesnek lenni annyi, mint törődni, szemlélni.

- Hát én bizony nem erre számítottam, amikor eljöttem önhöz. Eléggé szégyelltem magam az őszintétlenségem miatt, és nem tudtam, hogyan segíthetnék rajta. Az, hogy képtelen voltam bármit tenni, büntudattal töltött el, és a bűnnel szembeni harc vagy ellenállás újabb problémákat okoz. Most alaposan végig kell gondolnom mindazt, amit mondott.

Ha javasolhatok valamit, inkább ne gondolja végig. Lásza át azonnal, úgy, ahogy van. Ennek a látásnak az alapján valami új fog történni. Ha viszont végiggondolja, újra ott találja magát a régi csapdában.

XX.

Az állatban az alkalmazkodási és engedelmisségi ösztönök természetesen és az életben maradáshoz kellene, az emberben viszont veszélyessé válnak. Az alkalmazkodás és engedelmisség az emberben utánzássá válik, azzal jár, hogy behódol a társadalmi mintának, amelyet ő maga hozott létre. Szabadság nélkül az intelligencia nem működhet. A cselekedetben megnyilvánuló engedelmisség és elfogadás természetének megértése hozza magával a szabadságot. A szabadság nem az ösztön, hogy azt tegyünk, amit akarunk. Egy rendkívül összetett társadalomban ez nem lehetséges; innen ered a konfliktus az egyes ember és a társadalom, a sok és az egy között.

Nagy forróság uralkodott napokon keresztül; fojtogató volt a hőség, ebben a magasságban a nap sugarai behatoltak a test minden pórusába, és szédülést okoztak. A hó gyorsan olvadt, és a patak vize mindinkább megbarnult. A nagy vízesés csak úgy zuhogott. Egy nagy, talán egy kilométernél is hosszabb gleccserből kapta az utánpótlást. Ez a patak soha nem fog kiszáradni.

Aznap este megfordult az idő. Felhők gyülekeztek a hegyek fölött, dörgött az ég, villámlott, és elkezdett esni; érezni lehetett az eső szagát.

Hárman vagy négyen voltak a folyóra néző kis szobában. A világ különböző tájairól származtak, és közös kérdésük volt. A kérdés nem is tűnt olyan fontosnak, mint az állapotuk maga. Ez utóbbi sokkal árulkodóbb volt. A kérdés egy ajtóra hasonlított, amely sokszobás házba vezet. Nem voltak jó egészségben, és a maguk módján eléggé boldogtalannak látszottak. Iskoláztak voltak - már amit ez jelent; számos nyelven beszéltek és ápolatlan benyomást keltenek.

- Miért ne használjunk kábítószeret? Ön szemlátomást ez ellen van. Nagy hírű barátai használtak kábítószeret, könyveket írtak ezekről, másokat arra biztattak, hogy használjanak, és ettől nagy intenzitással élték meg egy egyszerű virág szépségét. Mi is szedjük ezeket, és szeretnénk tudni, hogy ön miért ellenzi az ilyen kémiai kísérleteket. Végére is az egész emberi szervezet egyetlen biokémiai folyamat, és valamilyen újabb vegyi anyag bejuttatásával olyan tapasztalatban lehet részünk, amely közelebb vihet a valósághoz. Ön személy szerint nem fogyasztott kábítószeret, ugye? Hogyan ítélné el akkor, anélkül hogy kipróbálta volna.

- Nem, nem használtunk kábítószeret. Dehát részegnek kell-e lennünk, hogy tudjuk, mi a józanság? Beteggé kell-e tennünk magunkat, hogy rájöjjünk, mi az egészség? Mivel számos dolog kapcsolódik a kábítószer-fogyasztáshoz, járjunk el óvatosan a teljes kérdéskör megvizsgálásakor. Mi szükség van egyáltalán a kábítószerre - olyan kábítószerekre, amelyek a tudat pszichédélikus kitágítását ígérik, pompás látomásokkal és felfokozottsággal kecsegtetnek? Aki szedi ezeket, azért szedi, mert a saját érzékelő képessége eltompult. Elhalványult számára a fény, és az élete igencsak sekélyes, középszerű és értelmetlen; azért szokták ezeket szedni, hogy túlemelkedjenek a közepszerűségeken.

Az értelmiség a kábítószerrel új életmódot teremtett. Akármerre nézünk a világban, mindenütt a vizsalyt látjuk, a neurotikus kényszerképzeteket, az élet fájdalmas gyötrelmét. Tisztában vagyunk az ember agresszivitásával, brutalitásával, szélsőséges önzésével, amit semmilyen vallás, semmilyen törvény, semmilyen társadalmi erkölcs nem képes megfékezni.

Hatalmas anarchia van az emberben - és hatalmas tudományos képességekkel rendelkezik. Ez az egyensúlyhiány okozza a pusztítást a világban. Az áthidalhatatlan szakadék a fejlett technika és az ember kegyetlensége között óriási káosz és rengeteg szenvedés forrása. Ez nyilvánvaló. Ezért az értelmiségi, aki a legkülönfélébb elméletekkel játszadozott el - Védanta, zen, kommunista eszmék és így tovább -, miután nem talált kiutat az ember nyomasztó helyzetéből, most a csodaszer felé fordul, amely majd dinamikus értelmet és harmóniát fog teremteni. Ennek a csodaszernek a felfedezését - ami tökéletes válasz lesz mindenre - a tudóstól várják, és ő talán elő is fogja állítani. És az írók és az értelmiségiek állást foglalnak majd mellette, hogy ne legyen többé háború, mint ahogyan tegnap a kommunizmus vagy a fasiszmus mellett törtek lándzsát.

Az elme azonban, amelynek rendkívüli képességei vannak tudományos felfedezéseknek és azok megvalósításához, továbbra is kisszerű, szűk és vakbuzgó, és minden bizonnyal ilyen is marad továbbra, nem igaz? Önök valamelyik kábítószer révén fergeteges és kirobbanó élményhez juthatnak, de ettől eltűnik-e az emberben mélyen gyökerező agresszivitás, bestialitás és bánat? Ha ezek a kábítószerek meg tudják oldani a kapcsolatok bonyolult és összetett problémáit, akkor nincs miről beszélni többé, mert akkor a kapcsolat, az igazság iránti igény, a szomorúság megszüntetése mind, mind egyszerű üggyé válik, csak be kell vennünk egy csipetnyit az új csodaszerből.

Ez nyilvánvalóan hamis megközelítés, ugye? Mondják, hogy ezek a kábítószerek olyan élményt adnak, amelyek közelebb visznek a valósághoz, ennél fogva reményt és biztatást nyújtanak. De az árnyék nem a valóság; a jelkép nem a tény. Szerte a világban megfigyelhető, hogy mindenütt a jelképet imádják, és nem az igazságot. Nem szemfényvesztés-e tehát azt állítani, hogy ezeknek a kábítószereknek az eredményeként közelebb kerülünk az igazsághoz?

Nincs olyan nagy hatású csodaszer, amely valaha is megoldhatná a mi emberi problémáinkat. Ezek csakis úgy oldhatók meg, ha gyökeres forradalom megy végbe az ember elméjében és szívében. Ez kemény és kitartó munkát követel, azt, hogy lássunk, halljunk, és ennek folytán roppant érzékenyek legyünk.

Az érzékenység legmagasabb rendű formája a legmagasabb rendű intelligencia, és nincs az az ember által kitalált kábítószer, amely megteremtheti ezt az intelligenciát. Enélkül az intelligencia nélkül nincs szeretet; és a szeretet kapcsolat. Enélkül a szeretet nélkül nem létezhet dinamikus egyensúly az emberben. Ez a szeretet nem átadható - nem adhatják a papok, sem az isteneik, nem adhatja egyetlen filozófus, sem semmilyen csodaszer.

-&-